

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI

ÜÇ FARKLI LİBERALİZM TÜRÜNDE BİREY, TOPLUM VE DEVLET ANLAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Semra AKTUĞ

MAYIS-2019

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI

ÜÇ FARKLI LİBERALİZM TÜRÜNDE BİREY, TOPLUM VE DEVLET ANLAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Semra AKTUĞ

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Hüseyin BAL

MAYIS-2019

TRABZON

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ – Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Semra AKTUĞ

20.05.2019

ÖNSÖZ

Bu çalışmada çok geniş bir düşünce sistemi olan liberal ideoloji içerisindeki farklı üç yaklaşımın birey, toplum ve devlet anlayışlarının incelenmesi hedeflenmiştir. Böylelikle gelişen ve değişen ideoloji içerisindeki beşeri unsurlar ve devlet olgusunun konumları belirlenerek farklı bir bakış açısı geliştirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkarılmasında yardımlarını esirgemeyen değerli danışman hocam Doç. Dr. Hüseyin BAL' a, her zaman olduğu gibi bu süreçte de yanımda olan Aileme, tezimi okuyan ve tavsiyelerde bulunan Arş. Gör. değerli dostum Hülya SAĞLAM' a ve beni bu yolda destekleyen Eşime teşekkürlerimi sunarım.

Mayıs, 2019

Semra AKTUĞ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	IX
GİRİŞ	1-3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4-9
1.1. Devletin Kavramsal Analizi	4
1.1.1. Devlet Kavramının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	4
1.2. Kapitalist Düşüncenin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	8

İKİNCİ BÖLÜM

2. LİBERALİZME GENEL BAKIŞ	10-20
2.1. Liberalizm	10
2.1.1. Etimolojik Köken ve Farklı Liberal Tanımlamalar	10
2.1.2. Tarihsel Arka Plan	13
2.2. Liberalizmin Bazı Temel Kavramlarla İlişkisi	16
2.2.1. Liberalizmin Demokrasi İle İlişkisi	16
2.2.2. Liberalizmin Ahlak İle İlişkisi	17
2.2.3. Liberalizmin Adalet İle İlişkisi	19

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. LİBERALİZMİN SINIFLANDIRILMASI	21-51
3.1. Klasik Liberalizm	22
3.1.1. Klasik Liberalizmin Temel İlkeleri	24
3.1.1.1. Bireycilik	24
3.1.1.2. Özgürlük	27
3.1.1.3. Kendiliğinden Doğan Düzen: Rekabete Dayalı Piyasa Ekonomisi	31
3.1.1.4. Hukukun Üstünlüğü ve Sınırlı Devlet	34

3.2. Modern Liberalizm	37
3.2.1. Pozitif Özgürlük	37
3.2.2. Sosyal Liberalizm: Refah Devleti Teorileri	39
3.2.3. İktisadi Yönetim	43
3.3. Neo- Liberalizm	46
3.3.1. Noe-Avusturya Okulu	47
3.3.2. Chicago İktisat Okulu	48
3.3.3. Kamu Tercihi ve Anayasal Okulu	48
3.3.4. Libertaryanizm	49

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. LIBERALİZM TÜRLERİ VE BİREY, TOPLUM, DEVLET ANLAYIŞI	52-67
4.1. Klasik Liberalizmde birey, Toplum, Devlet Anlayışı	52
4.1.1. Klasik Liberalizmde birey-Toplum Anlayışı	52
4.1.2. Klasik Liberalizmde Devlet Anlayışı	56
4.2. Modern Liberalizmde birey, Toplum, Devlet Anlayışı	60
4.2.1. Modern Liberalizmde birey-Toplum Anlayışı	60
4.2.2. Modern Liberalizmde Devlet Anlayışı	61
4.3. Neo- Liberalizmde birey, Toplum, Devlet Anlayışı	64
4.3.1. Neo- Liberalizmde birey-Toplum Anlayışı	64
4.3.2. Neo- Liberalizmde Devlet Anlayışı	65
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	68
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	73
ÖZGEÇMİŞ.....	78

ÖZET

Aydınlanma çağı ile gelişen tüm çağdaş siyasal ideolojilerde olduğu gibi liberalizmin de kendi içerisinde birey, toplum ve devlet konumlandırması mevcuttur. Bu konumlandırmalar liberalizmin gelişime yön vermekle kalmayıp, aynı zamanda kendi içerisinde farklı öğretilerin oluşmasına neden olmuştur.

Tarihsel süreç içerisinde liberal ideolojinin başlangıcı olarak kabul edilen yaklaşım klasik liberalizmdir. Klasik liberaller, birey kavramını düşüncelerinin merkezine koyarken toplumu ikinci plana itmiş ve yaşamın her alanında sınırlı devlet fikrini benimsemişlerdir. Klasik liberalizmden sonra ortaya çıkan diğer yaklaşım ise modern liberalizmdir. Modern liberaller, toplum ve toplumsal değerleri birinci sıraya koyarken topluma zarar verdiğini düşündükleri, klasik liberalizmin aşırı bireyciliğini ikinci plana atmışlardır. Bunun yanı sıra, modern liberaller devletin hem ekonomik hem de sosyal yaşama müdahalesini gerekli görürken klasik liberallerden yoğun eleştiriler almışlardır. Daha sonrasında ise modern liberalizm, yaklaşık yarım yüzyıllık saltanatlığından sonra yerini 1970'lerde neo-klasik liberalizme bırakmıştır. Neo-liberal teoriler, klasik teorilere kısmen bir dönüş olarak görülür. Onlar, klasik liberaller kadar katı bir devlet karşıtı olmamakla beraber sosyal bazı müdahalelerine izin verdikleri devletin, ekonomiden mümkün oldukça uzak kalması gerektiğini savunurlar.

Bu çalışma ile liberal ideoloji içerisinde oluşan farklı öğretilerdeki birey, toplum ve devlet anlayışlarına ilişkin çözüm önerisi getirilmekten ziyade onların fikir ve politikalarının yön verdiği artı ve eksiler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Liberalizm, Birey, Toplum, Devlet

ABSTRACT

As in all contemporary political ideologies that come out of the Age of Enlightenment, Liberalism has its own individual, society and state orientation. Not only did those orientations lead the development of liberalism, but also arise of different disciplines inside itself as well.

Classical Liberalism is accepted as the beginning point of liberal ideology through the history. Classical Liberals pushed the society into the background while putting the individual concept in the center; and adopted the idea of "limited state" in every part of the life. Modern Liberalism is the other approach appeared right after the Classical Liberalism. Modern Liberals put the society and social values in the center while pushing the exaggerated individuality of Classical Liberals into the background as they find it dangerous for the society. Besides, Modern Liberals were harshly criticized since they find the interference of the state into economical and social life vital. After a nearly half -century reign, Modern Liberalism gave way to Neo-Classical Liberalism in 1970's. Neo-Liberal theories are seen partly a kind of return to Classical theories. As well as not being so harsh anti-state like Classical Liberals, they defend the state, which they sometimes let social intervenes, should stay away from the economy.

Within this study, the pluses and minuses of different disciplines in the liberal ideologies are tried to be shown instead of offering solutions to their individual, society and state conceptions.

Keywords: Liberalism, Individual, Society, State

KISALTMALAR LİSTESİ

- TDK :Türk Dil Kurumu
ABD : Amerika Birleşik Devletleri
Ed. : Editör
Der. : Derleyen
Haz. : Hazırlayan
KTÜ : Karadeniz Teknik Üniversitesi
Çev. : Çeviren
Akt. : Aktaran
vb. : ve benzeri

GİRİŞ

Aydınlanmanın en belirgin ve en bilinen özelliği hayatın her alanını ele geçirmiş dinsel tabuların önemini kaybederek aklın ön plana çıkması olmuştur. Bireyin özgürlüğünü temel alan liberalizmin, dolayısıyla çalışmamızın başlangıç noktası da bu sürece dayanır.

Liberalizm, aydınlanma dönemi ile hayat bulmakla birlikte tüm felsefi içeriğe sahip incelemelerde olduğu gibi çalışmamızın düşünsel kökenleri de Antik Yunan'a kadar uzanmaktadır. Çünkü bu dönem düşüncenin gelişimi açısından çok değerlidir. Lakin buradaki toplumsal, siyasi ve düşünsel yapı günümüzden çok farklıdır. Ancak dönemi koşulları içinde değerlendirip, içerisinden çalışmamızı daha anlaşılır kılabilecek ayrıntıları yakalamak faydalı olacaktır.

Liberalizmin düşünsel gelişim sürecini ortaya koyarken evrensel bir devlet fikrini barındıran Stoacı gelenek ve bu düşüncenin temellerini oluşturan Hristiyan düşüncesinden de bahsetmeden geçilemeyeceği muhakkaktır. Diğer bir önemli dönem ise liberal düşünceye geçiş döneminin hemen öncesindeki tarihsel kesit olan orta çağ feodal düzenidir. Bu dönem, içine kapalı siyasi ve ekonomik yapılanmaların bulunduğu ve kilisenin önemli bir güç olarak var olduğu bir süreçtir. Orta çağda liberal düşüncesinin gelişimden bahsetmekten ziyade alt yapısının oluştuğu söylemek daha doğru olacaktır. Birey ve aklın ikinci planda olduğu bu dönemin sonu coğrafi keşiflerle güç kazanan ve liberal ideolojiye önderlik eden burjuvazinin altın çağının başlangıcını oluşturur.

17. yüzyıl eşitlik ve özgürlük kavramlarının geniş kitlelerce dillendirilmeye başlandığı dönemdir. Bu tarihlerde gelişim göstermeye başlayan modern bireycilik kavramı da özgürlük ve eşitlikten yanadır. Büyük halk kitleleri bu yolda hiyerarşik yapılanmalarla mücadelelere girişmiştir. Elbette, böylesine büyük radikal değişiklikler ancak devrimlerle gerçekleşebilecektir. Bu durum Avrupa'da da aynen böyle olmuştur. Nihayetinde gerçekleşen bu devrimler belirli kazanımlar sağlamıştır. Bunlardan en önemlisi İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ile ortaya koyulmuştur. Pratik gerçekliği sorgulanmakla birlikte kâğıt üzerinde de olsa insanların doğuştan eşitliği maddesi ilk kez resmi bir metinle kabul edilmiştir. Buradaki en büyük kazanım ise burjuva sınıfa aittir. Siyasal haklar elde ederek bir kez daha amacına ulaşmıştır.

Siyasal haklar elde ederek pastadan istediği payı alan burjuvazinin aksine mücadeleyi göğüsleyen ve eşitlik için ayaklanan halk, fiili bir kazanım sağlayamamıştır. Lakin bu durum böyle kalmayacak, halkın eşitlik ve hak mücadelesi devam edecektir.

Liberal ideolojinin en temel savunusu bireysel özgürlüktür. Temelindeki özgürlük ilkesi içerisinde eşitlik düşüncesini de barındırır. Lakin bu durum başlarda daha çok özgürlük fikri üzerinden ilerlemiş ve eşitlik ikinci planda kalmıştır. Liberalizmin başlangıcı olarak kabul edilen klasik liberalizmin ortaya çıkışı ve gelişimi tam da bu yönde olmuştur. Mutlak bir eşitliğe karşı olup “fırsat eşitliğini” savunan klasik liberaller ahlaki ve hukuksal eşitliğin dışındaki tüm eşitleme faaliyetlerine karşı duruş sergilemişlerdir. Bunun yanı sıra bireyin ruhu ve bedeni üzerinde mutlak sahipliğine inanmış ve buna müdahale edilmesini de karşı çıkmışlardır. Bu olası müdahale diğer bireylerden gelebileceği gibi devlet aygıtından da gelebilir. Klasik liberaller için devlet gereklidir ama mümkün olduğunca dar alanda ve kontrol altında olmalıdır. Klasik liberaller tam manasıyla bireycidir. Bireyi üstün ahlaki değerde görmenin yanında onu yegâne ve biricik olarak da görür. Bu yönüyle de bireyi topluma kurban edilemeyecek kadar değerli bir varlık olarak kabul ederken toplumu ikinci plana atmış olurlar.

Klasik teorinin savunduğu fırsat eşitliği piyasada güçlü başlayanlara daha da güç katarken güçsüz kesim için sadece kâğıt üstünde kalır. Sanayileşmenin gelişimi ile piyasadaki bu eşitsizlikler giderek derinleşir ve hatta dayanılmaz boyutlara ulaşır. Artık devreye sosyal adalete ilişkin politikalar girmeye başlar. Bu durum devletin sosyal ve ekonomik alanda aktif rol alması anlamına gelir. Bu doğrultuda liberal ideoloji içerisinde yeni bir yaklaşım ortaya çıkar. Böylece modern liberalizm de siyasal düşünceler tarihi içerisindeki yerini alır. Modern liberaller, klasik görüşün toplumu görmezden gelen, salt bireyci yapısına karşıdır. Bireyin toplumdan ayrı düşünülmemeyeceğini savunan modern düşünürler toplumsal sıkıntıların görmezden gelinemeyeceğini de altını çizer. Ayrıca piyasanın daima kendiliğinden dengeye geleceğini düşünen klasik iktisatçıların aksine modern düşünürler bazı durumlarda piyasanın ancak müdahalelerle dengeye gelebileceğini savunur. Böylece piyasadaki aktif devlet rolünün de kapısı aralanmış olur. Bu müdahale isteği sadece ekonomik alanla sınırlı kalmaz. Devletin sosyal alanlara da müdahalesini gerekli gören modern liberaller devlete birey adına düşünüp onun adına bazı kararlar verme yetkisi de verir. Bu doğrultuda klasik liberaller için totaliter rejimlere gebe güçlü devlet figürü, modern liberallerin gereklilik unsuru olarak ekonomik, sosyal ve siyasi arenada yerini alır.

1970'lere kadar uygulanan modern liberal yaklaşımdan sonra yeniden klasik teoriye bir dönüş başlar. Ancak bu dönüş tam olarak klasik liberal düşüncüyü karşılamaz. Neo- liberal teori olarak adlandırılan bu yaklaşım klasik liberal ideoloji gibi güçlü bir bireycilik anlayışına sahip olmak ve devletin ekonomideki etkin rolüne karşı çıkmakla birlikte piyasanın başarısız ve yetersiz olduğu zamanlarda devletin kısmi müdahalesine izin verir. Lakin bu kısmi müdahale dahi amacını aşmamak koşulu ile kabul görebilir. Piyasa işlerlik kazandığında devletin o noktada görevi kalmayacaktır. Neo-liberallerin devlete karşı görece ılımlı tutumu sınırlı devlet politikasından ödün verdiği anlamına gelmez. Bu sadece piyasaya işlerlik kazandırma ve piyasanın düzgün işlemesini sağlamaya ilişkin bir müdahale olarak kalacaktır. Hatta neo-klasik düşünürlerden bazıları bu

politikayı dahi zararlı görürken, devletin sınırları konusunda libertaryan görüş gibi, bazen devletsiz bir toplum düzeni tasarısına kadar varabilen değişik fikir de ortaya koyulacaktır (Tayyar ve Çetin, 2013: 119). Elbette bu görüşü anarşist düşünceden ayıran yanlar da mevcuttur.

Anlaşıldığı üzere liberal düşünce tekdüze bir kavram olarak kalmamış evrimler geçirerek tarih sahnesinde değişik liberalizm türlerinin doğmasına sebebiyet vermiştir. Bu türler temel ilkelere sadık kalmakla beraber, temel ilkelerin sınırlarında ve detaylarında hayat bulmuştur. Böylece liberal ideoloji tek bir isim altında ele alınması imkânsız, kendi içerisinde değişik düşünceleri barındıran şemsiye bir kavram haline gelmiştir.

Çalışmamızda liberal ilkelerin ayrıntılarında ve sınırlarında şekillenen bu üç farklı liberal yaklaşımın birey, toplum ve devlete ilişkin farklı bakış açıları ele alınmıştır. Çalışmamızın temel amacı literatürde bir başlık altında ele alıp incelenmesinde eksiklik gördüğümüz bu konuya ilişkin betimleyici nitelikte bir çalışma ortaya koymaktır. İncelemeler yapılırken ele alınan zaman ve toplumsal yapı göz ardı edilmemiş, içinde bulunduğu dönem gereği birey, toplum ve devlet konumlandırması yapılmaya çalışılmıştır.

Birinci bölümde devletin ortaya çıkışı ve gelişimi ile kapitalizmin tarihsel seyri ele alınmıştır. İkinci bölümde liberalizmin etimolojik kökeni, tarihsel gelişimi ve bazı kavramlarla ilişkisi ele alınarak kavram daha anlaşılır kılınmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde liberal ideoloji içerisinde oluşan farklı yaklaşımlar ve temel ilkeleri ele alınıp irdelenmiştir. Dördüncü bölümde ise üçüncü bölümde bahsedilen yaklaşımlar içerisindeki birey, toplum ve devlet anlayışları ele alınmıştır.

Sonuç ve öneriler kısmında ise tez çalışmasının konusuna dair genel bir değerlendirme ortaya koyulmuş ve ele alınan üç farklı liberal öğretisi içerisindeki birey, toplum ve devlet kavramlarına ilişkin ayrıntılara değinilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Devletin Kavramsal Analizi

Devlet, siyaset biliminin temel kavramlarından biri olup, varlığını yüzyıllardır değişik formlarda sürdürmüş bir olgudur. Onlarca tanımı olan bu olguyu toplumsal sınıf esaslı bir örgütlenme şekli olarak kabul edenler olduğu gibi, toplumu içine alan, bütünleştirici unsurları içinde barındıran bir kurum olarak tanımlayanlar da mevcuttur. Benzer şekilde, kimi düşünce sistemleri devleti ulaşılması gereken bir amaç olarak tanımlarken, diğer bir kesim, devleti amaca ulaşmak için yalnızca bir araç olarak görmekte ve katlanması gereken bir aygıt olarak nitelendirmektedir. Bu bağlamda devlet anarşistler için varlığına tahammül edilemeyecek, yok olması için çaba gösterilmesi gereken bir oluşum iken, Marksist bakış açısı ile sadece bir geçiş süreci aygıtı olarak görülmektedir. Hegel gibi bazı düşünürlere göre ise neredeyse Tanrı'nın yeryüzündeki yansıması olabilecek kadar önemli bir varoluştur (Kapani, 1997: 33). Bu düşünürler yaşadıkları dönemin, inandıkları dinin ve etkilendikleri felsefelerin doğrultusunda devlete ilişkin yaklaşımlar geliştirmişlerdir.

Yukarıdaki tanımlamaların dışında devleti somutlaştırarak tanımlama çabaları da mevcuttur. Bahsi geçen çabalar, onu kurucu unsurlarıyla -yani ülke, belirli bir insan topluluğu ve iktidar üçlemesi olarak- ele alır ve şu şekilde tanımlar: "Devlet, belli bir ülke üzerinde yerleşmiş, zorlayıcı yetkiye sahip bir üstün iktidar tarafından yönetilen bir insan topluluğunun meydana getirdiği siyasal kuruluştur"(Kapani, 1997: 35).

1.1.1. Devlet Kavramının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Devlet neden vardır? Nasıl ortaya çıkmıştır? Bunlar, yüzyıllardır varlığını sürdüren; toplumları, bireyi, kısacası insanlığı doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen bu oluşumu sorgulamak adına sorulan sorulardan yalnız birkaçıdır.

Devletin kaynağı ve nasıl ortaya çıktığı konusunda farklı fikirler mevcuttur. Bu hususta, Bilinen en eski teorilerden biri ilahi hukuk teorisidir. Bu teoriye göre devleti yaratan Tanrı'dır. İnsanları yönetme yetkisi de yine Tanrı tarafından birilerine ya da bir gruba verilmiştir. Nitekim İlk Çağ ve Orta Çağ'da siyasal iktidarın kaynağının ilahi olduğuna

ilişkin görüşler hâkimdir. Din adamlarının öncülüğünü yapmış olduğu bu düşüncede, yönetim yetkisini seçilmiş bir kişi ya da grup kullanmakta ve Tanrı'nın dünyadaki temsilcisi olduğuna inanılan bu yöneticilerin emirlerinin, karşı konulamaz nitelikte olduğu kabul edilmektedir (Daver, 1976: 169, 170). Çünkü yöneticiye ya da onun almış olduğu kararlara isyan etmek demek Tanrı'ya isyan demektir.

Eski Yunan düşünürlerinden Platon'un devlet hakkındaki görüşleri sonraki düşünürlere yol gösterecek niteliktedir. Platon 'Devlet' adlı eserinde 'ideal devlet' tasarısını betimlemeye çalışmıştır. Ona göre tek başına yaşayan insanı toplum haline yaşamaya iten şey "iş bölümü" dür. İnsanlar tekken kendilerine yetemedikleri için gereksinimlerini karşılamak üzere diğer insanlara ihtiyaç duymuştur. Birey her şeyi yapma yetisine sahip değildir. Her insan farklı kabiliyetlere sahip olarak dünyaya gelmiştir. O yüzden toplum halinde yaşayan bireyler doğuştan sahip oldukları yetenekler doğrultusunda tek işi yapmalı ve bu konuda uzmanlaşmalıdırlar. Bu durum yönetim için de geçerlidir. Fakat yönetimin diğer işlerden farkı daha zor olması ve istisna insanın üstlenebileceği bir görev olmasıdır. Bu yüzden Platon, yöneticilerin aristokratlar arasından seçilecek filozof ve bilge insanlardan olması gerektiğini savunur. Ayrıca tanrısal bir yön atfettiği yöneticilerin insanlarca konan yasalara bağlı olmaksızın toplumu yönetmesi gerektiğini düşünür (Şenel, 2004: 143-149). Yani ona göre yönetimi elinde tutan kişi mutlak gücün sahibi olur ve kendi doğruları ekseninde yönetimi elinde bulundurur.

Devletin varlığına ilişkin bir diğer görüş de Aristo'ya aittir. Aristo'nun görüşü içgüdüsel bir yaklaşımdır. Ona göre insan doğası gereği "toplumsal ve siyasal bir hayvan" dır. Bu sebeple tek başına kendine yetmesi ve mutlu olması mümkün değildir. İnsanların günlük gereksinimleri için küçük bir topluluk kısmen yeterli olabilirken savunma gibi ortak amaçları için bu geçerli değildir. Bu yüzden zamanla bu küçük toplulukların birleşerek kent devletlerinin ortaya çıkması savunma gereksinimleri sonucu doğmuştur (Şenel, 2004: 168).

Devletin varlığı konusunda bizi aydınlatabilecek önemli bir oluşumlardan biri de Yunan şehir devletleridir. Eski Yunan'da devlet anlayışı "şehir devleti" yani "polis" lerden oluşuyordu. Bu yapılanma Yunan siyasal düzeninin temellerini oluşturan bir örgütlenme biçimidir. Zengin azınlık kitlenin üstünlüğü söz konusu olan bu örgütlenmede ataerkil bir yapılanma vardı ve bu insanları bir arada tutan en önemli şey dini inançlarıydı. Toprak olmadan şehir devletleri kurulabilirken ortak bir Tanrı olmadan insanların bir arada yaşaması mümkün değildi (Aktan, 1999: 14).

Yunan şehir devletlerinin çökmeye başlamasıyla birlikte bireyleri şehir devletlerini aşan daha evrensel bir değer etrafında toplamayı hedefleyen Stoacılık, Helenistik döneme ait düşünce sistemlerinden biridir. Stoacılar, insan doğasının yaratıcı tarafından konulan, değişmez yasalara bağlı olduğunu ve akla uygun davranan her insanın statüsüne bakılmaksızın bilgeliğe ulaşabileceğini savunmuşlardır. Evrensel aklı ve evrensel eşitliği savunan bu düşünceye göre

mutluluğu yakalamanın tek yolu doğaya yani akla uygun davranmaktır (Göze, 2005: 57-66). Doğal hukuk teorisinin temellerini oluşturan bu düşünce Aydınlanma dönemi düşünürlerinin devlet anlayışlarını etkileyen görüşlerin de başında gelmiştir.

Orta Çağ düşünce tarihinin en önemli isimlerinden biri olan Saint Thomas D'Aquin ise Hristiyan doktrin ile Aristoteles felsefesini kaynaştırarak konuya bambaşka bir bakış açısı ile dile getirmiştir. Ona göre evren, Tanrı'nın koymuş olduğu ebedi hukuk kurallarıyla yönetilir; insanların tabi olduğu doğal hukuk kuralları da ebedi hukukun bir parçasıdır (Uslu, 2011: 106-121).

Orta Çağ'ın devlet yapılanmasının temelinde toprak sahipliği vardır. Bu dönemin siyasal, sosyal ve ekonomik sistemi feodal düzendir. Feodal düzen, merkezi bir otoritenin olmadığı parçalanmış bir siyasal düzeni ifade eder. Toprağa sahip olan kişi, o toprak üzerinde mutlak egemenlik hakkına da sahiptir. Sadece yönetim değil adli ve idari yetkilere de sahip olan senyörler, harç ve ceza toplama yetkisinin yanında kendilerine ait olan tarla ve fırın gibi kullanıma açtıkları alanlardan vergi toplama yetkisine de sahiptirler. Bu dönemde siyasal düzeni belirleyen tek etken toprak sahipliği olduğu için zamanla zenginleşen Kilise de büyük topraklar edinerek güç ve itibarını daha da arttırmıştır. Zamanla feodal düzen içerisinde büyük değişiklikler meydana gelmiştir. XI. yüzyılda kara Avrupa'sındaki ekonomik gelişmelerle birlikte feodal düzen içerisinde hızla gelişen yeni bir sosyal sınıf ortaya çıkmış ve yeni şehir devletleri kurulmuştur (Göze, 2005: 62-81).

Devletin nasıl ortaya çıktığına ilişkin Yakın Çağ düşünürlerinin görüşlerine değinmek gerekirse bunlardan bir kısmı devletin ortaya çıkışını "kuvvet teorisi" ile açıklamaya çalışırken önemli bir kısmı da 'sözleşme teorisine' dayandırarak açıklamıştır. Jean Bodin ve Niccola Machiavelli gibi düşünürler kuvvet teorisini savunmuşlardır. Machiavelli 'ye göre insanlar, özü gereği kötüdürler. Özdeki kötülük kendi haline bırakıldığında geri dönülemez sonuçlar doğuracaktır. Bu nedenle bireylerin kontrolsüz güçleri ile birbirine zarar vermelerinin önlenmesi için, içlerinde en kuvvetli olanın yönetim gücünü ele geçirmesi uygun olacaktır. Böylece devlet ortaya çıkmış olacaktır. Diğer bir gruba göre ise devlet toplum sözleşmesi ile ortaya çıkmıştır (Aktan, 1999: 17).

Toplum sözleşmesi teorisini savunan düşünürlerden biri olan ve klasik liberalizmin kurucusu olarak kabul edilen Locke, devletin ortaya çıkış nedenini açıklamaya çalışırken buna doğa durumu varsayımı ile başlar. Locke (2018: 13-24) doğa durumunu insanların doğa yasası sınırları dâhilinde özgürce düşünüp hareket edebildikleri, birbirlerine üstünlüklerinin bulunmadığı bir ortam olarak tasavvur eder. Buradaki özgürlük durumu mutlak bir kuralsızlık ve 'başıbozukluk' durumu değildir. Daha önce de değinildiği gibi bu özgürlük durumu doğa yasaları sınırları dâhilindedir. Doğa yasasının temel dayanağı ise akıldır. Akıl insanların kendi kendilerinin yönlendirip, yönetebileceklerinin bir teminatıdır. Akıl sahibi bir birey kendi özgürlüğünü kullanırken başkasının

vücut bütünlüğüne ve özgürlüklerine zarar vermemesi gerektiğinin farkındadır. Herkes yüce yaratıcı tarafından onun istediği müddetçe bu dünyada kalacaktır ve onun mülkiyetindedir. Bir insanın diğer bir insanın vücut bütünlüğüne son vermesi ya da zarar vermesi ancak kendi varlığını korumak için yapabileceği bir davranıştır. Ancak bunu da kişisel çıkarları için değil de sadece adaleti sağlamak için yaparsa uygun olacaktır. Yani kişinin doğa yasasını ihlali derecesinde cezalandırılması yasanın kendi içerisinde mevcuttur. Her bir birey doğa yasasının yürüten pozisyonunda olduğu için kendisi de kurallara riayet etmekle yükümlü olacaktır. Böylece bireyler birbirleri üzerinden iktidar elde ederek doğa yasasının yürütücüsü konumuna gelmiş olacaktır (Locke, 2018: 13-22).

Devlet kavramının temellerini toplum sözleşmesine dayandırarak açıklayan diğer düşünürler de Thomas Hobbes ve Jacques Rousseau'dur. Hobbes "insan insanın kurdudur" der ve doğa durumunun masum, herkes için mutluluk kaynağı bir ortam olmadığına altını baştan çizer. Onun doğa durumunda kaos ve kargaşa mevcuttur ve bireyler her türlü hakka sahip olduğu için güvensiz bir ortam, her an tehlike altında olan huzursuz insanlar vardır. Bu durumda gerekli olan tek şey barış ortamının tesisidir. "Devletin amacı, bireysel güvenliktir" fikri ile doğuştan eşit olarak kabul ettiği bireylerin özgürlüklerinin korunabilmesi için devletin gerekli olduğunu savunur (Hobbes, 2013: 99-137). Ama onun tasvir ettiği devlet liberal değerlerin savunduğu sınırlı devlet değildir. Daha çok barışı garanti altına alabilecek, güçlü bir mutlak monarşidir.

Siyaset felsefesi içerisinde devletin varlığını ele alırken sözleşme teorisini kullanan iki düşünürden bahsettik. Bu iki görüşü kısaca özetlemek gerekirse: Biri doğa durumunun kaos durumu nitelendirir ve bu korku dolu, güvensiz ortamın varlığından bahsederken devlet aygıtından tek beklentisi barıştır. Kalıcı barışı sağlayabilmesi adına mutlak, güçlü, itaatle bağlanabilecekleri bir iktidarı daha uygun ideal görür. Diğer düşünürün doğa durumu tasviri ise daha iyimser olmasına rağmen özgürlüklerin teminat altına alınmasını gerekli görür ve itaat yerine direnmeyi, barış yerine daha çok özgürlüğü hedefler. İsteddiği devlet aygıtı yasalarla sınırlandırılmış bir devlet iken hedeflediği toplum, özgür toplumdur. Bu iki ayrı teori iç savaş içerisindeki İngiltere'nin durumunu yansıtır. Bir yanda sadece güvenlik ve barış isteyen itaat etmeye hazır bir kesim, diğer yanda ise sınırlı devlet için direnen ve özgürlük naraları atan bir kesim vardır (Ünaldı, 2002: 54). Siyaset felsefesi içerisinde onlarca teori olduğu gibi aynı teori üzerinden farklı sonuçlara ulaşmaya çalışan böyle birçok düşünce de vardır.

Diğer bir toplum sözleşmesi teorisini Rousseau'dur. Onun doğa durumu iyimserdir. İnsan tekken ve mülkiyet hakkı yokken kendi halinde ve özgürdür. Bu özgürlük birinin çıkıp bir şeyleri sahiplenmesiyle yani mülkiyet kavramının gelişmesiyle kendiliğinden zedelenir. Artık tek başına iken sahip olunan özgürlük durumuna geri dönüş yoktur. Özgürlükleri sağlamanın yegâne yolu oy birliği ile yapılan toplum sözleşmesidir. Bu şekilde özgürlükleri zedeleyebilecek olan ama özgürlükleri korumak için de tek yol olan devlet mekanizması kurulmuş olur.

Aktan, devletin var olma gerekliliğini 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları bildirisi 12. maddesine bağdaştırarak da açıklamaktadır. Bildirgenin 12. maddesi der ki: “İnsan ve yurttaş haklarının güvenliği bir kamu gücünü gerektirir, bu nedenle bu güç herkesin yararı için kurulmuştur, yoksa bu gücün emanet edildiği kişilerin özel çıkarları için kurulmamıştır” (1999: 18).

Marksist anlayışa göre kapitalizmde toplum birbiri ile çatışmaya programlanmış iki temel sınıftan oluşmuştur. Bunlardan birincisi ücret karşılığında köle gibi çalıştırılan proletarya, diğeri ise mülkiyet sahibi ve modern devletlerin onların ortak çıkarları doğrultusunda yönetildiği burjuva sınıfıydı. Burada resmedilen devlet bir “burjuva devleti”ydi. Marx’a göre proleter bir devrimle, yeni bir üretim tarzını beraberinde getirecek olan komünizme ulaşılabilecektir. Bu sosyal devrimle yönetimi elinde bulunduran burjuva sınıfı ve “devlet makinesi” ortadan kalkmış olacaktır. Yani toplumdaki sınıf çatışması kendiliğinden gerilemeye başlayacak ve devlet aygıtının varlık sebebi doğal olarak ortadan kalkmış olacaktır (Heywood, 2007: 158-161).

1.2. Kapitalist Düşüncenin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Ekonomik sorunlar, bugünkü boyutu ile olmasa da ilk insan topluluğunun oluşumu ile varlık göstermeye başlamıştır. Söz konusu sorunların bilimsel bir boyut kazanması ise 18. yüzyıla tekabül etmiştir. Bilimsel bir boyutta ele alınması 18. yüzyılı bulan ekonominin gelişimi; özel mülkiyet, fiyat mekanizması, teşebbüs özgürlüğü ve genel anlamda piyasa ekonomisi gibi mekanizmaların gelişimine ivme kazandırmış ve nihayetinde kapitalist sistem ortaya çıkmıştır. Tüm ekonomik sistemlerin özünde bir düşünce akımı bulunur. Ekonomik sistemin mekanizmaları, onu oluşturan düşünce akımını etkileyen tüm unsurlardan etkilenir ve yönde şekil alır. Bu doğrultuda kapitalist ekonomik sistem de liberal ideolojinin etkisinde gelişen ve değişen sistem olarak varlığını devam ettirecektir (Ölmezogulları, 2008: 37).

Kapitalist sistem ortaya çıktığı dönemden günümüze çok fazla değişmiş ve gelişmiştir. Belki de bazı açılardan da gerilemiştir. Liberalizmin ekonomik boyutunu oluşturan bu sistemin tarihsel gelişimine bakmak, liberal değerleri anlamak açısından faydalı olacaktır.

Merkantilizm, kapitalizmin başlangıç doktrini olarak kabul görür. Dolayısıyla kapitalizmin ortaya çıkışı merkantilist doktrine dayamaktadır. Ortaçağın sonlarında ortaya çıkan ve o dönemin genel düşünce yapısından uzak, rasyonel temeller oluşturmak isteyen bu düşünce, 15-18 yüzyıl Avrupa modern devletlerinin ekonomisine yön veren etkenlerden biri olmuştur. Dönemin toplumsal ve ekonomik yapısı göz önüne alındığında ticaret en önemli gelir kaynağını oluşturuyordu ve dolayısıyla dış ticaret fazlası elde etmek yani ihracat fazlası sağlamak, ülkeler arasında son derece önemliydi. Ancak o dönemde ihracat fazlası ülkeye giriş yapan net değerli madenler ile ölçülen bir değer olduğu için, dış ticarete katılan her ülkenin ihracat fazlası sağlaması

mantiken imkânsızdı. Yani iş bölümü her koşulda karşılıklı bir yarar sağlamıyordu. Bu yönüyle iş bölümünün yararını esas alan düşünce yapısı nedeniyle liberalizm, merkantilizmden ayrılır. Sadece bu yönüyle değil devletin çıkarını bireyin çıkarından daha önemli gören, hatta dönemin Almanya ve Avusturya'sındaki politik uygulamasına bakıldığında devlet ve bireyin çıkarlarının çatışması olasılığı göz önüne alınarak daha otoriter nitelikte devlet yapılanmasını tercih etmesi açısından da liberal düşünceden uzak bir yapıdadır (Ölmezoğulları, 2008: 40-47).

17.yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde değerli madenlerin öneminin azalması ile birlikte ticari kapitalizmden, sanayi kapitalizmine geçiş başlamıştır. Avrupa'nın farklı ülkelerinde değişik uygulamalara sahip olan Merkantilist düşünce, yanlış yönlendirdiği müdahaleci devlet politikaları ve tarımın göz ardı edilmesi tarzı nedenlerle tarıma dayalı bir ekonomiye sahip Fransa gibi bazı ülkeleri olumsuz yönde etkilenmiştir. Fransa'nın bu durumuna savaşlardaki başarısızlığı da eklenince toplumda derin bir huzursuzluk meydana getirmiştir (Ölmezoğulları, 2008: 47-49).

Sanayi devriminin anavatanı 18. yüzyıl İngiltere'sidir. Devrim ülkeye sadece teknolojik gelişmeler ve buluşları getirmekle kalmamış, üretim ilişkilerinde de önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Buhar makinesinin bulunmasıyla daha da hız kazanan süreç, 19. yüzyılda bu teknolojinin değişik alanlarda kullanılmaya başlamasıyla yüzyılın siyasi, ekonomik, sosyal dengelerine yön verecek bir boyut kazanmıştır. İngiltere'de başlayan sanayileşme hareketi kısa sürede Avrupa'ya yayılmış, devrimin beraberinde getirdiği yeniliklerin yanında toplumsal ve ekonomik sıkıntıları da ardı sıra gelmiştir. Ticari kapitalizmin ideolojisi olan merkantilist düşünce sanayi toplumuyla çelişmeye başlarken, sanayi toplumunun girişim özgürlüğünü gerekli kılan yapısı artık merkantilist düşünce ile devam edemeyeceğini teyit etmiş olacaktır.

Fizyokrasi düşünce akımının doğuşu, merkantilist düşüncenin değerini yitirdiği döneme denk gelir. Yunanca 'Doğanın Egemenliği' anlamı taşıyan fizyokrasi 18. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış ve liberal düşünceye temel oluşturan bir geçiş doktrini olmuştur. Evrenin doğal yasalarla yönetildiğini, insanların doğal düzen kurallarına uymalarının kâfi olduğunu kabul eden bu düşünce, ekonomide de doğal bir düzenin var olduğunu ve devletin bu düzenin işleyişine müdahale etmemesi gerektiğini savunur (Aktan, 1994a: 7).

Geçiş doktrini olan fizyokrasi, görevini tamamlamış ve nihayetinde hedeflenen ekonomik sisteme ulaşılmıştır. Bu sistem liberal ideolojinin ekonomik sistemi olarak kabul görmüş olan kapitalist sistemdir. Kapitalist sistem bireysel özgürlükler üzerine kurulmuş ve özel mülkiyet kavramını olmazsa olmazı olarak gören bir düzendir. Prensip olarak dışarıdan yapılan müdahalelere sıcak bakmaz ve mükemmel bir zenginlik üretme mekanizmasıdır. Liberal ideolojinin zaman içerisinde şekil değiştirmesine bağlı olarak piyasa sistemine farklı uygulamalar getirilip belirli tavizler verdirilmiş olsa da temel olarak piyasa ekonomisinden hiç vazgeçilmemiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. LİBERALİZME GENEL BAKIŞ

2.1. Liberalizm

Liberalizm, en genel tanımı ile bireysel özgürlükler sistemidir. Liberal düşünce sisteminde birey başkasının özgürlüklerini zedelemeyecek her düşünce ve eyleminde serbesttir. Kişiler arasındaki ilişkiler anlaşma ve hoşgörü gibi gönüllülük içeren temel değerlere dayanır. Bireyler haklarına engel oluşturacak herhangi bir eylemde dahi güç kullanma hakkına sahip değildir. Liberal birey, güç kullanma tekeli kendisiyle diğer birtakım haklarından da vazgeçmek suretiyle devlete devreder. Liberal değerlerin tasarladığı toplum; kavga ve kargaşanın olmadığı, sükûnetin hâkim olduğu bir toplumdur. Bu huzur ortamının gereği olarak kişiler, aynı fikirde olmadıkları kişilerin görüş ve davranışlarına dahi saygı göstermek zorundadır. Liberalizmin hâkim değerleri adalet, eşitlik, doğal düzen, serbest piyasa ekonomisi vb. değerlerdir. Fakat bu değerler farklı coğrafyalarda ve farklı dönemlerde yaşamış düşünürlerin yanı sıra aynı havayı solmuş düşünürler tarafından da farklı şekillerde yorumlanmıştır.

Bazı düşünürler liberalizmi batı kültüründen bağımsız tanımlanamaz bir unsur olarak ele alır. Aydınlanma geleneğinin bir ürünü olarak gelişen liberal ideolojinin temel hedefini, bireyin sivil özgürlüklerinin devlet müdahalesinden korunması olarak görür ve liberalizmi “Aydınlanma geleneğine dayanan ve siyasal iktidarı sınırlandırarak bireysel hak ve özgürlükleri tanımlayıp savunmaya yönelik siyasal ve ekonomik felsefe” olarak tanımlar (Berktaş, 2010: 50). Çağdaş siyasal teorilerden biri olan liberalizmin temellerinin aydınlanma çağına dayanmasının doğal bir sonucu olarak modern düşüncenin şekillenmesinin arkasında yatan itici güçler, liberalizmin şekillenmesinde de etkili olan unsurları oluşturur.

2.1.1. Etimolojik Köken ve Farklı Liberal Tanımlamalar

Liberalizm kavramının kelime kökenine bakıldığında 14. yüzyıldan beri çok farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Avrupa kaynaklı bu kelime İspanyolcadan türemiş bir sözcük olmakla birlikte kökenine bakıldığında aslı Latince olup, (Yayla, 2000a: 13) Latince’ de “Liber” kelimesinden türetilmiştir. “Liber” hür, bağımsız, özgür insanlar sınıfı anlamına gelmektedir. Ayrıca liberal sözcüğü yardımlaşmayı seven anlamında ‘cömert’ ve hayata bakış şekli olarak ise ‘geniş görüşlülük’ ifade etmek için de kullanılır (Heywood, 2007: 31). Türk Dil

Kurumu kaynak alındığında liberal kelimesinin “Hürriyet ve serbestlikle ilgili, Serbest ekonomiden yana olan (kimse, parti vb.), liberalist, Hoşgörülü” anlamlarını taşıdığı görülür.

Ansiklopedik tanımlamalara değinecek olursak, Büyük Larousse liberalizmi “bireye, onun özgürlüğüne ve kamu yararına sonuçlanacağı için bireysel etkinliklerde özgürlüğe ayrıcalık tanıyan iktisadi kuram” ve “devletin bireysel özgürlükler karşısındaki yetkilerini sınırlamayı öngören siyasal öğretisi” (Büyük Larousse, 1986: 7465) olarak tanımlarken Ekonomi Ansiklopedisi “dini inançların söz konusu olduğu hallerde, politik faaliyette ve ekonomik yaşamda individualizmi, özgürlüğü ve toleransı benimsemiş akımları belirten terimdir” (Ekonomi Ansiklopedisi, 1983: 868) şeklinde tanımlar.

Heywood liberalizm kelimesinin siyasal bir bağlılığı ifadesi ile ilgili 19. yüzyılın başlarını işaret eder (2007: 31). Bu dönem öncesinde siyasal bir tutum olmaktan uzak bir yapı sergiliyordu. Liberalizm sözcüğü sadece içerdiği alan olarak değil kelime anlamı olarak da büyük bir değişiklik yaşamıştır. Şöyle ki liberal sözcüğü önceleri İngiltere’de ulusal olmayan politikaları nitelendirilmek için olumsuz bir anlamda kullanılırken daha sonraları şaşırtıcı bir biçimde İspanya’da İngiliz kökenli politikaları ifade etmek amaçlı da kullanılmıştır (Yayla, 2000a: 13).

Her olgu gibi liberalizm de yaşadığı dönemin koşulları içerisinde şekillenmiştir. Tarihin değişik dönemlerinde, farklı coğrafyalarda yaşamış düşünürler tarafından farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Liberal düşüncenin değişik kavramlara açık olması onun zaman içerisinde diğer olgulardan daha hızlı şekil değişmesine ve farklı sınıflandırmalara konu olmasına sebep olmuştur. Farklı dönemlerde ve farklı coğrafyalarda yaşamış düşünürlerin liberal düşünceye ve liberal düşüncenin temellerine ilişkin tanımlamalarına değinmek liberal düşüncenin neden bu kadar geniş ve değişken bir düşünce sistemi olduğunu kavramak açısından faydalı olacaktır.

Berktaç’a göre “Liberalizm Aydınlanmanın hem mirasçısı hem sürdürücüsü konumundaydı.” 19. yüzyıl liberalleri geleneksel devlet yapılanması ve teokratik yapıdan uzak, temelinde bireyin ve aklın olduğu bir yol seçmişti. Gözlerini geçmişe dikmekten uzak kalan bu felsefe kendini sürekli değişim ve ilerleme içerisinde görüyordu. Bu yönü ile daima değişimin kötü yanlarını savunan muhafazakâr düşüncenin karşısında yer alıyordu (Berktaç, 2010: 51). Heywood’ un ‘orta sınıfın özlemi’ olarak tanımladığı liberalizm radikal fikirlere dayalı bir düşüncedir. Liberal düşünce, reformlar hatta bazen devrimsel değişiklikler içeren isteklere sahiptir. 17. ve 18. yüzyılda liberalizmin siyasal olarak varlık göstermediği söylene de bu yüzyıllarda meydana gelen büyük devrimler gözden kaçırılmayacak boyutta liberal izler taşıyordu (Heywood, 2007: 31-32).

Liberalizmin Türkiye’deki en önemli savunucularından biri olan Yayla’ ya göre liberalizm; temelinde bireysel özgürlüğün hâkim olduğu bir düzen hedefleyen sosyal, siyasal ve ekonomik düşünce sistemidir. Ortaya çıkışı ve gelişim süreci itibari ile yegâne hedefi birey özgürlüğünün her

alandan korunması ve geliştirilmesi olmuştur (Yayla, 1993: 144). Ancak Yayla zaman içerisinde anlam erozyonuna uğrayan bu kavramın gündelik kullanımlarda olumlu veya olumsuz birçok şekilde kullanılmaya başlandığını ve bu kullanımlarının genel olarak olumsuz anlam içerdiğini dile getirir. Örneğin salt bir ekonomik doktrin olarak ele alınıp “laissez faire, laissez passer kapitalizmi” ile özdeş olumsuz kullanımın çok yaygın olduğunu vurgular. Ayrıca doktrin kavramı yapı olarak bir durağanlık ve dogmatiklik taşır. Birçok düşünür bu yüzden liberalizmin bir dogma olarak anılmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Hayek de bu düşünürlerden biridir (Yayla, 2000a: 14-15). Ona (Hayek, 1967’den aktaran: Yayla, 2000a: 15) göre,

Liberalizm prensiplerinde, liberalizmin değişmez bir dogma haline gelmesini icap ettirecek hiçbir cihet yoktur; liberalizmin bir defaya mahsus olmak üzere tespit edilmiş kaideleri mevcut değildir. Bir temel prensip vardır: İşlerin idaresinde kendiliğinden doğan (spontane) içtimai kuvvetlere kabil olduğu kadar yer verilmeli ve zorlayıcı, tazyik edici tedbirlerden kabil olduğu kadar kaçınılmalıdır. Fakat bu prensibin, sonsuz derecede çeşitli tatbik şekilleri olabilir...

Hayek, liberalizmin bir doktrin olarak görülemeyeceği gibi onun ilke ve kuralsız yalın bir teoriden ibaret olarak tanımlanmasının yanlışlığını da ifade eder. Onu kanun hâkimiyeti ile formüle eden düşünür, bu ilkenin olmadığı yerlerde liberalizmin varlığından bahsetmenin yersiz olacağını vurgular (Yayla, 2000a: 15).

Doktriner liberal yaklaşımlara şüpheli bakış açısı ile yaklaşan John Rawls, etrafta dolaşan tüm liberal doktriner yaklaşımların liberal doktrin olamayacağını, önemli olanın bu tanımlamaların siyasal liberalizm ile uyumunun olduğunu söyler. Siyasal liberalizmin birleştirici yönü üzerinde duran düşünürü göre siyasal liberalizmin temel problemi “anayasal bir (liberal) demokratik rejim çerçevesinde; dinsel olan ve olmayanı, liberal olan ve olmayanı, makul doktrinler topluluğunun doğru nedenlere bağlı olarak onaylayacağı bir siyasal adalet anlayışı geliştirmektir” (Rawls, 2007: 24- 25).

Liberal öğretiyeye ilişkin önemli bir tartışma konusu ise liberalizmin siyasal öğretiyeye mi yoksa ekonomik bir doktrin mi olduğu yönündedir. Bir kısım yazarlar -ki sayıları oldukça fazla olup- liberalizmin esas itibariyle ekonomik bir doktrin olduğunu savunurlar (Yayla, 2000a: 14). Siyasal düşünceler tarihinin önemli yazarlarından biri olan Sabine ise liberalizmin, siyasal bir doktrin olduğu yönünde fikrini dile getirenlerdendir. Ona göre liberalizm, sığ bir bakış açısı ile muhafazakâr düşünce ile sosyalizm arasında değişime yatkın, fakat köktencilikten uzak bir siyasal tutumu yansıtırken, daha geniş bir bakış açısı ile komünizm ve faşizme karşı demokrasiye eş değer bir düşünceyi temsil eder (Sabine, 2000: 162).

Sabine erken çağ İngiliz liberalizmini “oldukça açık bir biçimde gelişen bir sanayici sınıfın, hızla daha da sanayileşen ekonomi içindeki artan önemiyle orantılı bir siyasal yer kazanma çabasını yansıtan orta sınıfın siyasal hareketi...” olarak tanımlar (Sabine, 2000: 163).

Tarihsel gelişiminde kısa bir tanımlama olarak ele alındığında liberalizmin; 17. yüzyıl İngiltere'sinde ortaya çıkmış, bu dönemlerde bireyciliği, özgürlüğü, mülkiyet hakkını, devlet müdahalesinden uzak serbest piyasa ekonomisinin hâkim olduğu bir düzeni savunan bir ideolojiden ziyade bir kuram niteliğinde olduğu ve sonrasında toplumsal ve ekonomik olaylarla değişerek yeni bir boyut kazandığı söylenebilir (Sallan Gül, 2006).

Heywood liberalizmi, bir toplum inşası temelinde tanımlar. Bu toplumun temelinde birey vardır. Bireylerin çıkarlarını maksimize edebilecekleri ve kendilerini gerçekleştirebileceği bir ortamın gerekliliğini de dile getirir (Heywood, 2016, 189). Siyasi olarak 19. yüzyıla kadar varlık göstermediğini düşündüğü liberalizmin gelişiminin Avrupa'da feodal düzenin ortadan kaldırılıp kapitalist toplumun ortaya çıkışı ile başladığını düşünür. Heywood'a göre "liberalizm mutlak monarkların ve arazi sahibi aristokrasinin yerleşik iktidarı ile çatışma halinde büyüyen orta sınıfın özlemine yansıtıyordu" (Heywood, 2007: 31).

Aktan'ın tanımıyla liberalizm, bireyin toplum ve halk gibi kolektif kurumlardan daha üstün olduğu görüşüne sahip, temel hak ve özgürlüklerin teminat altına alındığı, minimum devlet müdahalesini hedefleyen serbest piyasa ekonomisinin hakim olduğu bir doktrindir (1994a: 13).

Rasyonelliğe ve ilerlemeye vurgu yapan diğer bir liberalizm tanımı da Irene Collins'e aittir: Ona göre liberalizm, "İnsanlığı nihai mükemmelliğe götürecek olan ilerlemenin, özgür kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilebileceğine duyulan inanç"tır (Collins, 1957'ten aktaran: Berktaş, 2010: 50).

Sandel liberalizmi özünde adalet kavramının olduğu deontolojik liberalizm olarak tanımlar. Onun liberalizmi, hakkın iyiye üstünlüğünün olduğu etik temelli, faydacı yaklaşımdır. Deontolojik liberal olan Kant'ın görüşlerinden büyük ölçüde etkilenmiştir (Sandel, 2014: 19).

De Jasay'ın liberalizmin bu değişken yapısına yaklaşımı şu şekildedir: Tarihsel süreç içerisinde çok fazla değişikliğe uğrayan bu kavramın değişken yapısı aşikârdır. Onlarca düşünür tarafından birbirinden farklı nitelikte fikirlerle anılmıştır. Bazen kendi içerisinde bile yoğun çelişkilere sahip bu ideolojinin bu içsel çatışmanın nedeni, özü gereği bu türlü tutarsızlıklara açık olmasıdır. Çoğulcu bir felsefe benimseyen liberalizm, yararlı gördüğü her görüşe kendi sınırları dışında da olsa kucak açar. Kimilerine göre bu durum bir kimlik bunalımından ibaretken kimilerine göre bu sadece yaşayan bir ideolojinin evrim sürecinden ibarettir (De Jasay, 1991: 2-7).

2.1.2. Tarihsel Arka Plan

Batı düşünce tarihi incelendiğinde liberalizmin felsefi temellerinin Eski Yunan'a ve bireyi temel alan erken dönem Hristiyan geleneğine kadar uzandığı söylenebilir (Berktaş, 2010: 53). Bazı

İlk çağ sofistleri ile Aristo gibi İlk Çağ düşünürlerinin dile getirmiş olduğu düşünceler, hem genel anlamda modern çağ düşünce sistemini derinden etkilemiş hem de özelinde liberal düşüncenin doğuşuna kaynaklık etmiştir (Aktan, 1994a: 4).

Orta Çağ'da da Hristiyan ve İslam düşünürlerinin liberal düşünceye kaynak olabilecek düşüncelerine rastlanır. Bunlardan biri iktidarın sınırlandırılması düşüncesini ortaya koyarak anayasacılık düşüncesinin ilk savunucularından sayılabilecek olan Saint Thomas d' Aquino'dur. O "bütün iktidar Tanrı'dan gelir, fakat halkın aracılığı ile kullanılır" görüşü ile liberal ve demokratik düşüncenin gelişmesine katkıda bulunmuştur. İslam düşünürlerinden İbn'i Haldun ise Mukaddime isimli eseri ile liberal düşüncesinin ilk kaynaklarından sayılmıştır (Aktan, 1994a: 4).

Orta Çağ feodal düzeninde liberal düşünceye kaynaklık edebilecek görüşler sınırlıdır. Bunun nedeni Orta Çağ'ın akla dayalı olmayan dinsel düşünüşü ile o dönemin toplumsal ve ekonomik yapısıdır. Feodal düzen, Orta Çağ'ın kendi kendine yeten siyasal ve ekonomik yapılanmasıdır. Bu yapılanma zamanla ekonomik ve sosyal açıdan bir kısır döngü içerisine girmiş ve toplumsal huzursuzluklar baş göstermeye başlamıştır. Huzursuzlukların büyüyeceğini, daha derin problemlere yol açacağını düşünen din adamları özellikle tarımsal kökenli proleter sınıfın uzaklaştırılması fikrini hayata geçirmek için girişimlerine hız vermiştir. Bu gayelerini hayata geçirebilmek adına iç çekişmeleri de bahane ederek görünüşte dinsel ama arka planda ekonomik ve toplumsal amaçlı Haçlı seferlerini gerçekleştirmeyi başarırken, bu şekilde asıl hedefleri olan proletaryayı dışarıya salmıştır. Ama uzun vadede bu gelişme feodal toplumun sonunun başlangıcı olmuştur. Ticaret yoluyla zenginleşen, kendilerine burjuva adı veren kentli zenginler ekonomik gücü ele geçirmiş ve siyasi gücü ele geçirme çabalarına da çok geçmeden başlamıştır (Şenel, 2004: 277-285).

Ticaret ve tedricen sanayinin gelişmesiyle feodal yapının kendine yeten düzeni artık daha geniş ekonomik ilişkilere gebe hâle gelmiştir. Feodal yapı içerisindeki dinsel ve aristokratik kesim böyle bir dışı açılımı gerekli görmese ve hatta buna engel olmak istese de ellerinden gelen bir şey olmadığını anlamaları çok uzun sürmemiştir. Burjuvazi, yeni üretim tarzının gelişimine uygun olmayan feodal yapıların yıkılarak ekonomik faaliyetlerini daha rahat sürdürebilecekleri ulusal devletleri kurmak için stratejiler geliştirmeye çoktan başlamıştı bile. Burjuvazinin bu yolda kullanmış olduğu stratejiler gerçekten takdire şayandır. Önce kendi çıkarlarına uymayan feodal yapıları ortadan kaldırmak adına mutlak monarşilerin kuruluşlarını desteklemiş, amaçlarına ulaştıktan sonra ise ekonomik gelişmelerine ayak bağı olduğunu düşündükleri aristokratik yapıdan yana olan kanunları temizleyip ekonomik girişimleri için uygun ortamı yaratma yoluna girmiştir. 16. ve 17. yüzyılda destekleyip yegâne güç haline getirdiği mutlak monarşileri 18. yüzyıla gelindiğinde ekonomik çıkarları için sınırlandırma yoluna girmiş ve bu girişimlerine özgürlük, eşitlik naralarını da eklemiştir. Artık siyasal olarak daha demokratik ve ekonomik açıdan daha özgürlükçü toplumun temelleri atılmaya başlanmıştır. Bunun, devlet müdahalesini sınırlandırma ve liberal fikirler yaratma yolunda ilk adım olduğu söylenebilir (Şenel, 2004: 277-285).

Liberalizmin dūşünsel temelleri daha eskiye dayansa da esas gelişimin başladığı tarih 17. yüzyılın ortaları olarak kabul edilir. Bu dönemde önemli düşünürler, liberalizmin gelişime destek olacak önemli görüşler ortaya koymuştur. Hobbes, 1651 yılında yayımladığı Leviathan adlı eseriyle doğa yasalarının ışığında ideal devlete ulaşabilmenin yollarını göstermeye çalışmıştır. Eseriyle kendinden sonraki birçok düşünüre yol göstermiş ve liberal düşünceye kaynaklık etmiştir. “Devletin amacı, bireysel güvenlidir.” diyen Hobbes (2013: 99-137), doğuştan eşit olarak kabul ettiği bireylerin özgürlüklerinin korunabilmesi için devletin gerekli olduğunu savunur. Totaliter yönetimlerde olduğu gibi devlete mutlak bir itaat durumu tasarlamamış olsa da insanların hak ve özgürlükleri bağlamında devletin karşısına bir güç olarak dikilmesini de tasvir etmemiştir. Bu bağlamda ne tam bir totaliter ne tam bir liberal olduğu söylenebilir. Fakat liberalizme giden önemli adımlardan biri olduğu konusunda şüphe yoktur (Ağaoğulları ve Köker, 2004: 269).

Liberalizmin kurucusu, dolayısıyla klasik liberal düşüncenin de en önemli isimlerinden olan Locke’ a göre toplumda huzur ortamının var oluşu ancak sözleşme ile mümkün olabilecektir. İnsanlar sözleşme öncesi durumda mutlak özgürdürler. Fakat, bu özgürlüklerini terk ederek kendilerini bir iktidarın boyunduruğu altına sokmuşlardır. Locke’a göre bu durumun temelinde genel anlamda mülkiyet olarak adlandırdığı yaşam, özgürlük ve servetin güvence altına alınması içgüdüğü yatmaktadır. Bundan dolayı, doğa durumunda her türlü özgürlüğe sahip bireyler bu özgürlüklerini koruma noktasına geldiğinde ise kendisi gibi özgür diğer bireylerin hoşgörüsüne gebe olduğundan mülkiyetlerini güvende hissetmemektedirler. Bu yüzden kendini güvende hissetmediği bir ortam ve olası bir tehlikenin daima var olduğu düşüncesi insanları doğa durumundan uzaklaşmaya itecektir (Locke, 2018: 141-151). Doğa durumundaki hak ve özgürlüklerinin korunması için çoğunluğun talebi ile toplum sözleşmesi vasıtasıyla devlet mekanizması oluşturulmuştur. Fakat güç kullanma yetkisi verilen bu devletin boyutları kontrol altında tutulamazsa özgürlükleri korumak için oluşturulan bu kurum; özgürlüklerin yegâne engelleyicisi, hatta sonu olabilecektir. O yüzden Locke ve ondan sonraki tüm liberaller sınırlarının boyutları farklı olmakla birlikte sınırlı devlet konusunda hemfikirdirler.

Locke, liberal ideolojinin siyasi boyutta bir teori olarak şekil almasında büyük rol oynamıştır. Liberalizmin başlangıç noktası olarak kabul edilen Locke ve onun düşüncelerinden bir hayli etkilenmiş olan David Hume’ nin liberalizme katkıları oldukça fazladır. Anti-rasyonalist liberalizmin ilk savunucularından biri olan Hume toplumsal kurumların aklın süzgecinden geçmiş olgular olmadığını, kendiliğinden meydana gelmiş bu sisteme müdahale edilmesinin sakıncalı olduğunu savunmuştur. Locke’un savunduğu gibi insanların yaşam, mülkiyet ve özgürlük gibi doğuştan sahip olduğu bazı hakları bulunduğunu ve bunların korunması için sınırları çizilmiş minimal bir devletin varlığının gerekli olduğunu da savunmuştur (Aktan,1994a:6). Anti-rasyonalist düşünürlerin tümü Hume ve Locke gibi toplumsal kurumların kendiliğinden oluştuğuna ve bu

doğal mekanizmanın işleyişine devletin müdahalesi ile işleyen çarkı rayından çıkacağını savunur. Bu düşünceye sahip Frederic Bastiat ve Hayek gibi düşünürlere daha sonrasında değinilecektir.

Liberal hareketlerden belki de en önemlisi ve en çok ses getireni 1789 Fransız Devrimidir. Devrimin ardından ulus devlet olarak adlandırılan modern devletlerin ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu devrim sonucunda liberal değerler için tutunacak sağlam bir temel niteliğindeki İnsan Hakları Bildirgesini ortaya çıkarmıştır. Bu bildirgenin temel hak ve hürriyetlerin teminat altına alınması, yasa önünde eşitliğe ilişkin kesin yargı içermesi yönünden liberal değerlere ivme kazandırdığı söylenebilir.

Kısaca özetlemek gerekirse, liberalizm 17. yüzyılda, anavatanı olarak kabul edilen İngiltere’de doğduktan sonra, Fransa ve ardından Almanya ve Amerika’da önemli gelişmelere sahne olmuştur. Liberal düşünceye gerçek anlamda ivme kazandıran gelişmeler ise 18. yüzyılda yaşamıştır. Fizyokratlar ve klasik iktisatçıların katkılarıyla liberalizm siyasi ve ekonomik anlamda bir hüviyet kazanmış ve siyasal düşünceye yön veren ideolojilerden biri haline gelmiştir (Aktan, 1994a: 6-7).

2.2. Liberalizmin Bazı Temel Kavramlarla İlişkisi

Liberalizm; temelinde birey ve bireyin hak ve özgürlüklerinin bulunduğu felsefi, siyasi ve ekonomik boyutları bulunan bir ideolojidir. Liberalizm tek düze kalıpların içerisinde yol alamamıştır. Zaman içerisinde gelişip parçalara ayrılarak varlığını değişik formlarda sürdürmeye devam etmiştir. Bu durumda liberalizmin genel anlamda her fikre kucak açan düşünce yapısı da çok etkili olmuştur. Liberalizm çok kapsamlı bir düşünce sistemidir. Bu düşünce sistemini daha iyi kavramak adına liberalizmin ortaya çıkışından günümüze değin ilişki içerisinde olduğu bazı temel kavramlara kısaca değinmek gerekmektedir.

2.2.1. Liberalizmin Demokrasi ile İlişkisi

Kelime kökeni olarak “ halkın yönetimi ” anlamını taşıyan demokrasi sözcüğü antik Yunan’da tercih edilmeyen bir sistem olarak varlık bulmuştur. Çoğunluğun azınlık üzerindeki olası tahakkümü, halkın anlık duygularının etkisinde verebileceği yanlış kararlar, salt kendi çıkarları yönünde hareket ederek toplumun çıkarlarını zedeleme ihtimali gibi olasılıklar bu sistemden uzak kalmaya esas teşkil etmiştir (Ashford, 2009: 23, 24).

Antik Yunan’ da özgürlükleri zedeleme ihtimali yüksek görülen bu sisteme modern devletler farklı bakış açıları geliştirmişlerdir. Klasik liberal düşünürler bireysel özgürlüklerin ancak ona müdahale olmadığında gerçekleşebileceğini ve ona tehlike oluşturabilecek en büyük gücün devlet olduğunu savunurlar. Bu yüzden sınırlı devlet ilkesini özgürlüklerin korunabilmesi açısından elzem

olarak görürler. Peki demokrasi sınırlı devlet ilkesini sağlayabilecek bir sistem midir? Demokrasi, yönetimi belirleme gücünün halkta olması durumunu ifade eder. Demokrasi, devletin halk iradesini temsil yoludur ve halkın iradesini taşıması yönüyle demokrasi bireyin özgürlüğünü zedeleyebilir. Demokrasinin bu hâli iktidarın sınırlandırılması hususunda bir yapı içermez. Ayrıca halkın iradesini taşıması yönüyle otokratik bir devlet yönetiminden daha güçlüdür ve bu yönüyle özgürlükler için daha büyük bir tehlike oluşturabilir. Sınırlı bir devlet yapılanmasını içermesi bakımından en etkili demokrasi biçimi liberal demokrasi olarak görülmektedir (Erdoğan, 2013: 246-248). Liberal demokrasiler anayasal sistemlerdir. Anayasal düzenlemelerin hedefi, bireyin hak ve özgürlüklerinin korunmasıdır. Ayrıca seçimlerin siyasal yetkinin el değiştirebilme özelliğine sahip olduğu çok partili düzeninde olmasını gerekli görür (Heywood, 2007: 33).

Klasik liberallerin demokrasiye yaklaşımları oldukça değişken olmuştur. 19. yüzyıl liberalleri bu sistemin düzgün bir şekilde işleminin belirli ön koşullara tabi olması yönünde fikirlerle karşımıza çıkmışlardır. Bu fikirler “ Mülkiyetin geniş dağılımı, ekonomik bağımsızlık, eğitim, oy veren vatandaşın zihni bağımsızlığı ve bir gelişmiş toplumsal kültür” dür (Davies, 2011: 118).

2.2.2. Liberalizmin Ahlak ile İlişkisi

Ahlak kelimesi Arapça “hulk” kelimesinden türetilmiş olup “huy” anlamına gelmekle birlikte, birey ve toplumun davranışlarının doğru ya da yanlışlığını genel olarak tespit etme ve onlara yön verme işlevine de sahiptir. Bu anlamda her toplumun kendi içerisindeki belirli bir zaman dilimindeki değer yargılarının bütünü olarak ifade edilebilir. Ahlak kuralları evrensel olarak kabul edilmez. Kişiden kişiye gruptan gruba farklılık gösterebildiği gibi aynı kişi ve grup için bile zamanla farklılık gösterebilir, yeni değerler kazanabildiği gibi önemini de yitirebilir (Aktan, 1999: 11).

Evrensel olmamakla birlikte çoğu toplumda temel olarak olumlu anlamlar atfedilen iyilik, dürüstlük, yardımseverlik benzeri kavramlar ahlaki olarak kabul edilir. Ahlaki normlar, toplumda bireylerin birlikte yaşamalarını kolaylaştıran kurallar bütünüdür. İnsanlar, bu normlar sayesinde birbirlerine güven duyar ve etkileşime girerler. Ahlak; kişilerin toplumsal yaşamı bozacak içgüdülerinin denetim altında tutulmasına yardımcı olur. Örneğin kıskançlık ahlaki olarak yanlıştır ve bu duygu toplum yaşamına zarar verir. Ahlakilik kıskançlığın kontrol altında tutulmasını öngörerek toplumsal yaşama vereceği zararın önüne geçer. Ahlak, bireylerin kötü içgüdülerini disipline etmeye çalışırken bazı iyi güdülerin de ortaya çıkarılmasını sağlar. İnsan doğuştan ahlaki güdülere sahip olmadığı gibi bunlar her birey tarafından sadece toplumda var olmakla kazanılamaz. Bazı ahlaki güdülerin ortaya çıkarılması için öğretilmesi, hatta bazen ılımlı yaptırımlarla desteklenmesi gerekebilir (Demir, 2003: 72-80).

Hukuk ve ahlak kavramları yapı olarak birbirlerine benzerlik göstermelerine rağmen birbirinden farklı niteliktedirler. Hukukun gayesi adaleti sağlamaktır. Ahlakın gayesi ise iyi olanı gerçekleştirmek, doğruya varmaktır. Toplum içerisinde genel olarak ahlak kurallarının birçoğu hukuk kurallarına dönüşmüştür. Fakat tüm ahlak kuralları hukukla korunabilir ve sağlanabilir nitelikte değildir. Bu durumun biraz da ahlakın vicdan kavramı ile bağlantısından kaynaklanmaktadır (Aktan, 1999: 12). Frederic Bastiat haklar anlayışın doğru bir şekilde kavranamaması halinde hukuk ve ahlakiliğin yanlış anlaşılacağına ve bunun da hukuk olgusunu çarpıtacağına vurgu yapar. Keza hukuk, ahlakiliği gerçekleştirmenin yegâne yolu olarak görülüp kullanılırsa bu durum hukukun yapıcı pozisyonunu yıkıcı hale dönüştürecektir (Rasmussen, 2004: 288). Yani özgürlüklerin koruyucusu rolü atfedilen hukuk kavramı, kullanım hatası neticesinde özgürlük karşıtı bir kavram haline dönüşebilme eğilimi taşımaktadır.

Liberalizmin ve liberal ilkelerin ahlakla ilişkisi her zaman aktif bir yapıda olmuştur. Liberal düşünceler, ortaya çıktıkları günden itibaren belirli temel ilkeler etrafında şekillenmişlerdir. Bireycilik, özgürlük, sınırlı devlet, kendiliğinden doğan düzen bunlardan yalnızca birkaçıdır. Yine benzer şekilde liberal düşünürler savundukları bu temel ilkeleri farklı şekillerle de olsa ahlaki bir alt yapıya oturtma gayretinde olmuşlardır (Başdemir, 2009: 167).

Belirtildiği gibi liberal düşünürlerin hemen hemen hepsi, liberal değerleri ahlaki bir zeminde oluşturma gayreti içindedir. Liberalizmin kurucu isimlerinden Locke, ahlaki meselelere “ haklar ” boyutuyla yaklaşmış ve hak ihlallerinin tamamını gayri ahlaki olarak değerlendirmiştir. Diğer bir liberal düşünür olan Mandeville, ahlaka ilişkin görüşlerini ortaya koyarken bireylerin bencil, çıkarıcı doğasına vurgu yaparak, bireylerin ahlaki davranışlarının tamamen kendi çıkarları ile bağlantılı olduğunu savunur. Ona göre birey kendi faydasına olmayan hiçbir eylemde bulunmaz. Benzer şekilde, Bentham’ın ahlakilik açıklaması da genel görüşü olan faydacılık üzerindedir. Onun için “ en üstün iyi ” faydadır. İyi ve kötü arasındaki ayrım faydalı olup olmaması üzerinden yapılır. Genel amaç “en fazla sayıda insanın en fazla mutluluğudur.” (Aktan, 2009: 44-46)

Klasik teori içerisinde ahlakiliğe yönelik en yetkin yaklaşımlardan biri Kant’ a aittir. Kant’ ın ahlak yaklaşımı “ ödev ahlakı ” dır. Ahlakın temel ilkesi olarak kesin buyruklara uyulmasının önemini vurgular. Kesin buyrukları “ kategorik imperatif ” olarak adlandırır. Kişinin davranışlarının her birinin genel bir yasa oluşturabilecek nitelikte olması gerektiğini savunur (Kant, 2002: 54-55).

Liberal düşünce içerisindeki yaklaşımlar da ahlak kavramı yönünden farklılıklar içerir. Klasik liberal görüş ile modern görüşün ahlak yönünde ayrımı temel olarak hangi ihtiyacın ahlakiliğinin esas alınarak, hak olarak görülüp korunması gereği yönündedir. Klasik liberaller kişilerin çıkarlarını ve kendilerini gerçekleştirmelerini ahlaki görürler. Bu yüzden de Locke’ nin kısaca ifade etmiş olduğu “ hayat, hürriyet ve mülkiyet ” haklarının mutlak korunması gerektiğini savunurlar.

Bu haklar dokunulmaz haklardır, sadece müdahale edilmediğinde kullanılır olabilirler. O yüzden bunlara bir kişi ya da kurumun müdahalesi suç teşkil eder. Modern liberaller ise bazı durumlarda müdahalesizlik noktasında klasik teori ile hemfikir olmakla birlikte tam bir müdahalesizlik durumunu etkin bulmazlar. Çünkü öyle ihtiyaçlar vardır ki kullanılır olabilmesi için dışardan bir müdahale elzemdir. Neden ihtiyaçlar ahlakilik bakımından gruplandırılarak sadece bir kısmı hak olarak koruma altına alınırken bir kısmı görmezlikten gelinir? Bu haklar neye göre kime göre değerlidir. Örneğin mülkiyeti olmayan bir insan için mülkiyet hakkının ve bu hakkın korunmasının bir anlamı yoktur. Sağlık hakkı olmayan, yaşamını zorla devam ettirmeye çalışan biri için yaşam hakkı ne kadar anlamlı olabilir. Modern liberaller bu noktada, kendilerini klasik liberalizmin eksik yönlerinin tamamlayıcısı olarak görürler (Lomasky, 2017: 234-235).

Liberalizmin ahlakiliğe ilişkin zorunlu bağlantı kurma çabasını diğer düşünce sistemlerinin içerdiği gibi bir nevi haklılaştırma ve kabul görme çabası olarak nitelendirmek mümkündür. Bu doğrultuda ahlakiliğe karşı olan görüşler de vardır. Amoralizm, ahlak kurallarının varlığını gereksiz gören öğretilerdir. İnsanın ahlaki davranışları olabileceği gibi tam tersi olanları da olacaktır. Bu yüzden ahlak kuralları oluşturmak ve bunlara uyulmasını beklemek anlamsızdır. Bu felsefenin önde gelen savunucularından biri Nietzsche' dir. O, ahlaki ölçütler ve normları gereksiz bulur. Ona göre ahlak ve erdem gibi ahlaksızlık ve erdemsizlik de beşeri yaşamın birer parçasıdır (Aktan, 2009: 47).

2.2.3. Liberalizmin Adalet ile İlişkisi

Siyasi düşünceler tarihinde, üzerine yüzlerce fikir sunulmuş fakat net bir sonuca varılamamış olgulardan bir tanesi de adalettir. Adalet sorunsalı karşımıza onlarca soru ile çıkar. Adalet nedir? Liberal değerler adalet kavramı ile ne kadar uyumludur? Soyut bir kavram olan adalet hangi bakış açısı ile ele alınmalıdır? Ve belki de en önemlisi ne kadar uygulanabilir?

Bu kavram 17. ve 18. yüzyıl düşünürleri tarafından, soyut yapısından uzak siyasi ve hukuki bir değer olarak işlenmiştir. Çünkü aydınlanma çağına denk gelen bu dönem, aklın ve evrenselliğin ön plana çıktığı bir süreçtir. Oysa ahlak, adalet gibi soyut kavramlar insanların kendi iç dinamiklerinin yönlendirmesi ile şekillenmiştir. Liberal kazanımlardan olan siyaset ve hukuk olguları ise toplum sözleşmesi gibi insanların bilinçli, planlı eylem ve davranışlarının mahsulüdür. Görüldüğü üzere dışsal oluşumların arkasında yine içsel değerlerin kaynağı olan insanlar vardır (Urhan, 2016: 105).

Adalet “ adil olma ” davranışı demektir. Adalet, eylemi gerçekleştiren varlığa ilişkindir. Bir davranış ya da olayın eylem durumundan söz edebilmek için bir öznesi olması gerekir. Ayrıca bu öznenin iradi bir eyleminin varlığı da şarttır. Adaletsizliği doğrudan yükleyebileceğimiz bir öznenin olmaması adaletsizlik durumunu kesin suretle ortadan kaldırır. Örneğin, bir doğal afetin

kişiler arasında oluşturduğu zararın adaletsizliği söz konusu olamayacağı gibi kimsenin kusuru olmadan sakat doğmuş bir çocuğa adaletsizlik yapıldığı da söylenemez. Sosyal adalet kavramı ise zamanla manevi bir değer yüklenerek adalet kavramından uzaklaştırılmıştır. Onun artan çekiciliği sosyal sıfatına yüklenen değerden gelmektedir. Bu sıfat, tek başına iyi olanı temsil eden bir olgu haline dönüşmüştür. İnsanların normalde yargılayacakları girişimlerin sosyal temalı sunumu, onu meşru göstermek adına kullanılan yegâne kavramlardan biri olmuştur. Sosyal adaletin arkasında gerçek olmayan toplum iradesi kurgusu bulunur (Erdoğan, 1998: 154-158).

Aristoteles' in “ iyi yaşama ” olarak nitelendirdiği şeyin koşulu, bireylerin özlerinin yansımaları “ vicdanı ” yahut “ iyi istemesi ” ile toplumda meydana gelecek “ en yüksek iyi ” nin korunmasıdır. Bu yaklaşımla günümüzde hedeflenebilecek toplumsal adaletin sağlanmasının yegâne yolunun bireysel vicdan ve toplumsal vicdanın hâkimiyeti olduğu söylenebilir (Urhan, 2016: 105). Aristoteles' in “ Nikomakhos' a Etik ” kitabının çevirisinden (1988) anlaşıldığı üzere adaleti geniş anlamda “ kendi amacını kendinde taşıyan bir erdem ” olarak tanımlarken daha anlaşılır kılmak üzere dar anlamda “ erdem bir parçası olarak ” tanımlayarak eşitlik temeline dayandırılır (Aktaş, 2018: 215).

Beşeri ilişkiler ve sosyal yaşam için bu denli önemli olan adalet kavramı liberal düşünce sistemi içerisinde de oldukça rağbet görmüş ve bu düşünce içerisindeki her yaklaşım kendi adalet sisteminin doğruluğuna ilişkin teoriler geliştirmiştir. Her bir yaklaşımın geliştirdiği adalet teorileri diğer yaklaşımlar tarafından eleştiriler olarak eksik görülen yanlarına ilişkin yeni yaklaşımlar geliştirilmeye girişilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. LİBERALİZMİN SINIFLANDIRILMASI

17. yüzyılda temelleri atılan ve sonraki iki yüzyılda gelişimini tamamlayan liberalizm daha sonraki yüzyıllarda yalınlığını kaybederek tek bir çatı altında anılması imkânsız türleri ile literatürde yerini almıştır. Bu türlerden ilki klasik liberalizmdir. Klasik liberalizm “ negatif özgürlük, negatif adalet, bireycilik, liberal rasyonalizm veya evrimci rasyonalizm, devletin sosyal hayattaki hareket alanının daraltılması, kendiliğinden gelişen sosyal düzen, müdahalesiz piyasa ekonomisi gibi unsurlarla ” tanımlanır (Yayla, 1993:144-145). Kısacası bu doğrultuda gelişen ve 19. yüzyılın sonlarına dek hâkim olan bu liberalizmin temelinde bireyin siyasal ve ekonomik alanlarda özgürlüklerinin korunması, sınırlı devlet politikaları vardır.

Klasik liberalizmin 17. yüzyıldaki “ bırakınız yapsınlar” cı ekonomik yapısı, 19. yüzyılın ortalarında başlayıp sonlarına doğru hız kazanan sosyal sıkıntılar, 20. yüzyılın ilk yarısındaki savaşların yıkıcı etkisiyle ve ekonomik sorunlarla birlikte yerini “ refah liberalizmi ” , “ modern liberalizm ” ya da “ Amerikan liberalizmi ” gibi değişik şekilde adlandırılabilen bir liberal bakışa bırakmıştır. Eşitlikçi yapıya sahip bu liberal düşünce ekolü, farklı toplumsal düzen önermeleriyle liberal düşünceye yeni bir yön vermiştir. Bu ekol temelde liberal doktrinin bazı temel ilkelerine bağlı kalmakla birlikte toplumsal ve ekonomik alanlarda düzenleyici devlet politikalarını desteklemiştir (Büyükbuğa, 2015: 24). Özellikle işçi sınıfın, yoksul halk kesiminin ve bazı ekonomistlerin büyük destek verdiği bu politikalar, uzun soluklu varlıklarını sürdürememişlerdir.

1970’ lerde refah devletinin, devlet ekonomisi üzerindeki ağır yükü, talep yönlü Keynesçi politikaların uzun vadede piyasa ekonomisi üzerindeki olumsuz etkileri, uygulandığı ülke ekonomilerinde birer birer patlak vermeye başlamıştır. Böylelikle yaklaşık yarım yüzyıllık aradan sonra tekrar klasik iktisat politikalarına geri dönüş kendini göstermiştir. Fakat söz konusu durumu tam anlamıyla klasik liberalizme bir dönüş şeklinde tanımlamak mümkün değildir. Neo-liberal iktisat okullarının faaliyetleri ve refah devletinin olumsuz sonuçlarının gün ışığına çıkması ile birlikte artık neoliberal düşünce, çağdaş siyasal sistem içerisinde yerini almıştır.

Liberal düşünceyi sadece tarihî süreçle değişmiş bir ideoloji olarak nitelendirmek sığ bir bilgi olacaktır. Liberal düşünceye ilişkin değerler sadece tarihsel süreç içerisinde değişmemiş, bulunduğu ülke ve onun toplumsal değerleri içerisinde farklı teori ve pratiklere sahne olmuştur. Örnek vermek gerekirse İngiltere’ de negatif özgürlük ilkesinin temelinde şekillenen, her türlü

müdahale ve zorlamadan uzak bir doktrin olarak görülen liberalizm, Fransa’ da kısmen negatif özgürlük geleneğini barındıran ama daha yoğun biçimde pozitif özgürlük ilkesinin hâkim olduğu bir doktrin olarak uygulanmıştır. Buna benzer bir doğrultuda farklı bir sınıflandırmayı ortaya koyan Maurice Cranston ise liberalizmi, Locke’ cu liberalizm ve etatist liberalizm olarak iki ana başlığa ayırır. Locke’ cu liberalizm en saf hali ile 17. yüzyılın ikinci yarısından bu yana İngiltere’ de uygulanan siyaset politikasında kendini gösterir (Yayla, 2000a: 19, 20). Temellini J.J.Rousseau’ dan alan “ etatist liberal ” anlayış ise pozitif özgürlük anlayışına dayanır. Bu öğretiyi devleti küçültmenin işlevsel bir çözüm olmayacağını, onun yerine ona yeni bir şekil vermenin daha uygun olacağı fikrine dayanır. Özgürlükleri kullanabilmek devletsizliği gerektirmez hatta tam tersine devleti özgürlüklerimizi kullanmamızı sağlayacak yegâne kurum olarak ortaya koyar (Ekmekçi, 2013: 207). Görüldüğü üzere liberal değerler birçok düşünür tarafından farklı şekillerde yorumlanmış ve değişik ülkelerde farklı uygulamalara sahne olmuştur.

Her ne kadar farklı isimlerle anılırsa da liberalizm belirli temel ilkeler ve görüşlerle birleşen şemsiye bir kavram olmuştur. Birçok değişik sınıflandırmaya konu olan liberal ideolojiyi genel olarak üç başlık altında toplamak mümkündür.

3.1. Klasik Liberalizm

Liberal düşüncenin ortaya çıkışı ve olgunlaşma süreci klasik liberalizme denk gelir. Klasik liberalizm, temelinde bireyin ve onun hak ve özgürlüklerinin bulunduğu bir ideolojidir. Liberalizmin bu türüne göre, toplum ve devlet gibi kolektif yapılanmaların çıkarı ya da yararı asla bireyin önüne geçirilemez. Liberal doktrinin siyasi ve ekonomik olmak üzere temelde iki boyutu vardır. Bunlardan ilki; siyasi olarak hak ve özgürlüklerinin teminat altında olduğu bir düzen ve bu düzeni sağlayan yasalarla sınırlandırılmış bir devlet mekanizmasının varlığıdır. Buradaki devlet sadece hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesine ortam oluşturması amacıyla vardır. Devletin sosyal ve toplumsal bir gayesi olmamalıdır. Ekonomik boyutuna gelince, doğal bir mekanizma içerisinde bireyler çıkarlarını sağlamaya çalışırken dengeye gelen ve bu şekilde toplumsal çıkarın da sağlanmış olduğu serbest piyasa ekonomileridir. Piyasa ekonomilerine devletin müdahalesi ise piyasada doğal olarak var olan dengeyi bozacaktır. Bu yüzden devlet; asli görevi olan savunma, güvenlik ve adalet görevlerini yerine getirmeli; ekonomik düzende aktif rol üstlenmemelidir.

Klasik liberalizmin ekonomik serüveni Adam Smith ile başlamıştır. Genel olarak bir ekonomist olarak tanınan Adam Smith, “Ulusların Zenginliği” adlı eseri ile günümüzde hala geçerliğini koruyan klasik iktisat politikalarını sistematik bir şekilde ortaya koymuş ve kendisinden sonraki birçok düşünürü etkisi altında bırakmıştır. Smith, ünlü eserinde iş bölümü ve mübadelenin öneminden bahsetmektedir. Smith’ e göre, kişiler tüm ihtiyaçlarını kendi kendine karşılamaya çalışmak yerine, işbölümü yaparak daha yüksek bir refah seviyesine ulaşabilirler. Kişiler kendi

çıkarları peşinde koşarken toplumsal yarara hizmet eder. “ Görünmez el ” olarak adlandırdığı bu doğal işleyişe devletin müdahalesi sistemi bozar. Devletin müdahalesine karşı tavrı onun zaman zaman fizyokrat olarak nitelendirilmesine de neden olmuştur. Lakin Smith laissez faire liberali değildir. Eserleri dikkatle incelendiğinde devlete ülke savunması, iç güvenliğin sağlanması ve adalet gibi belli başlı görev ve fonksiyonlar yüklemiş olduğu görülecektir (Aktan, 1994b: 24, 25). Ayrıca çok bilinenin aksine gerçekte bir ahlak felsefecisi olan Smith’ e göre düşünce sisteminde bu uyumu sağlayan dinamikler, bir yandan bireyin “ kendini düşünme ” sinin “sempati” kanunu çerçevesinde gerçekleşmesi, öbür yandan da özgürlük isteğinin topluma uyma eğilimi ile var olmasıdır (Erdoğan, 2017: 69).

Klasik iktisatın kurucusu olarak kabul edilen Adam Smith’ in dışında iktisat alanındaki çalışmaları ile ekonomiye etki etmiş farklı isimlerde mevcuttur. Bunlardan bir tanesi David Ricardo’ dur. Smith’in aksine Ricardo doğal bir mekanizma olan görünmez el prensibinin iyimser yanına katılmaz. Çünkü yaşadıkları dönemlerin koşulları farklıdır. Smith’in yaşadığı dönemde teknolojik gelişmeler avantaj olarak algılanırken, 19. yüzyılın başlarına gelindiğinde durum değişmiştir. Gelişme olarak olumlu addedilen bu etkenler artık uzun, sağlıksız ve güvencesiz çalışma koşulları anlamına gelmeye başlamıştır (Ölmezoğulları, 2008: 56-57).

Sanayileşme, üretimde birçok açıdan kolaylıklar sunarken, bir yandan da zenginlik üretiyordu. Fakat üretim araçları belirli bir kesimin elinde toplanırken yoksul sınıfın yoksulluğunu daha da büyütme başlamıştır. Bu sonuçların öngörülüp önlemlerin alınamaması klasik liberalizme olan inancı yıkmış, klasik iktisat politikaların önemini yitirmesine neden olmuştur. Toplum, ezilen kesim için bireysel özgürlük temalarını gereksiz olarak görüp sosyal sorunlara yönelebilecek daha eşitlikçi bir çıkar yolu bekler hale gelmiştir.

Toplumsal sorunların yoğunlaştığı bu dönemde, Herbert Spencer (1884) eserinde serbest piyasa ekonomisine müdahale oluşturan kanunlara ilişkin bir liste oluşturdu. Liste oldukça uzundu ve 19. yüzyılın neredeyse sonuna kadar uzamaya da devam etti. Spencer’ ın bu listesini A.A. Dicey(1905)’ in parlamentonun kuruluş amacı olan bireysel özgürlükçü değerleri bırakılmış olduğu, toplumsal yapının kolektivist düzenlemelere ilişkin kanunlara yöneldiği fikrine binaen oluşturmuştur (Sabine, 2000: 112).

Dicey’ in toplumsal yapıya ilişkin düzenlemeler olarak dile getirdiği kolektivizm, bir felsefeyi nitelendirmiyordu. Ona göre bu, sadece sanayileşmenin büyük bir süratle yol alırken toplumsal ya da bireysel sorunlara yol açabileceğinin hesaplanmadan, salt bir ticari büyüme hedefi ile yol almasının doğal bir sonucuydu. Nitekim büyük umutlarla gelişen sanayi devrimin artıları kadar yıkıcı etkileri de olmuştur. 1846’da İngiltere’de kabul edilen serbest ticaret yasası liberalizmin elde etmiş olduğu en mühim yasama başarı olmakla birlikte aynı zamanda onun sonunu da getirmiştir. Sanayileşme ile hız kazanmış olan kötü koşullar o dönemin romanlarına bile

konu olacak kadar vahim boyutlara ulaşacaktır. Çalışma ortamları sanayinin gelişmesine ters orantılı bir şekilde gerilemiştir. Küçük yaşta çocukların çalıştırılması, çalışma saatlerinin uzunluğu, sağlıksız ve güvenlik önlemi taşımayan çalışma ortamı, bu ve buna benzer olumsuz durumlar her geçen gün kendine bir yenisini ekliyordu. Doğal olarak da bu durum liberal fikirlere ve ekonomik liberalizme şüphe ile bakılmasına neden olmaya başlamıştır (Sabine, 2000: 111-112).

3.1.1. Klasik Liberalizmin Temel İlkeleri

3.1.1.1. Bireycilik

Bireycilik anlayışı liberalizmin temelini oluşturur. Başlı başına liberalizmin temel ilkesi olmasının yanı sıra liberalizmin diğer ilkelerinin de çıkış noktası olduğu söylenebilir. Özgürlük ilkesi ile kastedilen rasyonel bir varlık olan bireyin baskı altında olmadan kendini gerçekleştirebileceği bir ortamın varlığı iken hukukun üstünlüğü ilkesi ile sağlanmaya çalışılan bireyin temel hak ve özgürlüklerinin yasal güvence altına alınmasıdır. Ayrıca liberalizmin ekonomik boyutu olan rekabete dayalı piyasa ekonomisinin varlık nedeni de yine birey ve onun çıkarlarıdır. Liberal düşünce sisteminde bu denli önemli bir yere sahip olan bireycilik ilkesini anlamak, liberalizmi kavramak açısından son derece önemlidir.

Klasik liberalizmin bireycilik anlayışı ontolojik ve metodolojiktir. Ontolojik bireycilik anlayışının temelinde yatan fikir; bireyin, yaşamın temel ilişkilerinde başrol oynadığıdır. Birey, kolektif yapılanmayı ifade eden her türlü yapılanmadan daha üstün bir ahlaki değere sahiptir. Yine bu düşünceye göre, birey toplumdan daha önce var olmuştur. Dolayısıyla bireysel hakların ortaya çıkışı toplumsal haklardan daha eskiye dayanır. Doğal hak kavramını benimseyen düşünürler de hak kavramını birey üzerinden ele alır. Metodolojik bireycilik ise ontolojik bireyciliğin bir sonucudur (Yayla, 1993: 150, 152). Metodolojik bireycilik anlayışına göre, bütünü inceleyip anlamak için öncelikle onu oluşturan parçayı incelemek gerekmektedir. İnsanı, bireysel olarak inceleyip kavramadan onun oluşturduğu diğer kolektif yapılanmaları araştırmaya çalışmak boşa bir uğraş olacaktır. Bir topluluğun düşüncesi, yapının düşüncesi olmaktan ziyade onu oluşturan bireylerin düşüncelerinin toplamıdır. Dolayısıyla topluluğun düşüncesini anlamak için başvurulan yer de topluluğun kurgu olan varlığı değil tek tek bireyler olacaktır.

Bireycilik terimi, klasik liberalizmle karşıt görüşlere sahip bir ideoloji olan sosyalizm tarafından oluşturulmuştur. Sosyalizmin kendi ideolojilerinin hâkim toplum tipinin zıddını tanımlamak üzere oluşturdukları bu kavram, gelişimini liberal ideoloji içerisinde tamamlamıştır. Locke ile başladığı varsayılan bu gelişim sürecinde Hume, Mandeville, Ferguson, Smith, Kant ardından S. Mill, Spencer, Bastiat daha yakın bir zamanda Mises, Hayek, Rand, M. Friedman, Nozick, D. Friedman, Rothbard ve daha onlarca düşünür tarafından birey temelli bir liberal düşünce geleneği savunulmuş ve geliştirilmiştir. Klasik liberal düşünce yazarları teorilerini aktarma

yoluna giderken bunu birey odaklı ortaya koymayı tercih etmişlerdir (Yayla, 1993: 149-150). Böylelikle de bireycilik kaçınılmaz olarak liberal değerleri ifade etmeye çalışan düşünürler için elzem bir kavram halini almıştır.

Liberal düşünce içerisindeki birey anlayışının kökenleri, Orta Çağ'ın sosyal ve ekonomik düzeni olan feodal yapının çöküşüne ve sonrasında ticaretin gelişmesiyle birlikte ivme kazanan toplumsal yapıdaki değişim sürecine kadar geriye götürülebilir. Bununla birlikte Rönesans dönemine kadar, toplumda iktidar erkinin gücünü doğüstü varlıklardan aldığına inancı hâkimdi ve yönetimde de bu hakların doğal kullanıcısı olan kilisenin söz hakkı üstünlüğü söz konusuydu. Yönetimdeki dengeler aydınlanma hareketleri ile birlikte devlet lehine dönmeye başlamış olsa da halen kralların güçlerini Tanrı'dan aldığı fikri yıkılamamıştı. Bu görüş, devam eden süreçte aralarında Hobbes ve Locke gibi isimlerin bulunduğu düşünürler sayesinde yıkılmıştır (Gray, 1986; Goodwin, 1982; Akt: Sallan Gül, 2006: 10). Aydınlanma döneminin düşünsel ortamının etkisiyle bireysel haklara ilişkin sorgulamalar gelişmeye başlamış, bireysel özgürlükler, artan taleple siyasal ve toplumsal düzenin vazgeçilmez gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Bireysel özgürlüklerin gelişiminde reformcu öğretilerin etkisi olduğu kadar siyasal ve ekonomik hak talepleri için mücadele veren burjuva sınıfının etkileri de oldukça büyüktür. Burjuva sınıfının siyasal hak talepleri, baskıdan sıkılan toplumun kesimlerinin özgürlük arayışları 17. yüzyılın sonlarında kısmen de olsa etkisini gösterdi. Nihayetinde Locke, mutlak devletten parlamenter sisteme geçiş fikrini dile getirdi ve böylelikle liberal düşünceler siyasal boyutta ilk kazanımlarını elde etmiş oldu. Bu düşünce, içerisinde yasaların üstünlüğüne dayanan bir yönetimi barındırıyordu (Sallan Gül, 2006: 10, 141). Temsili demokrasinin gelişiminin ilk aşaması olan bu talep, kişilerin doğal hak ve özgürlüklerinin teminat altına alınması yönünde önemli bir adımdır.

Doğal hak anlayışı bireycilik ilkesinin çıkış noktasıdır. Kişilerin, doğuştan sahip olduğu hak ve özgürlüklerinin bulunduğunu savunan bu anlayış, bireylerin bu özgürlüklerini mümkün olan en az müdahale ile yaşamaları gerektiğini savunur. Toplum sözleşmecî anlayışlara göre bireyler doğa durumundaki haklarının devamlılığını sağlamak üzere kendi rızalarıyla yapay bir kurum olan devleti kurar. Devlet bireyi hem diğer bireylerin özgürlükleri üzerindeki kısıtlamalarından korumak hem de kendi kısıtlamalarını minimum tutarak, maksimum hak kullanımını sağlamak üzere kurulmuştur. Sözleşme, devletin bu durumu ihlalinde devlete karşı direnmeyi de olağan görür. Yine aynı sözleşmeden anlaşılması gereken bir diğer gerçeklik ise devletin bu direnme hakkının suistimal ettirmeyecek güçlerle donatılmış olduğudur.

Liberalizm kişiyi birey olarak ele alır. Bireyler rasyonel varlıklardır. Kendileri için doğru ve faydalı olanı bilebilecek yetiye sahiplerdir. Sadece bu yetilerini kullanabilecekleri özgür ortama ihtiyaçları vardır. Bireyin kendi için neyin doğru olduğunu belirleyecek bir siyasi otoriteye ihtiyacı yoktur (Sallan Gül, 2006: 24). Devletin bireylere yasal sınırları dâhilinde mümkün oldukça fazla özgürlük tanınması, bireylerin kendilerini gerçekleştirebilmelerinin mutlak koşuludur. Birey

kendine, doğru yolu gösterecek bir baba figürü aramaktan ziyade kendini sadece yasal olarak güvende hissedeceği bir mekanizmaya ihtiyaç duyar. Yani bu hizmet, sadece bir koruma hizmeti olacaktır.

Liberal gelenek içerisinde bireycilik çokça düşünür tarafından ele alınmış olmakla birlikte Kant'ın ortaya koyduğu bireycilik bunlar içerisinde belki de en dikkat çekici olanıdır. Kant bireye üstün ahlaki değer atfeder. Bu bağlamda ele aldığı “ ahlaklılık, başkalarıyla ilişkilerimizde istediklerimizin her türlü kişisel çıkarından bağımsız olmasında bulunur. Ancak kendimizi ve başkalarını böyle çıkarlar için araç olarak değil, amaç olarak görerek eylemde bulunduğumuzda ahlaklı oluruz” (Kant,2002).

Kant' a göre ahlak, ahlak felsefesinden uzak olduğunda bozulmaya meyledebilir. Ayrıca ahlakça iyi olma durumunun rastlantısal olabileceği göz önüne alındığında eylemin yapılış amacı daha önem kazanır. Bu bağlamda eylem, gerçekleşmeden önce ahlak yasasına uygunluk taşımalıdır (Kant, 2002: 5). Burada kastedilen durumu bir örnekle netleştirebiliriz. Bir adam elindeki pisliği temizlemek için ufak bir çocuğun başını okşuyor ve çocuk bundan dolayı kendini çok mutlu hissediyor. Burada eylemin amacı ahlak yasasına uygun değildir. Ama sonucu iyi bir sonuç doğurmuştur. Bu rastlantısal bir iyi olma durumudur. Ahlak felsefesinden uzak olduğu için mutlak bir iyi oluşturması beklenemez. Bu doğrultuda Kant'ın ahlak felsefesi sonuçlardan ziyade eylemin gerçekleşmeye başlamadan önceki amacı ile ilgilenir. Kant belirsizlikleri ortadan kaldırmak üzere koşulsuz “ iyi isteme ” kavramını ortaya koyar ve ahlakın temel ilkesi olarak kesin buyruklara uyulması gerektiğini söyler. Kesin buyruğa ilişkin fikrini de şöyle dile getirir: “ Maksimi genel bir yasa yapıldığında kendisiyle hiç çatışamaz... aynı zamanda yasa olarak genel olmasını isteyebileceğin maksime göre hep eylemde bulun ” (Kant, 2002: 54-55).

Kant ve diğer klasik liberal düşünürlerin ontolojik olarak bireye temel gerçeklik değeri atfetmesi, doğal olarak toplum gibi kolektif yapılanmaları ikinci plana itmesi demektir. Birey hiçbir zaman kamu yararı gibi genelin taleplerini gerçekleştirmede bir araç olarak kullanılmamalıdır. Çünkü birey üstün değer atfedilen ve asıl gerçek olandır. Yani sonradan oluşmamış ya da oluşturulmamış olandır. Toplum ve diğer kolektif yapılanmalar ise sonradan oluşan suni yapılanmalardır. Gerçek olan birey, suni olan kolektif yapılara kurban edilmemelidir. Bu bağlamda klasik liberaller “ kamu yararı ” ve “ ortak iyi ” değerlendirmelerini içi boş ve belirsiz olarak nitelendirirler (Yayla, 1993: 152-153).

Bireycilik ilkesinin bir diğer temeli de bireyin kendi tercihleri sonucu olmayan ya da baskı altındaki tercihlerinin sorumluluklarını almak zorunda olup olmadıkları fikridir. Rasyonel olarak düşünüldüğünde tercih yapmak aklın bir ürünüdür. Yegâne akıl sahibi varlık insan olduğuna göre tercihlerde bulunmak, bu tercihler iyi ya da kötü olsun, sonuçlarının sorumluluklarını almak bireye özgü bir durumdur (De Jasay, 1991: 75-76). Kolektif yapılanmalarda alınan kararların sahibi de

yine bireydir. Tek tek bireylerin aldığı kararların sonuçlarının toplamı kolektifin tercihini ortaya koyar. Bu da yine metodolojik bireyciliğe işaret eder.

Klasik liberal düşüncenin bireycilik ilkesi temelde bir eşitlik düşüncesi de içerir. Buradaki eşitlik, bireylerin ahlaki değer olarak eşit olduklarını ifade eder. Bu durum kendini kanun önünde eşitlik ve siyasi olarak eşit oy ilkesi şeklinde gösterir. Klasik liberaller “ sosyal eşitlik ” ve “ gelir eşitliği ” ne ilişkin düzenlemelere karşıdır. Farklı yetenek ve kabiliyetlere sahip bireylerin çalışmaları karşılığı aldıkları sonucun eşitlenmesinin hem üretkenliği azaltacağına hem de adil olmayacağına inanırlar. Bireylere sunulabilecek en ideal eşitliğin, kendilerini eşitleme olasılığının bulunduğu “ fırsat eşitliği ” olduğunu savunurlar (Heywood, 2006: 61-62). Kastedilen eşitliği örneklemek gerekirse; farklı sosyal çevrelerden doğmuş, biri zengin ve diğeri fakir iki çocuğun büyüüp kendi imkânlarını geliştirerek aynı işin patronu olabilme ihtimallerinin varlığı söylenebilir. Bu statüye ulaşmak her ikisine de açıktır. Biri için bu belki daha az emekle gerçekleşebilirken diğeri için daha büyük çaba gerektirecektir. Ama sonuçta olasıdır.

Klasik liberaller için bu denli önemli olan bireycilik kavramı karşıt görüşte olanların eleştirilerini de beraberinde getirmiştir. Bireycilere yönelen eleştiriler genellikle toplumu tam anlamıyla kavrayamadıkları yönündedir. Onlar, toplumun, bireylerin toplamı olabilecek kadar basit ve üzerinde konuşulmaya gerek duyulmayacak kadar değersiz olduğu fikrine karşıdır. Ayrıca diğer eleştirel bir kamuya göre bireyselleşme egoizme yol açar ve zamanla bulunduğu ortamdaki ahlaki değerleri yıpratarak toplumsal yapıyı yozlaştırır. Bu yozlaşmanın hızla gelişen teknoloji ve küresel değerlerle birleşerek sosyal hayat üzerinde büyük tahribata neden olacaktır.

3.1.1.2. Özgürlük

Aydınlanma dönemi, insanların özgürlüğe sahip oldukları dönem olmaktan ziyade, sahip olduğu bireysel özgürlüklere ilişkin farkındalıklarının arttığı dönemdir. Liberal değerler; özgür, akıl sahibi bireyler üzerine inşa edilmiştir. Bireyin özgür olması düşüncesi, onun akıl sahibi birey olmasına yönelik inançtan gelir. Bireycilik gibi vazgeçilmesi mümkün olmayan bu ilke, liberalizmin olmazsa olmazlarından bir diğeridir. Klasik liberaller bireyin özgürlüğüne önem atfederler ve onu sınırlayan her türlü engele şiddetle karşı çıkarlar.

Özgürlük, sadece liberal düşüncenin savunduğu bir kavram değildir. Faşizm, sosyalizm gibi doktrinler de özgürlük düşüncesini benimsemiş ve bu yönde fikirlerini dile getirmişlerdir. Bu yüzden özgürlük, üzerinde sıkça tartışılan ve henüz net bir tanımlası yapılamamış kavramlardan bir tanesi olarak varlığı sürdürmektedir (Yayla, 2000a: 137).

Özgürlük kelimesi anlam olarak hürriyet kelimesi ile karşılanabilir. Ayrıca fiziki, ahlaki, düşünsel vb. birçok açıdan özgürlük ele alınıp yorumlanabilir. Fiziksel açıdan özgürlük bireyin bir

yere hapsolmemesi, hareketlerinin engellenmemesi anlamına gelebilirken; ahlaki olarak kişinin kendini gerçekleştirmede serbest olması anlamına gelir. Ahlaki anlamda özgürlüğün sorumlulukla bağlantısı tartışılmazdır. Kişi kendi hür iradesi ile gerçekleştirmediği eylemlerinden sorumlu tutulamaz. Özgürlük bu anlamda ahlaka ön koşul oluşturur. Düşünsel anlamda özgürlük ise kişinin herhangi bir olaya, duruma ya da nesneye ilişkin görüşlerini hiçbir kısıt olmadan ifade edebilmesidir. Anlaşılacağı üzere özgürlükte temel koşul dış baskılardan uzak, kişinin hür iradesinin varlığıdır (Yücel, 2014).

Liberaler, bireylerin özgürlüklerinin korunması hususunda fikir birliği içerisindedir. Ama bireysel özgürlüklerin tam olarak ne olduğu ve sınırlarının nerede başlayıp nerede bitmesi gerektiği konusunda farklı görüşlere sahiptirler. Erken dönem ve klasik liberal teorilere göre, olması gereken özgürlük anlayışı negatif özgürlüktür. Bu anlayış bireysel özgürlüklere müdahalesizliği öngörür. Birey, sahip olduğu temel hak ve özgürlükleri, hem devletin hem de diğer insan ve grupların müdahalesi olmadan yaşamalıdır. Klasik liberaler için, bireyin özgürlüklerine yönelebilecek en büyük tehdit devlettir. Bu yüzden siyasal iktidarın sınırlandırılması, bu sınırlandırılmanın hukuki temellerle garanti altına alınması şarttır (Çaha, 2012: 32).

Negatif ve pozitif özgürlük kavramları, isimlerinin taşıdıkları olumlama ya da olumsuzlama ile anlam yamılgısına düşürebilir. Negatif kelimesi olumsuz bir anlam çağrıştırırken klasik liberaler için negatif özgürlük, ideal olan özgürlüğü anlatmak için olumlu bir anlamda kullanılmıştır. Buradaki negatif ifadesi müdahalesizlik anlamındadır. Pozitif özgürlükse, özgürlüklerin gerçekleşebilmesi için bazı müdahalelerin kaçınılmazlığı ve gerekliliği durumu anlatır. Pozitif özgürlük, refah devletçi politikaların savunusudur ve klasik liberal teoriler bu özgürlük anlayışına tamamen karşıdır (Yayla, 2000a: 140). Bu anlamda kelimelerin tek başlarına içerdikleri anlamlara bakmaktan ziyade ona yüklenen anlama bakarak karar vermek gerekecektir.

Erken dönem liberaleri için özgürlük; insan doğasında var olan, doğuştan gelen bir haktır. Ayrıca bu hak üstün değer atfedilen insan varoluşunun devamı için son derece elzemdir. Bireycilik ilkesinde bahsedilen, kişisel çıkarların sağlanabilmesi için bireyin eylem ve davranışlarında özgür olması gereklidir. Bu da özgürlük ve bireycilik ilkeleri arasındaki ayrılmaz bağı ortaya koymaktadır. Liberaler daha sonrasında özgürlüğü, “ insanların beceri ve yeteneklerini geliştirip, potansiyellerini gerçekleştirebilecekleri yegâne koşul olarak görmüşlerdir ”(Heywood, 2007: 37). Burada bahsedilen elbette sınırsız bir özgürlük değildir.

Özgürlüğün sahip olduğu ahlaki değer her zaman aynı nitelikte olmamıştır. 18. yüzyıla kadar iktidar erkinin görevinin erdemi, doğru kitleleri desteklemek olarak görülmüştür. Bireyin kendi doğrularından daha önemli ve daha yüce olan toplumun doğruları vardı. Özgürlükler yalnızca elit bir kesime ait değer olarak görülüyor, genel bir hak olarak sayılmıyordu. Özgürlüğün geneli ifade etme durumu 18. yüzyılda Hobbes ve Locke ile birlikte hayat bulmaya başlamıştır. Locke’ un

devletin varlık nedeninin özgürlükleri korumak ve genişletmek olduğu yönündeki savunusu klasik liberalizmin özgürlük anlayışının çıkış noktası olmuştur (Ashford, 2009: 58). Bu anlayış özgürlükleri korumak ve genişletmek gibi önemli bir güce sahip olan devletin, onları sınırlayabilecek güce sahip olduğu fikrini de beraberinde getirmiştir. Bu yüzden, bireylerin özgürlükleri hem siyasal hem de ekonomik alanda devletin sınırlamalarından korunmalıydı. Aksi halde geri dönüşü imkânsız sonuçlar ile karşılaşmak kaçınılmaz olacaktır.

Liberal düşüncenin ilk ve önemli savunucularından Benjamin Constant, her alanda özgürlük savunusuna sahiptir. Her alandan kast edilen ise din, ekonomi, siyaset gibi beşeri hayatı içinde olan etmenlerdir. Bu bağlamda, özgürlük olarak anlatmak istediği şey tam olarak bireyciliktir. O, bireyciliğin her alanda hâkim olmasını ister. Lakin işaret ettiği bireycilik zorba otoriter bir rejim olmadığı gibi azınlığın çoğunluk üzerindeki tahakkümünü de içermez. Çoğunluğun da azınlığa karşı saygılı olması gerektiğini savunur. Yani zorbalığın her türlüsüne karşı bir duruş sergilemiştir. Öte yandan Constant, eskiden siyasal katılım olarak görülen özgürlüğün içeriğinin artık tamamen değiştiğine değinmiş ve özgürlüğün kişinin özel hayatında da istediği şekilde davranabilmesi yönünde evrildiğini öne sürmüştür. Ona göre, “ Kişilere yasaklanmayan her şey müsaade edilmiş demektir, iktidar için ise izin verilmemiş her şey yasaklanmıştır. ”(Constant, 1861-1966: Akt: Göze, 2005: 240-249)

Nitekim liberaller devletin gerekliliğine inanmış olsalar da onun “ potansiyel bir zorba ” olduğu fikrinden de vazgeçmemişlerdir. Çünkü liberaller insanın doğası gereği kendi çıkarı için hareket edecek bir varlık olduğunun ve devlet aygıtını yönetecek olanın da yine insan olduğunun bilincindedir. Bu yüzden devlet olgusuna her zaman şüphe ile yaklaşmışlardır. Bu durum onları sınırlı devlet düşüncesini benimsemeye yöneltmiştir (Heywood, 2007: 50-51). Modern devletler bu doğrultuda hem yönetimin boyutlarını belirlemek hem de güç kullanımını sınırlandırmak amacıyla anayasal sınırlandırmalara gitmeyi tercih etmiştir.

John Stuart Mill’ in bireysel özgürlük savunusunun klasik metni olarak kabul edilen “Özgürlük Üzerine ” adlı eseri ile klasik liberalizmin özgürlük ilkesine en yetkin yaklaşımlarından birini ortaya koymuştur. Berktaş’ ın “ klasik ve sosyal liberalizm arasındaki bir köprü ” başlığında ele aldığı John Stuart Mill (2010, 77) 19. yüzyılın başlarında İngiltere’ de dünyaya gelmiş ve ekonomi, siyaset alanlarında önemli çalışmalar yapmıştır. Toplumsal reformcu olarak ünlenen düşünür, “Özgürlük Üzerine” adlı eserinde o dönem İngiltere’ sinde hâkim olmaya başladığını düşündüğü geleneksel ahlaki kabullere direnme fikrini ortaya koymuştur. Mill’ in hedefi bireyselci talepleri ön plana çıkarmaktı. Görüşlerinde iyimser bir tavır sergileyen Mill, toplumsal sorunları da dışlamamıştır. O, sadece toplumsal ilerlemenin tohumlarının aklın etkin kullanımına bağlı olduğunu savunmuştur. Liberal düşünce sistemi içerisinde tartışmasız bir yeri olan Mill’ in düşüncesinin temelinde bireyin ahlaki ve siyasi talepleri bulunur (Gray, 2001: 199-202).

Mill, faydacı fikrin savunucularından olan ve kendisinin de izinden gittiği Jeremy Bentham'ın kişisel alana dokunulmamasına ilişkin görüşünü desteklemiştir. Ayrıca özgür bir ortamın kamu yararını da sağlayacak en iyi ortam olduğunu da ifade eder. Kişilerin başkalarına zarar vermedikten sonra özgürlüklerini sonuna kadar yaşamalarını ve kısıtlanmamalarının önemini vurgular (Butler, 2018, 41).

Mill, güçlü bir ifade özgürlüğü savunucusudur. İyi-kötü, doğru-yanlış ayrımı yapmadan bütün fikirlerin ifadesinin serbest olması gerekliliğini savunur. Ona göre, susturulan görüş doğru bir görüş olup bizi faydalı bir fikirden mahrum edebileceği gibi; yanlış, lakin rakip görüşlere karşı kullanılabilir bir malzeme de olabilir. Bu yüzden, fikirlerin beyan dilmesinin kısıtlanmasını tehlikeli olarak addetmektedir. Büyük devlet fikrine karşı olan bu düşünür, bunun yanında özgürlüklerin korumasının dışında devlete başka görevler yükleyerek müdahale alanını geniş tutmuştur (Butler, 2018, 122). Mill ' in yukarıda nitelendirildiği gibi iki liberalizm arasında köprü olması düşüncesi de buradaki ikilemden gelir. Kendisi otoriter bir devlette bireyin kendini geliştiremeyeceğini düşünür. Bireylerin kendini geliştirebilecekleri yegâne ortamın özgür bir ortam olması gerektiğini dile getirir. Öte yandan Mill, sanayileşmenin hız kazanması ile toplumsal düzende meydana gelen sorunları da göz ardı edememiştir. Küçük çocukların çalıştırılması, insani koşullarda olmayan uzun çalışma saatlerinin düzenlenmesi, sağlığın korunması gibi alanlarda devletin müdahalesini elzem görür (Berktaş, 2010, 78).

Mill' in diğer önemli bir görüşü demokrasinin uygulamasına ilişkin “ çoğul oy ” önerisidir. Bu düşüncesine ilişkin görüşlerini 1861 yılındaki “ Temsili Yönetim Üzerine Düşünceler ” adlı eserinde dile getirmiştir. Burada ayrım yapılmaksızın tüm yurttaşların yönetime etkin katılımının olması gerektiğini savunur. Ancak bunun yanında bu oyların eşit sayılmaması gerektiği, kişilerin eğitim vb. etkenlere bakılarak oylarının değerlerinin belirlenmesi önerisinde bulunur. Mill' in bu önerisi “ çoğul oy ” sisteminin temelini oluşturur (Berktaş, 2010, 78-79). Kendisi gibi faydacı görüşlere sahip babasıyla demokrasiye ilişkin farklı fikirlere sahip olmuşlardır. Babası James Mill' in demokrasiye olan güveni kendisinde mevcut değildir. Mill, bireylere siyasal sorumluluk kazandırma temelli olarak demokrasinin sınırlı düzeylerde verilmesini savunur. Çünkü ona göre, demokrasiler çoğunluğun tiranlığına dönüşüp birey özgürlüklerini kısıtlayabilecek potansiyele sahiptir (Quinton, 1993: 152). Tocqueville (1962) “Amerika' da Demokrasi ” adlı kitabında benzer görüşleri dile getirmiştir. Ona göre de çoğunluğun yönetimi tiranlığa varabilir. Bu durumun önüne geçmek için hak ve özgürlüklerin garanti altına alındığı bir sistemin yanında, kişilerin siyasal sorumluluk alma yönündeki taleplerinin de artması gerektiği düşüncesindedir. Lakin bir yönüyle de herkesin siyasal mekanizmaya katılmasını da riskli görür (Sallan Gül, 2006: 27). Anlaşıldığı üzere, Mill gibi Tocqueville de siyasal alanda mutlak bir eşitliği riskli görmüş ve böylece tam olarak elitizmden uzaklaşmadığını ortaya koymuştur (Berktaş, 2010, 78-79).

Kısaca özetlemek gerekirse; Klasik liberaller özgürlüğün üstün ahlaki değerdeki bireyin kendini gerçekleştirebilmesi için elzem olduğunu savunur. Özgürlüğün çıkar çatışmalarına, bunun da sonuç olarak toplumsal huzursuzluğa neden olacağı fikrine de şiddetle karşı çıkar. Bunun pratikte yanlışlığını ortaya koyarak, özgür toplumların baskıcı toplumlara oranla daha huzurlu, iktisadi olarak daha çok kalkınmış olduğu gerçeğini örneklerle ortaya koyarlar. Ayrıca özgürlüğün salt bir kişisel çıkar peşinde koşma durumu olduğunun da karşıt görüşteki kişilerin temellendirilemeyen eleştirilerinden ibaret olduğunun altını çizerler. İnsanın özgür olsa da karar ve eylemlerinde arkadaşlık, aile gibi unsurları da göz ardı etmediklerini ifade ederler. Arkadaşları tarafından saygı görmek, komşularında kötü bir intiba uyandırmamaya çalışmak gibi insani eylemleri onun sadece menfaati doğrultusunda hareket etmemesini gönüllü olarak engeller (Butler, 2016: 30-31).

3.1.1.3. Kendiliğinden Doğan Düzen: Rekabete Dayalı Piyasa Ekonomisi

Liberalizm, kapitalist üretim tarzının hâkim olduğu toplumsal düzenlerde hayat bulmaktadır ve bu sebeple liberalizmin iktisadi programının kapitalizm olduğunu söylemek mümkündür. Tarihsel olarak bir inceleme yapıldığında da liberal düşünce sistemi içerisindeki dönüm noktalarının ekonomik bunalım dönemlerine denk geldiği görülmektedir. İktisadi değerlerdeki olumlu ya da olumsuz büyük hareketlenmeler liberalizmin içsel dönüşüm mekanizmalarını devreye sokarak kendini o yönde düzenlemektedir. Özellikle ekonomik buhran dönemlerinde görülen bu düzenlemede krizin yönü ile liberalizmin dönüşümü paralellik gösterir (Pekel, 1994: 7-8).

Liberalizmin ekonomik boyutu sadece kendi başına önem arz etmekle kalmayıp diğer boyutlarını da temelini oluşturur. Liberal öğretinin iktisadi boyutunu oluşturan piyasa ekonomisinin gelişmediği yerlerde siyasi olarak liberalizmin tam anlamıyla kendini gerçekleştirmediği görülür. Bu bağlamda liberal iktisat politikalarının hâkim olarak uygulanmadığı ülkelerde demokrasilerin tam olarak demokratik kültürü yansıtmadığı görülmektedir. Bu ülkelerde demokrasinin şekil şartı olan düzenli seçimler sağlanmış olsa da asli şartlar göz ardı edilmektedir (Çaha, 2012: 44). Demokrasi salt bir şekilde oy verme hakkı, düzenli seçimlerin yapılması şeklinde tanımlanamaz. Demokrasi geniş alanlarda kabul gören bir kavramdır. Bu da onun anlam karmaşasına yol açmasına sebep olmuştur. Lakin demokrasi tanımlaması için gerekli koşulları bilmek bu anlam karışıklığını ortadan kaldıracaktır. Liberal düşünürler gerekli koşulları barındırabilecek yetkinlikte olan liberal demokrasiyi ideal yönetim şekli olarak kabul ederler. Ama bir yönetim şeklinin ideal olması onun sınırlandırılması gerektiği gerçeğini değiştirmez. İktidardaki kişi toplumun taleplerini dile getirmek üzere vardır, çoğunluğun fikirlerini temsil etmektedir ama yine de sınırlandırılmalıdır (Holden, 2007: 14-15). Kısaca ifade etmek gerekirse piyasa içerisinde devletin müdahalesi engellenip, serbest piyasa ekonomisi işlevsel hale getirilmezse, bu siyasal arenadaki liberal demokrasilerin gelişimine de engel olmuş olacaktır.

Serbest piyasa ekonomisinin işleyişinde birkaç temel ilke vardır. Bunlardan ilki ve en önemlisi bireyin rasyonel bir varlık olduğu düşüncesidir. Bireyler; akıl sahibi, kendi için en uygun kararı verebilecek, serbest piyasa aktörleridir. Fakat bireyin rasyonel bir varlık olması tek başına yeterli değildir. Bireyin rasyonel kararlarının etkin bir şekilde sonuç vermesi için liberaller için yegâne sistem olan serbest piyasa ekonomisi sisteminin de sağlanmış olması gerekmektedir (Çaha, 2012: 45). Klasik teorinin piyasa ekonomisi “ serbest rekabet ilkesi ” koşullarında şekillenir. Bu ilke piyasayı en iyi yönetimden daha etkin şekilde yönlendirecektir. Bu doğrultuda zenginliğin de serbest piyasa düzeni içerisinde en adil şekilde dağıtılacağı savunulur. Sistemin temel mantığı, arz –talep dengesi doğal işleyişine bırakılırsa piyasanın kendi içerisinde dengeyi bulacağıdır. Piyasaya sonsuz güven vardır ve onun kendi için daima doğru olanı ayıklayacağı fikri hâkimdir. Kendi içerisinde başarılı olanlar yollarına daha güçlü devam ederken, başarısız olanlar piyasadan silinirler. Bu işleyişte bir yönetmen yoktur. Her şey doğal, müdahalesiz bir şekilde gerçekleşir. Arz talebe, talep arza göre azalır ya da artar. Sonuç olarak mükemmel bir ahenk yakalanmış olur (Akçetin, 2013: 17-18). Klasik teorisyenlerin bu fikrine gelen eleştirilerin büyük çoğunluğu devlet müdahalesini savunan kesime aittir. Onlara göre serbest piyasa ekonomileri sadece bir teori olarak kusursuz kalabilecektir. Müdahalesiz bir şekilde tam istihdam asla sağlanamayacak ve bu döngünün sonucu olarak tüketim azalacak ve krizlere ortaya çıkacaktır. Söz konusu durumdan daha sonra ayrıntılı olarak bahsedilecektir.

Bireylerin ve totalde toplumların amaçladığı yegâne durum, refah içerisinde bir hayattır. Klasik liberaller bu durumun ancak piyasa ekonomisinin hâkimiyeti ile gerçekleştirilebileceğini savunurlar. Çünkü refaha ulaşabilmenin, yani zenginlik üretebilmenin yegâne yolu azimle çalışmak, yeni şeyler üretmek, tasarrufta bulunup bunları sermaye olarak değerlendirmektir. Bunun sonucunda üretilen mal ve hizmetlerin gönüllülük esasıyla değişimi ile üretim-tüketim döngüsü kendiliğinden işler hale gelecektir. Klasik liberaller için devletin ya da başka herhangi bir kurumun müdahalesi olmadan gerçekleşen kendiliğinden doğan düzen, refah üretmenin, piyasanın işlerliğini sağlamanın tek yoludur (Butler, 2018: 16). Devlet, piyasanın kendiliğinden işleyen, doğal bilgi akışı barındıran yapısından uzaktır. Piyasa canlı bir organizma gibi kendini etkileyen etmenlere doğal ve en uygun tepkileri vererek varlığını sürdürür. Devlet yapısı gereği bu akışı gerçekleştiremez. Piyasa sistemi bir kurum ya da birkaç bireyin kurgulayamayacağı kadar karmaşıktır. Rasyonel bir aklın bu sistemi kavrayıp bütünü yönlendirmeyeceği gibi devletin de bunu yapması imkânsızdır.

Kendiliğinden doğan düzen fikrinin tarihsel gelişimini fizyokratların görüşlerine kadar geriye götürmek mümkündür. Zira, doğal düzen fikrinin ilk savunucuları fizyokratlardır. “ Laissez faire ” olarak sloganlaştırdıkları fikirlerinin temelinde insan zihninin ürünü olmayan doğal yasalar vardır. Ekonominin doğal düzeni, bu yasalarla işlerlik kazanır ve hiçbir müdahaleye gerek duymadan en mükemmel şekilde işler.

Fizyokratların akabinde bu görüşün savunucusu klasik iktisatçılar olmuştur. Yalnız onların doğal düzeninin kaynağı fizyokratlarınkı gibi Tanrı değil bireylerin kâr maksimizasyon güdüleri olmuştur. Klasik iktisatın öncülerinden olan Adam Smith doğal düzeni, “görünmez el” olarak nitelendirdiği bireylerin kişisel kâr güdüleri ile açıklamayı tercih etmiştir. Kendiliğinden doğan düzen fikri, farklı bakış açıları ile birçok düşünür tarafından kaleme alınmıştır. Frederic Bastiat’ ın “doğal ahenk düzeni”, Herbert Spencer’ ın “doğal evrim kanunları”, Friedrich Von Hayek’ in “spontan düzeni” kendi doğal düzen yaklaşımlarını açıklamak üzere kullandıkları tanımlamalardandır (Aktan, 1994b: 22-23).

Siyasal liberalizm alanının önemli görüşlere sahip olan Herbert Spencer’ ın gayesi liberalizmi bilimsel temellere oturtmaktır. Bunun için biyoloji biliminden faydalanır. Toplumu canlı bir organizmaya benzeterek açıklamaya çalışır. Spencer, toplumun evrimini organizmanın evrimine benzetir. Organizmada uyum sağlayan, yararlı olan birimler gelişimine devam ederken diğerleri işlevsiz kalıp geriler. Bu süreç müdahalesiz olarak en uygun şekilde kendi dengesini bulur. Biyolojik evrimde olduğu gibi toplumsal evrimde de dışarıdan müdahale sisteme zarar verir (Kışlalı, 2003: 91).

Carl Menger, paranın orijini teorisi ile piyasanın doğal işleyişine açıklık getirmiştir. Menger, İnsanların doğal yapıları gereği ticaret yapmaya programlı olduğunu fakat ticaret yapmak için yeterli zenginliğe sahip olmadıkları için ilk dönemlerde bu yöndeki eksikliklerini takas yaparak giderdiklerini ileri sürmektedir. Bununla birlikte, takas yönteminden istenilen her maddenin eş değerinin bulunamayacağı, bu yüzden elverişli sonuçlar doğuramayacağı ve çıkar çatışmalarına yol açacağı gibi gerekçeler vazgeçildiği görülmüştür. Ona göre bu durum, insanları daha etkin yöntemler aramaya itmiştir. Böylece süreç artık daha düşünsel boyutlara varmış ve insanlar tecrübelerini bilgi ile birleştirip ticari faaliyetlere bir adım daha yaklaşmıştır. Nesnel olarak daha değerli olan malların genel tespiti ile her geçen gün ticaret, ihtiyaçların karşılanmasının ötesinde bir zenginleşme aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ardından bu durum taklit yoluyla daha geniş kitlelere yayılmış ve bu durum paranın yegâne değişim aracı olması ile sonuçlanmıştır.

Görüldüğü üzere süreç planlı bir aklın ürünü olmaktan ziyade doğal insan davranışlarının sonucu olarak kendiliğinden gelişmiş, önce ihtiyaçları karşılamak daha sonra çıkarları gerçekleştirmek ve devamında bunu daha kolay sağlamak üzere para ortaya çıkmıştır. İnsanlar, başta hayal bile edemeyecekleri bu kavrama, eylemlerinin içsel yönlendirmesi ile varmıştır. (Horwitz, 2011: 95-96).

İskoç aydınlanma geleneği kökenli kendiliğinden doğan düzen fikri, birçok düşünür tarafından değişik boyutlarıyla ele alınmıştır. Bu isimlerden biri olan, görüşlerine kısaca değindiğimiz Menger, konuyu yetkin bir şekilde ele almış olan Smith ve Hayek arasında adeta bir köprü işlev üstlenmiştir. Smith iş bölümü temelli ekonomik büyüme anlayışını geliştirmiştir.

Menger ise ekonomik büyümenin sadece iş bölümü esaslı açıklanamayacağı, bunun bilginin gelişmesi ile entegre olduğunu söylemiştir. Ayrıca Menger, Smith ve Hayek gibi kendiliğinden doğan düzenin koordine edilmesi fikrini ortaya koymuştur. Bu koordinasyon da ancak kurumlar aracılığı ile gerçekleştirilebilecektir. Toplum çok kalabalık, karmaşık bir oluşumdur. Sosyal davranışların uyumunun sağlanması, bilinebilme kriterinin etkin hale getirilmesi için kural ve kurumların varlığı zorunludur. Kurumlar, kişilerin geneli bilme önündeki engeli sınırlandırarak yeteri kadar bilebilme faktörünü geliştirir. Toplumun genelinin tercih, beklenti ve eylemlerini detaylı şekilde inceleyecek ne vaktimiz ne de gücümüz vardır (Horwitz, 2011: 96-100). Bu yönden kural ve kurumlar, geneli ayrıntısız ifade edebilen yönü ile hem daha doğru kararlar verebilme ihtimalimizi yükseltmekte hem de hayatı kolaylaştırmaktadır.

Hayek, sosyal kurumların planlı bir çalışmanın ürünü olarak görünmelerine rağmen onların icat edilmiş olmadıklarını ileri süren düşünürlerdendir. Akıl gelişimi, toplum yapısından önce olmamıştır. İkisi birlikte gelişmiştir. Dolayısıyla kurumlar da bu gelişim sürecinin ürünleridir. Düzenli insan davranışları belirli kalıpların oluşumunu destekler, dilde bu kalıplardan biridir. Dil çok karmaşık bir yapıdadır, lakin bu yapısından yola çıkılarak icat edildiği öne sürülemez. Toplulukların düzenli davranış kalıplarına en iyi örnekler, arılardır. Akıl sahibi olmayan bu varlıklarda yaşamlarını sürdürecektür düzeni oluşturan belirli davranış kalıpları ve iş bölümü mevcuttur. Bu düzeni oluşturan kalıplar kendiliğinden oluşmuştur. Yani davranış kalıpları farkında olmadan toplumsal düzenin oluşmasına katkı sağlar. Hayek, toplumsal kurumların yeniden inşası fikrine de karşıdır. Davranış kalıplarının oluşturduğu düzendeki bağlantıları tam olarak kavramamız mümkün olmadığı gibi oluşmuş düzeni planlı eylemlerle tahrip edebiliriz (Butler, 1996: 18-23).

Kural ve düzenin oluşması için bireysel davranışlarda belirli bir miktarda tekrarlamının mevcudiyeti şarttır. Burada bahsedilen kural onu zorlayan bir gücün varlığı ya da bireylerin bilinçli eylemlerin varlığı değildir. Burada tekrarlanan davranış kalıbının birebir aynı olması anlamını da taşımaz. Kastedilen sınırlı bir benzerliktir. Oluşan bu davranış kalıpları ve toplumsal düzen arasında bağ çok komplekstir. En garanti olanı ise deneyimlerle başarısı tasdiklenmiş olanlardır (Butler, 1996: 18-23).

3.1.1.4. Hukukun Üstünlüğü ve Sınırlı Devlet

Doğa durumu teorilerine göre, insanlar doğa durumunda özgürlüklere sahiptir. Fakat özgürlüğü korumaya yönelme eylemi onun doğa durumunda tehlikede olduğu öncülünü doğrular. Bireyler birbirleri için olası bir tehlike oluşturdukları fikrine binaen, özgürlüklerin korunması gereği özgürlüklerin kısmen kısıtlanması fikri kabul edilmiş olunur. Hak ve özgürlüklere yönelebilecek tek tehlike artık diğer bireyler değildir. En büyük tehlike yasal güç kullanma tekeli

elinde bulunduran devlet yapılanmasıdır. Bu da devletin sınırlandırılması görüşünü kaçınılmaz kılar.

Liberal değerın soyut yapısından kurtulup somut bir düzenleme aktarılması açısından Fransız Devrimi ve onun en mühim sonucu olan İnsan Hakları Bildirgesi çok önemlidir. Bu belge, hazırlanacak olan anayasaların insan hakları ve özgürlüklerini içermesini zorunlu kılarken, bireysel özgürlükleri kısmen de olsa güvence altına almıştır. Yasa önünde eşitliği öngörmesiyle de keyfiliğin önüne geçmeye çalışmıştır. Bu bildirgenin savunduğu haklar evrenseldir. Devredilemez nitelikteki bu haklar, kişilere herhangi bir kurum ya da kişi tarafından verilmemiştir. Kişiler doğdukları andan itibaren sahip oldukları bu haklardan vazgeçemezler. Devlete burada düşen yegâne görev, bu hakların korunmasıdır (Çetin, 2002: 92-93). Ayrıca bu bildirme, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin varlığını yazılı hale getirilmesi açısından da önemlidir. İnsan haklarının hukuki olarak korunması fikrine öncülük ve örnek teşkil etmiştir.

Modern devletler zamanla devletin keyfiliğini önlemek adına anayasal sınırlandırmalar oluşturmaya girişmiştir. Temel hak ve özgürlükleri güvence altına alma yönündeki bu girişimler hukuk devleti anlayışını ortaya çıkarmıştır.

Hukuk, devlet eylemleri üzerinde kontrol sağlamak üzere kullanılan vazgeçilmez bir araçtır. Liberal düşünürler devletin hem bu aracın çizdiği alan içerisinde işlemlerini hem de büyük oranda onun vasıtası ile denetlenebilmesini hedefler. Hukuk devleti “ hukuku olan devlet ” değildir. Hukukun üstünlüğünün kabul gördüğü, egemen olduğu devlet demektir. Aslında hukukun varlığı için devlet mekanizmasının olma zorunluluğu yoktur. Hukuk kuralları bireyler arası iletişim, etkileşim sorunlarının çözümü için gerekli olan, doğal olarak gelişen kurallar bütünüdür (Erdoğan, 2013: 114-115). Devlet, hukukun varlığı için elzem olmadığı gibi sınırları kontrol altına alınamayan devlet, hukuk için tehlikeden başka bir şey değildir. Hukukun üstünlüğü ilkesi devlet mekanizmasını kontrol altında tutmak, azami düzeyde özgürlükleri koruma altına almak için en etkin yöntemlerden biridir.

Klasik liberal düşünce kamu yararı ve toplum çıkarları gibi bireycilik anlayışından uzaklaşan amaçları reddeder. Liberal düşünceye göre bireyler kendi çıkarlarını gözetebilen, kendi için neyin iyi olduğuna karar verebilecek rasyonel varlıklardır. Zaten insanın doğuştan sahip olduğu hak ve özgürlükler vardır. Ona özgürlükler bahşedilmesine ihtiyacı yoktur. Bu özgürlüklerin kullanılabilmesi için devletin ulusal güvenlik, temel hak ve özgürlüklerin teminat altına alması gibi belli başlı birkaç görevi üstlenmesi yeterli olacaktır. Yani devletin görevleri belirli ve sınırlı olmalıdır. De Jasay ’ in de dediği gibi, “ Biz hakkımıza sahip oluruz, devlet de yükümlülüğünü yerine getirir, bu anlaşmanın reddedilmesi mümkün değildir.” (De Jasay, 1991: 60).

Liberaller devletin varlığına daima mesafeli olmuşlardır. Bu düşüncenin varlığı temel alınsa da liberaller hoşgörülü bir toplumun da sınırsız özgürlüğe sahip bireylerin eylemleri ile devam edemeyeceğinin farkındadırlar. İşte bu yönüyle hukukun ve bir devlet otoritesinin varlığını gereksiz gören anarşist düşünce yapısından ayrılırlar. Bireylerin rasyonel varlıklar olduğunu kabul eden bu düşünce aynı bireyin yeri geldiğinde diğer bireyler için tehlike oluşturabileceğini ya da menfaati doğrultusunda davranırken diğer bireylerin özgürlüklerini çiğneyebileceğini de kabul eder. Liberallere göre dengeli ve hoşgörülü bir toplumun varlığı ancak bireyleri diğer bireylerden gelebilecek tehlikelerden koruyabilecek ve bu yönde kısıtlamalar koyabilecek bir devlet otoritesi tarafından sağlanabilir. Tabii ki burada bahsedilen devlet “ hukuk devleti ” dir. Locke’ un da ifade ettiği gibi özgürlük sadece hukukun boyunduruğunda var olabilir. Hukuk varsa özgürlük vardır. Hukuk özgürlüklerimizi kullanmamızın teminatıdır (Heywood, 2007: 48).

Acaba Locke’ nin dile getirdiği gibi hukuk, özgürlükleri korumada yeterli midir? Elbette bu soruya verilecek yanıt olumsuzdur. Hukuk devletinin varlığı tek başına özgürlükleri korumaya yetmez. Hukuk devletini, keyfi yasama faaliyetlerinin tam olarak önüne geçirecek şekilde programlamak hemen hemen imkânsızdır. Hukuk kuralının genel, eşit ve soyut yapısı da her zaman uygun sonuçlar doğurmaz. Bu eksiklikler bireysel haklar yönünde düzenlenecek olan uygulamalarla uygun hale getirilebilir. Ayrıca hukuk devletinin uygulanış biçimi de çok önemlidir. Hukuk, evrensel hukuk ilkelerini taşımalıdır. Örneğin evrensel hukuk ilkelerinden bağımsız, ideolojik bir tutum taşıyan hukuk devleti keyfi, baskıcı ve cebri uygulamaları doğurur. Bu durum bireysel özgürlükleri doğrudan zedeler. İdeoloji yanlısı hukuk devleti doğrudan eşitlik ilkesini çiğneyerek, kişiler arasında ideolojik yakınlık ayrımı yapma yolunu tutarak, bariz bir eşitsizlik yolunu seçmiş olur (Erdoğan, 2013: 117-121). Hukuk evrensellik ilkesinden sapma yolunu seçtiğinde yozlaşır, amacından uzaklaşır ve işlevselliğini yitirir.

Locke’ye göre özgürlükleri korumanın yani devleti sınırlandırmanın bir diğer yolu ise kuvvetler ayrılığı fikridir. Bu fikir devletin gücünü parçalayarak kullanması ve bu şekilde daha rahat kontrol edilebilmesi hedefini taşır. Kuvvetler ayrılığı düşüncesi ilk olarak Locke tarafından ortaya koyulmuştur. Daha sonrasında ise Montesquieu tarafından geliştirilmiştir. Montesquieu fikirlerinde hayranlık duyduğu Locke’ den ilham aldığını inkâr etmez. Ayrıca Locke’ yi İngiliz Anayasası’ nın mimarı olarak görür. Locke yasama ve yürütme erklerinin ayrı olduğu bir kuvvetler ayrılığı düşüncesi ortaya koyarken, Montesquieu ise günümüzdeki anlamına yakın yasama, yürütme ve yargı erklerinin bağımsız olduğu üçlü bir kuvvetler ayrılığı sistemi ortaya koymuştur (Göze, 2005: 159-191). Bu da uygulamada daha sınırlı ve kontrollü bir devlet yapılıması demektir.

3.2. Modern Liberalizm

Sanayi kapitalizminin giderek hız kazanması ve bu hızlı yükselişin yaratacağı sorunların öngörülememiş olması klasik liberalizme olan güvenin sarsılmasına neden olmuştur. Zira klasik liberallerin, modern liberaller tarafından en çok eleştirildikleri nokta sosyal sorunları görmezden gelişleri olmuştur. Klasik liberalizmin ekonomik yüzünü oluşturan sanayi kapitalizminin gelişimi, beklenmeyen etkileri ile kendi sonunu hazırlamıştır. Sanayileşme hızla devam ederken klasik liberal teorinin öne sürdüğü topyekûn zenginleşme ve özgürlük iddiaları sadece belirli bir kesim için gerçekleşmiştir. Toplumun genelinde gelişen sanayi kapitalizmi sefalet, hastalık, insanlık dışı yaşam koşulları, sağlıksız ve uzun çalışma şartları ile eş değer olmuştur (Heywood, 2007: 70). Böylece klasik liberal teorilerin özgürlük naralarına güven giderek azalmış ve klasik liberalizmin bazı temel ilkelerinden taviz vermesi zorunlu hale gelmiştir.

Modern liberal düşünürler bireylerin sosyal bir varlık olduğu ve toplumdan tamamen soyutlanamayacağı fikri üstünde hemfikirdirler. Bireyin sadece bencil çıkarlara sahip bir varlık olarak görülemeyeceğini; aile, arkadaşlık, akrabalık gibi sıkı bağlarla topluma bağlı olduğunu vurgularlar.

3.2.1. Pozitif Özgürlük

19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam etmiş olan ve devlete pasif rol addeden negatif özgürlük anlayışı yavaş yavaş tepki uyandırmaya başlamıştır. Zira bir müddet sonra klasik teorinin tanıdığı hak ve özgürlüklerin sadece teoride kaldığı, bireyleri toplumdan soyutladığı ve bireyin toplumsal bir varlık oluşunun hiçe sayıldığı görülmüştür. Bireyin yaşam hakkı varken sağlık hakkı olmaması, konut dokunulmazlığı varken evsiz kalması, eğitim hakkı varken imkânsızlıklar yüzünden okul ile hiç tanışmaması klasik teorinin hürriyetlerinin gerçek yüzünü oluşturuyordu. Devletin pasif rolü yani bireyi kendi haline bırakma durumu özgürlük olarak adlandırılıyor ve bu durum sadece küçük bir kesimin mutluluğunu garanti ediyordu. Bu yönde pozitif özgürlükçü kesimin negatif özgürlüğe ilişkin tanımlaması ise “ ne halin varsa gör ” özgürlüğü şeklinde olmuştur. Pozitif özgürlük yanlıları sadece özgürsün demenin özgür olma açısından yetersiz kaldığını, kendine tanınan hakları tam ve eşit kullanamadıktan sonra hak kavramının hiç bir anlam ifade etmediğini vurgularken, devlet müdahalesinin gerekliliğini savunmuşlardır. 19. yüzyılın sonlarından başlamak üzere devlet fonksiyonlarında sosyal yönde bir büyüme kendini göstermeye başlamış, aynı durum insan haklarının içeriğinin de bu yönde değişimine sebep olmuştur. Artık bireyler sadece yaşama, çalışma ve eğitim görme gibi özgürlüklere değil, bunun yanında insan haysiyetine uygun hayat sürdürebilme hakkı, çalışma hakkı ve öğrenim hakkı gibi temel haklara da sahip olacaktır (Kapani, 1981: 49-52).

Klasik liberal teorinin özgürlük anlayışı olan “ negatif özgürlük ” ten en belirgin kopuş T. H. Green ile olmuştur. Bentham’ a göre özgürlük “ gönlünün istediği gibi yasal kısıtlamalar koymak olanağının bulunmaması ” iken, Green için özgürlük “ yapmaya ya da zevk almaya değer bir şeyi yapmak ya da zevk alma konusunda olumlu bir güç ya da yeterlidir ”(Sabine, 2000: 147). Bu şekilde özgürlüğün pratik değeri üzerine de eğilen Green onun sadece bir hak olmasının kâfi olmayacağına, gerçekleşebilme olasılığının da bulunması gerektiğine vurgu yapar.

Green liberal bir düşündürdür. Ancak klasik liberallerin önemle üzerinde durduğu sözleşme özgürlüğünü kısıtlayan fikirlere sahiptir. Green’ e göre, sözleşme özgürlüğünün kişiler için bir hak olduğu doğrudur. Ama bu hak büyük eşitsizliklerin bulunduğu ortamda haksızlığa dönüşebilir. O yüzden bir araç olarak gördüğü bu hakkın bazı durumlardan güçsüz lehine pozitif bir değer taşımasının özgürlükleri zedelemeyeceğini aksine güçlendireceğini vurgular (Sabine, 2000: 147). Örneğin işçi almayı düşünen bir fabrika sahibinin işe ihtiyacı olan yüzlerce insan arasından sırf bu işe muhtaç olan kişi sayısının çok olması dolayısıyla bu durumu kendi lehine kullanarak insani olmayan çalışma koşulları ve değerinin çok altında ücret teklif etmesi gibi. Klasik liberal görüş bu duruma müdahale edilmemesini, durumun kişilerin çıkarları arasında çözümlenmesi gerektiğini savunur. Ama modern liberaller, kişilerin arasındaki eşitsizliğin uçurum oluşturduğu bu durumda sözleşme özgürlüğünden bahsedilemeyeceğini savunur. Yoksul insan hayatta kalabilmek için iş bulmak zorunda olacak ve nihayetinde ona sunulan her durumu kabul etmek mecburiyetinde kalacaktır. Burada klasik teorisyenlerin söylediği gibi dilerse o sözleşmeyi kabul etmeme gibi lüksü bulunmamaktadır.

Green’ in görüşlerini takip eden L.T. Hobhouse ve J.A. Hobson yönetim müdahalelerinin özgürlükle bağlantısını kurmaya çalışmıştır. “ Yeni liberaller ” den L.T. Hobhouse piyasanın kaçınılmaz olduğunu ancak onun haksız kazanımlarının devlet eliyle ortak yarar için kullanılması ile dengenin kurulabileceğini savunur. Bu bağlamda devletin de genel faydayı sağlamak üzere oluşturulmuş akılcı bir yapılanma olduğunu söyler. Hobhouse (1905) Democracy and Reaction isimli eserinde; liberalizmin ve sosyalizmin çıkış noktalarının tabanda zıt olmasına rağmen vardıkları nokta itibariyle aynı olduklarını, hatta bu iki ideolojinin tamamlayıcı nitelikteyken aradaki zıtlığın ideolojilerin ana çizgilerinden sapmaları olduğunu vurgular. Genel olarak sosyalistlerin bakış açısının bu yönde olmasına rağmen liberallerin çoğunluğu bu duruma kesinlikle karşıdır (Erdoğan, 1998: 12).

Yine “ Yeni Liberaller ” den olan J.A. Hobson ise “ pratik sosyalizm ” önermesiyle bireysel özgürlüklerin daha geniş anlamda kullanımının sağlanmasının ancak pozitif özgürlüklerle olabileceğini savunur. Devlet gerekli alanlarda müdahale etmedikçe bireysel hak ve özgürlükler tam olarak kullanılamaz ve geliştirilemez. Bir organizma olarak varsaydığı toplumun beyni olarak devleti görür ve devletin gerekli müdahalelerini olağan ve fonksiyonel olarak karşılar (Erdoğan, 1998: 12).

Yukarıda değinildiği gibi modern liberalizm, klasik liberal teorinin bazı temel ilkelerinden uzaklaşarak sosyalizme benzer bir duruş sergilemiştir. Ama bu durum onun hiçbir şekilde toplumu bireyin önüne koyduğu anlamına gelmez. Bu durum sadece bireysel özgürlükleri geliştirmek adına devlete iktisadi ve sosyal görevler vermekten başka bir şey değildir. Klasik liberallerin pasif ve özgürlük düşmanı olarak kodladığı devlet, modern liberal düşüncede aktif ve özgürlüklerin temel düzeyde kullanılabilmesi adına gereklidir. Modern liberaller bireyin sorumluluk alma noktasında bir gerileme içerisine sokulduğunu düşünmezler. Bireyin kendini geliştirebilmesi, sosyal sorumluluklar yüklenebilmesi için gerekli koşulların var olduğu bir ortam yaratma peşinde olmuşlardır. Kısaca, ana hedef “ kendilerine yardım edebilmeleri için onlara yardım etmektir ” (Heywood, 2007: 74).

Sosyal teoriler içerisinde en çok kabul gören negatif ve pozitif özgürlük ayrımlarından biri de İsaiah Berlin’e aittir. Onun görüşlerinin dayanağı İngiliz filozof T.H. Green’ dir. Berlin “ İki Özgürlük Kavramı ” makalesinde pozitif ve negatif özgürlük kavramlarını yeniden gündeme getirmiştir. Makalede pozitif ve negatif özgürlük kavramlarını kendi bakış açısıyla tanımlarken diğer bazı pozitif özgürlük tanımlamalarına eleştiriler yöneltmiştir. Berlin özgürlüğe siyasal açıdan yaklaştığı için negatif özgürlüğü siyasî özgürlük olarak “ bir kimsenin, başkaları tarafından engellenmeden içinde hareket edebildiği alandan ibaret ” olarak tanımlar. Pozitif özgürlüğü ise bireyin bizzat bir özne olduğu eyleminde kendi amaçları doğrultusunda hareket etme özgürlüğüne sahip olması ve bu özgürlüğü kendi isteği doğrultusunda oluşturması şeklinde tanımlar (Berlin, 2007: 62, 69). Ayrıca Berlin; katı, kolektivist yani genel bir pozitif özgürlük anlayışının dayatılması düşüncesine karşıdır. Bu yönde yapılan pozitif özgürlük tanımlamalarını da geçersiz bulur.

3.2.2. Sosyal Liberalizm: Refah Devleti Teorileri

Liberal düşüncenin minimal devlet savunusu yerini 20. yüzyılda devlet müdahalesini öngören sosyal refah devleti anlayışına bırakmıştır. Bu sürecin gelişimi de tıpkı pozitif özgürlük anlayışının gelişimde olduğu gibi, sanayi kapitalizminin toplum üzerindeki yıkıcı etkileriyle ilişkilidir. Zaten sosyal devlet anlayışının yerleşmesi aslında doğrudan pozitif özgürlük ilkesinin gelişiminin doğal bir sonucu olmaktan ibarettir. Planlamasız gelişen hızlı sanayileşmenin yarattığı huzursuz ortamın zorunlu hale getirdiği sosyal haklar barınma, sağlık, eğitim ve çalışma gibi devletin aktif rol oynaması üzerine kurulu pozitif haklardır (Heywood, 2007: 74-75). Pozitif özgürlükleri savunan modern düşünürler, özgürlükler olması gerektiği noktasında klasik teoriyle hemfikirler. Ancak devletin mutlak bir kötü olduğu noktasında onlardan ayrılırlar. Bazı özgürlüklerin gerçek anlamda kullanılabilmesi için devletin müdahalesizliğinin yetmeyeceğini savunurlar. Bu durum akla onların sınırsız bir devleti destekledikleri fikrini getirmemelidir. Çünkü klasik liberallerde olduğu gibi

modern liberaller de sınırlı devlet fikrini desteklerler. Sadece klasik liberallere oranla devlete daha geniş sorumluluklar verirler.

Aslında sosyal hakların gelişimi 1789 devriminin ardından başlamış olmakla birlikte o dönemde bu sadece devletin özgürlüklerin gelişimi adına üstlendiği görevlerden ibaretti. Yaşlı, yoksul, kimsesiz insanlara yardım sağlamak, işsizlere iş, eğitim göremeyenlere eğitim sağlamak anayasalarda devletin görevleri arasında sıralanacaktır. Ama buradaki sosyal haklar birey için bir isteme yetkisi doğurmaktan ziyade devlete görevler yüklemekten ibaret olacaktır (Göze, 2005: 369-370).

Peki, refah hakları ya da sosyal haklar olarak nitelendirilen bu hakların niteliği nedir? Bazılarına göre klasik özgürlüklerin karşıtı olan bu özgürlükler Calliard' a göre “ somut özgürlükler” dir. Temel hak ve özgürlükler müdahalesizliği gerektirdiği için soyut nitelikte oldukları söylenebilir. Berdeau' a göre refah hakları “sosyal adaletsizliklerin düzeltilmesine yarayan bir araçtır.” Bu bağlamda sosyal haklar klasik hakların tamamlayıcısı niteliğindedir. Bazı klasik hakların kullanımı sosyal haklarla tamamlanmadığı sürece sadece sözde hak olarak kalacaktır. Örneğin kişinin sağlık ve eğitim gibi haklar almadan gelişimi tamamlayamayıp diğer temel haklarını kullanmaları bazen mümkün olmayabilir (Göze, 2005: 375-382). Bu anlamda refah hakları, kağıt üzerindeki özgürlüklerin kullanılabilirliğini artırır.

Kapitalizmin sosyal önlemler alınmadan gelişmesi, serbestlik ilkesinin kısmî tekelleşmelere yol açması gibi durumların dışında, modern liberaller piyasa ekonomisine karşı değillerdir. Zenginlik üretme noktasında işlevsel buldukları bu sistemin ortadan kaldırılmasını istemezler. Sadece tıkandığı noktalarda devlet müdahalesi ile canlandırılması gerektiğini düşündükleri bu sistemin, genel bir devlet denetimine tabi olması gerektiğini de savunurlar. Lakin denetimlerin merkeziyetçilikten uzak olması noktasında fikir birliği içerisindedirler (Berktaş, 2010: 90).

Sosyal refah devletlerinin doğuşu siyasal bir hak olan oy hakkının genişlemesiyle yakından ilişkilidir. İşçi sınıfının kendi siyasal kaderini belirleyecek eşit oy hakkına sahip olması onun siyasal yönetimi belirlemesinde etkili olacaktır. Bu durumu onun kendi haklarını savunacak bir iktidara karar verebilmesi için elindeki gücü arttırması demek oluyordu (Berktaş, 2010: 89). Oy hakkının kazanılması bir anda gerçekleşmiş olan bir kazanım değildir. Öncelikle sadece vergi ödeyen erkeklere tanınan bu hak, uzun mücadelelerden sonra geniş kitlelerini içine alacak bir hak olarak elde edilebilmiştir.

Belirli yönleriyle sosyalizme yakın bir duruş sergileyen modern liberaller sosyalist düşüncenin “ göreceli bir sosyal eşitlik ” fikrini benimsemiş ve bu yönde adalet teorileri de geliştirmiştir (Heywood, 2007: 76). Artık refah devleti anlayışı ile klasik teorinin piyasa

mekanizması temelli, yani “ bireysel hak ediş ” lere dayanan “ prosedürel adalet anlayışı ” yerini “ sosyal adalet ” kavramına bırakmıştır (Aktaş, 2018: 222).

Sosyal adalet teorileri içerisinde en dikkat çekici olanı belki de John Rawls’ ın hakkaniyet olarak eşitlik düşüncesi üzerine kurulu adalet teorisidir. 1971’ de bu düşüncesini tüm detaylarıyla “Bir Adalet Teorisi ” isimli eserinde kaleme almıştır. Sosyal adalet teorilerine iyi bir örnek olması açısından Rawls’ ın teorisine kısaca değinmek faydalı olacaktır. Rawls yöntem olarak düşüncesini Locke, Rousseau gibi sözleşme temeli üzerine inşa etmeyi tercih etmiştir. Bu sözleşme içerisinde insanlar “ ilk durum ” dadırlar. Yani kendi yetenek ve becerileri, karakter ya da ırkları hakkında herhangi bir düşünceye, bilgiye sahip değildirler. Oluşturulacak soyut teoriye ilişkin hiçbir çıkar ve beklentileri yoktur. Ama bilinmezlikler içerisinde olsa da birey normalde sahip olduğu rasyonel hareket içgüdüsüne ve ahlak duygusuna sahiptir. Bu durum içerisinde kendinin toplumun en ayrıcalıksız konumuna düşüp düşmeyeceğini bilmediği için bu konuma kendi düşebilmiş gibi bir adalet tasviri oluşturacaktır. Sonuç olarak bu belirleme “ en az ayrıcalıklı olanlara en çok fayda sağlayacak” tır. Rawls’ ın teorisinde temel aldığı kesim de zaten en az ayrıcalıklı olan kesimdir. Ayrıca burada dikkat edilmesi gereken husus “herkesin refahındaki bir gelişme bile özgürlüğün eşitsiz bir biçimde azaltılmasını haklı kılmaya yetmez.” (Gorowitz, 1993: 270-275) Bu durum adaletin dağıtılmasında öncüdür.

Rawls’ ın teorisini(1971) de içine alan sosyal adalet kavramları geniş halk kitleleri tarafından büyük bir sempati ile karşılanırken, birçok düşünür tarafından kendine yöneltilen eleştirilerle karşı karşıya gelmiştir. Bu eleştirilerden ilki neo-liberal düşüncenin güçlü savunucularından Hayek’ e aittir. Hayek piyasa adaletinin genel ve soyut kurallara bağlı olduğunu, insan iradesi taşımayan belirlemelerin adil olup olmadığını tartışmanın bile manasız olduğunu söyler. Sonuçta kasti bir davranış içermediği gibi, bilinçli bir planlamanın ortaya koyduğu bir şey de değildir. Örneğin aynı alanlarda ticaret yapan iki insandan birinin batması diğerinin ise zengin olması, yasal olmayan eylemlerle gerçekleşmediği sürece burada adillik sorgulaması yapılamaz. Kimse bu durumda şikâyetçi de olamaz. Çünkü piyasa mekanizmasında gerçekleşen bu olay kimsenin bilinçli zarar verme ya da kayırma eylemi ile gerçekleşmez. Doğal işleyiş içerisinde kendiliğinden gerçekleşir. Bu yönüyle piyasa mekanizmasının yegâne, adil adalet dağıtıcısı olduğunu vurgularken sosyal adaletin benimsediği dağıtımçı adaletin hiç de adil olmadığı fikrini vurgular. Ayrıca adil gelir dağılımına ilişkin müdahaleler yoluna girmenin sadece merkezi biçimde yönetilen toplumlarda uygun olabileceğine işaret eder. Çünkü sadece o toplumlar bireysel davranış kuralları yerine emirlerle yönetilir. Bu doğrultuda gerçekleştirilecek dağıtım da merkez bir birim tarafından belirlenebilir (Yayla, 2000b: 178-182).

Adalet, klasik teoride yalnızca kurallara uyulup uyulmadığıyla ilişkilidir. Sosyal adalet teorilerinde ise nesnel bir iyi belirleme imkânsızlığı dâhilinde somut bir iyi, doğru belirleme çabası vardır. Oysa doğru kişiseldir ve öznedir. Buna ilişkin genel bir belirleme mutlak adaletsiz olacaktır

(Sağlam, 2008: 17-18). Bu bağlamda insanların sadece hukuki ve ahlaki eşitliği kabul görebilir. Onlara maddi bir eşitlik sunma talebi her halükârda yanlış sonuçlar doğuracaktır. Yanlışta kast, yanlı ve değişken olmasıdır. Ayrıca maddi eşitlik vaadinin doğal sonucu topluma dayatılmış olan dağıtım kalıpları olacaktır. Bu özgür toplumun devamı için bu büyük bir tehlike oluşturur (Hayek, 2013: 146).

20. yüzyılın bir diğer önemli düşünürü olan Robert Nozick, Rawls' un teorisini bireysel farklılıkları ve mülkiyet haklarını göz ardı etmesi nedeniyle özgürlükleri zedeleyici bulur. Farklı zekâ ve yeteneklere sahip bireylerin kazanımlarının ve mallarının onların istekleri görmezden gelinerek belirlenen sosyal hedeflerde kullanılmasının bireysel haklar açısından adil sonuçlar doğurmayacağını vurgular. Toplumda oluşan eşitsizliklerin somut ve öznel yeniden dağıtım kalıpları tarafından değil de piyasanın genel ve eşit kuralları dahilinde gerçekleştiğinde adil olacağını savunur (Berkday, 2010: 97-98). Onun fırsat eşitliği olarak nitelendirdiği kendini geliştirme imkânının varlığı, mülkiyet eşitsizlikleri arasındaki uçurum arttığında zarar görme eğilimine girecektir. Peki, gelirini adil yollarla elde etmiş bir bireyin gelirinin bir kısmına zorla el koymak o kişinin hak ve özgürlüklerine tecavüz olmaz mı? Bunun resmi yolunun vergilendirme olduğunu söyleyen Nozick, vergilendirmenin köleliğin modern versiyonu olduğunu dile getirir. Böyle bir yönetim tarzının açık bir şekilde bireysel özgürlükleri zedeleyeceğini, çünkü bunun başkaları için zorla çalıştırılmak, yani kölelikten başka bir açıklaması olamayacağına vurgu yapar (Arnhart, 2008: 473). Ayrıca Rawls' ın kurguladığı sosyal adalet teorisinin minimal bir devlet düzeninde gerçekleşmeyeceğinin de üzerinde duran Nozick, özgürlüklerin korunması adına ultra-minimal devletin kâfi olduğunu dile getirir (Sağlam, 2008: 64).

Rawls' ın teorisi bireyin, insan haysiyetine yaraşır bir yaşam sergileyebilmesi ve kendini gerçekleştirebilmesi adına en azından asgari fırsatların sağlanması yönündedir. Özgür tercihler yapabilmesi bu koşulların varlığını gerektirir. Bu koşulların sağlanabilmesi için de toplumun yardımına muhtaç olduğunu söyler. Ayrıca bunun için klasik teorinin gece bekçisi devletinden daha fazlasına ihtiyaç vardır. Yani adalet teorisinin hayata geçirilebilmesi için öngörülen güçlü bir devlet yapılanmasıdır (Arnhart, 2008: 475, 481). Bu sınırsız bir devlet demek değildir, lakin birtakım sosyal hakları sağlama açısından devletin büyük bir ekonomik gücün yanında yaptırım gücüne de ihtiyacı olacaktır.

20. yüzyıl genel devlet yapılanması olarak görülen refah devletine ilişkin klasik teorisinin eleştirileri şöyle sıralanabilir. Yoksul, ihtiyaç sahibi gruba yönelik olması açısından bu durum bir nevi kayırmacılığa neden olacaktır. Bir kesimin haklı kazancının cebir yoluyla alınıp diğer bir gruba verilmesi, neden ne olursa olsun ahlaki olarak açıklanması mümkün değildir. Ayrıca bu tür yardımların devamlı hale gelmesi zaten kıt olan kaynakların tükenmesini hızlandıracak ve yardımların devamı, hatta daha da fazlasının yapılacağı beklentisine yol açacaktır. Bu durum üretkenliği ve girişimciliği azaltarak toplumsal zenginlik üretimi üzerinde olumsuz bir etki

yapacaktır (Erdoğan, 1998: 88). Sonuç olarak hem verimlilik ve etkinlik hem de adalet ve ahlakilik açısından adalet teorisi soru işaretleri taşımaktadır. İnsanoğlunun adaleti kendi eliyle şekillendirmeye çalışması ilk bakışta insani olarak mantıklı gelmekle birlikte zamanla daha büyük toplumsal sorunlarına yol açacaktır. Bunun ötesinde adaleti sağlarken bunu bir adaletsizlik üzerine kurmanın ne denli etik olacağı da ayrı bir çelişki oluşturmaktadır.

Rawls' in teorisi birçok eleştiri almakla birlikte, fırsat eşitliğini sağlayacak olan refahı geliştirici birtakım hakların sağlanmasına genel anlamda tepki yoktur. Asıl eleştiriler bunu yaparken bireysel özgürlüklerin zedelenecek oluşu ve bunların devlet tarafından kullanılarak, giderek daha büyük hak tecavüzlerine yol açabilme ihtimalidir.

3.2.3. İktisadi Yönetim

Serbest piyasa ekonomisi yani kapitalizm, rekabetçi bir yapıya sahiptir. Rekabet bu sistemin temel unsurlarından biridir. 19. yüzyıl kapitalizmini de bu denli güçlü ve başarılı yapan emperyalizmdir. Ama ona güç katan bu etmen çok geçmeden onu, sonunu hazırlayan savaşın eşğine getirmiştir. Modern adıyla emperyalizm olarak adlandırdığımız sömürgecilik hareketleri 15.yüzyılda coğrafi keşiflerle başlamıştır. Merkantilist dönemde devam eden sömürgecilik 1850'lerde büyük bir ivme kazanmıştır. Bunun nedeni hızla gelişen sanayi ve bunun doğal sonucu olan hammadde ve pazar arayışıdır. ABD ve Almanya gibi güçlü ekonomiler bu durumla mücadele edebilmek üzere ekonomilerini dış ticarete kapatma yolunu seçmişlerdir. Hızla gelişen emperyalizm ve bunun neden olduğu çıkar çatışmaları çok geçmeden Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkışına neden olmuştur. Serbest piyasa ekonomisinin liberal değerlerden kopuşu yarım yüzyıl kadar önce başlamış olsa da asıl belirgin uzaklaşma bu dönemde yaşanmaya başlamıştır. Daha sonrasında ise aşama aşama müdahaleci bir piyasa ekonomisine geçilmiştir. En mükemmel dönemini geride bırakan 19. yüzyıl kapitalizmi bir daha o günlerine geri dönememiştir.

Savaş sonrasında erkek nüfusun ve üretimin azalması, savaşın yıkıcı etkilerini onarabilmek üzere devletin harcamalarının zorunlu olarak artmış olması ve bu harcamaları karşılayabilmek üzere devletin para basma yoluna gitmiş olması müdahale yolundaki elzem adımların sadece birkaçı olmuştur. Tabii ki bu durumlar ekonomik gelişmeyi durdurmanın yanında fiyat istikrarını da bozmuştur. Ekonomi artık olağan bir durumda değildir. Savaşın bu olumsuz etkileri, ekonominin bu durumuna rağmen klasik teorisyenler liberal değerlere ilişkin inançlarını hala kaybetmemiş ve bunun geçici bir dönem olduğunu dile getirerek bekleme fikrini savunmaya devam etmişlerdir (Ölmezoğulları, 2008: 69-72).

Klasik teorisyenlerin iyimser bekleyişlerine ile büyük darbe 1929' da yaşanan borsa paniği ile gelmiş ve ardından 1930'da büyüyen ekonomik bunalım umutlarını büyük oranda yok etmiştir. Ekonomide artan işsizlik ve dolayısıyla tüketimdeki karşı konulamaz azalma iyiden iyiye piyasayı

bir çıkmazın içine sürüklemeye başlamıştır. Klasik teorisyenlerin yegâne fikirleri ise hala umutsuzca piyasanın kendiliğinden düzene gelmesini beklemektir. Ekonomik bunalım ve hayat koşulları böylesine kararlı bir şekilde kötüye giderken bu durum yönetimleri mecburi olarak bir hamle yapmaya zorlamıştır (Ölmezoğulları, 2008: 73).

Bu durumun bir sonucu olarak, ekonomik buhran karşısında tepkisiz kalmayan hükümetler “talep yönlü ” bir iktisat politikasını devlet eliyle uygulamaya koymuştur. Hükümetlerin izlediği iktisat politikasının ayrıntıları J. M. Keynes’in 1936 yılında kaleme aldığı “Genel Politika” isimli kitapta yer almaktadır. Keynes, klasik iktisatçı olan J. B. Say’ın “ Her arz kendi talebini yaratır.” şeklindeki piyasa kanununun gerçek iktisadi yaşamda karşılığının olmadığını söyler. Buna kanıt olarak da 1929-30 buhranını ortaya koyar. Keynes’e göre bu buhran toplam talep yetersizliğinden ortaya çıkmıştır. O halde toplam talep toplam arzın bir fonksiyonu değildir. Aksine toplam arz toplam talebin bir fonksiyonudur. Say kanununun geçerli olduğu tek bir durum vardır. O da “üretimin ve istihdamın tüm aşamalarında toplam talep fiyatının ve toplam arza eşit olduğu nokta ” dır (Keynes, 1967: 21).

Öte yandan, Keynesyen iktisatçılar ekonomide denge sorunu yaşandığında devletin ekonomiye para ve maliye politikaları ile müdahalesinin gerekli görür. Devlet para politikaları ile faiz üzerinde değişiklik yaparak yatırım üzerinde hareketlenme sağlayabilir. Çünkü faiz ve yatırım daima ters orantılı çalışır. Lakin devlet, yatırımların yegâne belirleyicisi değildir. Devletin bir diğer ekonomik müdahale aracı maliye politikalarıdır. Bu politikalar ise devletin kamu harcamaları ile vergilendirmeler üzerinden ekonomik hayata etkisini oluşturur. Maliye politikaları işsizlik ve enflasyon gibi durumlara göre şekil alır. İşsizlik varken tüketim ve harcamalar azalır. Bunun için kamu harcamaları yükseltilip vergiler düşürüldüğünde tüketim artacaktır. Enflasyon durumunda ise tam tersi bir yol izlenerek toplam talep azaltılmaya çalışılacaktır. Klasik ve keynesçi iktisatçılar ekonominin dengeye geldiği nokta konusunda da farklı görüşlere sahiptir. Klasikler dengenin tam istihdamda olmadan gerçekleşmeyeceğini söylerken keynesçiler bu görüşe katılmaz. Onlara göre denge eksik istihdam durumunda da sağlanabilir.

Daha önce de bahsedildiği gibi Birinci Dünya Savaşı sonrasında piyasalar durgunluk içerisine girmiştir. Toplam arz yani üretim belirli zorlamalarla kısmen artmış olsa da toplam talep ve istihdam hiçbir şekilde artırılamamış hatta gün geçtikçe daha kötüye gitmeye başlamıştır. Keynesyen politikalar tam da bu sıralarda toplam talep yetersizliği üzerine yeni, etkili çözüm yolu önerisiyle ortaya çıkmıştır. Dönemin koşulları göz önüne alınarak inceleme yapıldığında toplumsal sorunlara çözüm oluşturmak amacıyla geliştirilen bu program oldukça masum değerlendirilebilir. Büyük bir savaştan çıkmış, harap olmuş şehirler, azalmış iş gücü, uluslararası alandaki belirsizlikler, toplumsal huzursuzluklar ve buna benzer birçok olağandışı durum peş peşe yaşanmıştır. Buna daha sonrasında büyük bir ekonomik buhran ve ikinci bir dünya savaşı da eklenmiştir. Böyle bir gerçeklikte devletin aktif rol oynaması talepleri ihtiyaç duyulan bir durum

olarak ortaya çıkmıştır. Fakat, bu durumu kabul etmek beraberinde kamu harcamalarının büyük artışına onay vermek anlamına da geliyordu. Devlet müdahalesinin kalıcı hale gelmesi ihtimaline kuşku ile yaklaşan klasik teorisyenler bu durumu eleştirmeye başlamışlardır. Bu politikalar olağanüstü durumlarda, durumu kurtarmak adına geçici olarak uygulanması gereken stratejilerden biri olarak kalması gerekirken Keynes savunucuları tarafından her durumda uygulanabilir, her ülkeye uyarlanabilir genel reçeteler haline dönüştürülmeye çalışılmıştır. Aslında Keynes piyasa ekonomisi karşıtı bir iktisatçı değildir. Zaten görüşlerinde savunusunun sosyalist bir ekonomik planlama olmadığına vurgu yapan Keynes, uygulama ve önerilerinde piyasa ekonomisinden de hiçbir şekilde vazgeçmemiştir. Ama piyasa ekonomisinde oluşabilecek sorunlara devlet müdahalesiyle çözüm bulunmasını öngörür (Aktan, 2004: 11-27). Yani klasik teorinin ortaya koyduğu saf bir serbest piyasa ekonomisini de desteklemez.

Keynes teorisyenlerine göre durgunluk dönemlerinde devlet yatırım harcamaları ile devreye girerek ekonomiyi durgunluk sarmalından çıkarmalıdır. Bu piyasanın kendi başına içinden çıkacağı bir durum değildir. Ayrıca klasik iktisadın savunduğu “ görünmez el ” prensibi ile ekonominin kendiliğinden dengeye geleceğini yani tam istihdamın da sağlanacağı tezi mümkün değildir. Tam istihdam müdahalesiz bir piyasa ekonomisinde dengede kalamaz. Bu ne teorik ne de pratik olarak imkânsızdır. Sapmalar durumunda devletin düzenleyici müdahalelerine mutlaka ihtiyaç vardır (Aktan, 1994a: 59-60).

Klasik teorisyenler bu duruma karşıdır. Onların savunduğu görüşe göre devlet, gücün ve yetkinin tadına bir kez varmaya başladıktan sonra bunun önünü almak imkânsız olacaktır. Yani geçici olan her durumu fırsat bilip bunu kalıcı düzenlemeler haline getirip bu durumu zamanla lehine kullanmaya çalışacaktır.

1940’ lı yıllara gelindiğinde devletin ekonomik hayattaki rolü artmaya başlamıştır. Öte yandan, devletin ekonomik hayata müdahalelerinin kalıcı hâle gelmesi ile birlikte devletin refah haklarına ilişkin boyutu da şekillenmeye başlamıştır. 20. yüzyıl devlet yapılanmaları sosyal refah dağıtımının yanında iktisadi politikaları yöneterek toplumsal zenginlikleri paylaşırma yoluna girmişlerdir. Bu, klasik teorinin laissez faire ilkesinden uzaklaşılması anlamına geliyordu. Serbest girişimin temel alındığı bu ilkede piyasa, bireysel çıkar döngüsünde kendiliğinden dengeye geliyordu. Lakin giderek büyüyen ve karmaşıklaşan bu yapısı refahı garanti altında tutmaya yetecek gibi gözüküyordu (Heywood, 2007: 76-77). Artık klasik teorinin “ laissez faire ” ilkesi yerini piyasanın gerektiğinde devlet müdahaleleri ile dengeye geldiği iktisat politikalarına bırakmış oluyordu. Sosyal haklar açısından refahçı olan bu devlet yapılanmaları iktisadi yaklaşım olarak Keynesçi’ dir (Erdoğan, 2013: 340).

20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren sanayileşmiş ülkeler talep yönlü iktisat politikalarını kullanma yoluna girişmiştir. Bu politikalardan bazıları para, maliye ve kamu girişimciliği şeklinde

sıralandırılabilen, devletin iktisadi alana bizzat kendi eliyle şekil verdiği politikalarıdır. Genel yapısı itibari ile devlet müdahalesinin arttığı ülkelerde kamu harcamaları da aynı oranda artmıştır. Bu durum devlet müdahalesinin zorunlu sonucudur. Müdahale edebilmek adına kamu harcamalarını arttıran devlet, bu harcamaları karşılayabilmek için vergilendirme, ekonomik faaliyette bulunma vb. yöntemler kullanmak zorundadır. Bu şekilde gelişimi sürdüren Keynesçi politikalar 1970' lere kadar başarılı bir şekilde uygulanmaya devam etmişlerdir (Aktan, 1994a: 65, 67).

Ülkelerin 1930' lardaki ekonomik ve stratejik durumları 1970' lere varıldığında fazlasıyla değişmiştir. Teknolojik gelişmeler, uluslararası şirketlerin ortaya çıkışı, yeni sanayileşen ülkelerin uluslararası piyasaya dahil olması vb. bir sürü etmen ile durum çok daha farklı bir boyuta taşınmıştır. Keynes' in genel teori olarak adlandırıldığı bu sistemin, 1970' lere gelindiğinde artık ekonomik sorunlarına cevap verecek yeterliliğe sahip olmadığı görülmüştür. Klasik teorinin içine düştüğü durgunluk sarmalı gerekçesi ile geliştirilen keynesyen politikalar yerini işsizlik ve enflasyon girdabına bırakmıştır (Kazgan, 2000: 224-225). 1970' lerde irtifa kaybetmeye başlayan bu iktisadi yaklaşım 1980'lere varmadan yerini yeniden klasik teorilere bırakmıştır.

3.3. Neo- Liberalizm

Klasik iktisatçılar için enflasyon iktisadi sorunların en büyüğüdür. Piyasa ekonomisi üzerinde işsizlikten daha tehlikelidir. Dolayısıyla ondan daha büyük sorunlara neden olur. Keynesçi politikaların toplam talep yönlü politikalarının işsizliği önlemeye çalışırken sonuç olarak enflasyona yol açacağını savunurlar. Enflasyon da uzun vadede piyasaya olan güveni azaltır ve durgunluğu tetikler. 1970' lerde bu durum gerçekleşmiştir (Heywood, 2007: 116-117).

20. yüzyılın sonları neo-liberal düşüncenin altın çağı olmuştur. İkinci dünya savaşı sonrasında başlayıp 1970' lere kadar devam eden refah devleti anlayışının siyasal ve ekonomik yapıdaki sorunları çözme noktasında yetersiz kalışı bu anlayıştan kopuşları beraberinde getirmişti. Öncüleri arasında Hayek ve Friedman' ın da olduğu grup henüz 20. yüzyılın ortalarında refah devleti düşüncelerinin en popüler olduğu zamanlarda bile liberalizme olan inançlarını yitirmemişlerdir. Batı kültürüyle ayrılmaz bir bütün olarak gördükleri liberal değerlerin yavaşça hafızalardan siliniyor olması grup için endişe vericiydi. Hele ki özgür toplumun teminatı olarak gördükleri “ özel mülkiyet ” ve “ serbest piyasa ” gibi değerlerin genç beyinlerden yavaş yavaş siliniyor oluşu, bunların en vahimiydi. İçinde buldukları zamanın toplumsal ve ekonomik yapısı içerisinde değerlendirildiğinde çoğu düşünürün boşa bir uğraş olarak gördüğü bu girişimler, yüzyılın sonlarına doğru meyvelerini vermiştir (Yumer, 1999: 159-160). Şüphesiz ki liberal değerlerin bu ikinci baharını sadece bu grubun hareketlerine ve girişimlerine indirgemek sığ bir düşünüş olacaktır. Fakat bunun yanında küçümsenmeyecek kadar etkili olduğunu söylemek de doğru olacaktır.

3.3.1. Neo-Avusturya Okulu

Neo-Avusturya iktisat okulunun önde gelen isimlerinden ve kurucularından olan Frederich V. Hayek kariyerine bir iktisatçı olarak başlamıştır. Daha sonrasında siyaset felsefesi ve sosyal bilimler alanında çalışmalar yapmıştır. Dünya üzerinden genel bir refah devleti uygulaması benimsenmişken bile fikirlerini savunmuş olan yazar sosyalizme acımasız boyutlarda eleştiriler yöneltmekten de çekinmemiştir.

Neo-Avusturya Okulu, Avusturya İktisat okulunun devamı olup liberal anlayışının temelini İskoç aydınlanması düşünürlerinden David Hume ve Adam Smith' den alır. Bu okulun metodolojisi sübjektivizmdir. Kelime anlamı “ öznelcilik ” olan bu kavram insan faaliyetlerinin amaçlı ve rasyonel olduğu varsayımına dayanır. Pozitif bilimlerin değer teorisi objektif değerlendirilebilen olgular üzerine kurulurken sosyal bilimlerde konu insan olduğu için değer teorisi sübjektiftir. Avusturya Okulu insan faaliyetlerine ilişkin tüm sosyal gelişmelerin merkezden planlamacı bir düzenden ziyade, zaten rasyonel kararlar alabilen bireyin kişisel çıkarları doğrultusunda yani doğal işleyişine bırakıldığında en mükemmel sonuca ulaşacağına inanır. Hayek bu düşünceyi “ Spontan Düzen ” olarak adlandırır (Aktan, 1994b: 28-29). Genel olarak “kendiliğinden doğal düzen ” olarak bilinen bu sistemde, sosyal düzen zaman içerisinde kendiliğinden oluşmuş plansız kurallarla yönetilir. Güçlü bir bireyci olan Hayek çok ilginçtir ki sosyal düzeni de yaşamın temel dinamikleri arasında görür (Yayla, 2000b: 107).

Avusturya okulunun genel felsefelerinden bir diğeri “ Kanun Hâkimiyeti ” dir. Bu ilkenin temeli öngörülebilirlik olmakla birlikte, kural ve kurumların belirli olması, kanunların gerekmedikçe değiştirilmemesi de son derece önemlidir. Ayrıca ekonomik faaliyette bulunacak birey ve gruplar herhangi bir faaliyet öncesinde kurallara ilişkin bir ikilem yaşamamalıdır. Kanunlar genel olmalı, kişiye ya da gruba özel olmamalıdır. Değişik olay ve durumlara uygulanabilir şekilde soyut olmalıdır. Avusturya Okulu yeniden dağıtım politikasına karşıdır. Ekonominin genel kurallarında ve işleyişinde adil olmayan herhangi bir durum yok ise sonuçları eşitlemeye çalışmak adaletsizlik olacaktır. Son olarak güvenlik, savunma ve adalet gibi temel birkaç görev dışında devletin sınırlı olması gerektiğini savunan Avusturya Okulu bu ilkeyi “Rechtstaat ” olarak ifade eder. Bu kavram klasik teorinin “ gece bekçisi devleti ” ne denk gelir (Aktan, 1994b: 29-31).

Avusturya iktisat okulunun önemli isimlerinden biri de Ludwig Von Mises' dir. Mises'in pür sosyalist ekonomik sistemin olanaksızlığı görüşünün ispatı, 1970'lere varıldığında Keynesçi politikaların başarısızlığı ve sosyalist komünizmin çöküşüyle kendini doğrulamıştır (Davies, 2011: 124-125).

3.3.2. Chicago İktisat Okulu

Chicago okulunun kurucusu ve en önemli temsilcisi M. Friedman' dır. Okul, devletin ekonomiye en küçük müdahalesine bile karşıdır. Dolayısıyla tüm kamu işletmelerinin özelleştirilmesini destekler. Ayrıca toplumsal adaletin sağlanmasına ilişkin sosyal sigortaların da kaldırılması gerektiğini vurgular. Sadece bununla kalmayıp karşılıksız hizmetlerin tamamının kaldırılması ve hizmetlerin sadece bedelini ödeyen kişilere sunulmasını savunur. Devletin ekonomiye müdahalesinin tam rekabet koşullarının oluşmasını sekteye uğrattığını, bu işlevinden geri çekildiğinde ekonomide dengelerin kendiliğinden rayına oturacağını vurgular. Vahşi kapitalizm olarak nitelendirilen bu anlayış, klasik teoriye geri dönüş olarak görülmektedir (Kışlalı, 2003: 93).

Friedman keynesyen politikalara karşıdır. Özellikle de keynesci maliye politikalarının hiçbir geçerliliğinin olmadığını vurgular. Fiyatların belirlenmesin maliye politikalarının etkisizliğinin altını çizen Friedman, piyasa sorunları için tek çözüm olarak para politikalarını işaret eder. Ona göre piyasalar üzerinde en etkin araç para politikalarıdır. Bu doğrultuda geliştirdiği monetarizm teorisi ile Nobel ödülüne layık görülmüştür. “ Paranın Miktarı Teorisi Üzerine Çalışmalar ” adlı eserinde temel ilkelerini ortaya koyduğu yaklaşımı daha sonrasında geliştirilmiştir. Friedman monetarizm teorisinde özellikle enflasyon problemi üzerinde durur. En büyük iktisadi problemlerden biri olarak gördüğü enflasyonun devletin gereksiz para politikası müdahalelerinden kaynaklandığını dile getirir (Aktan, 2004: 165-166).

3.3.3. Kamu Tercih ve Anayasal Okulu

Kamu tercihi teorisi politik konuları iktisadi yöntemlerle ele alan bir öğretilerdir. En bilinen teorisini 1986 yılında bu konuda yapmış olduğu çalışmasıyla Nobel ödülüne layık görülen James M. Buchanan'dır. Bu teori metodolojik olarak bireyci olup kararların da aynı bu yönde bireysel tercihlerle şekillendiğini savunur. Ussal birey, ekonomide sergilediği tavır yani bireysel çıkar maksimizasyonu davranışını kamusal alanda da sergiler. Kişiler kamusal karar alma sürecinde kamu çıkarı değil yine bireysel çıkar mekanizmasına göre hareket eder. Siyasal alanda karar alma süreci piyasa ekonomisindeki paralel olarak ilerler. Piyasa ekonomisinde üretici kârını, tüketici ise faydasını en yüksekte tutacak yönde tercihlerde bulunurlar. Aynı durum siyasal karar alma sürecinde de işlerdir. Seçmenler, politikacılar, çıkar grupları ve bürokratlar bunların hepsi kendi bireysel çıkarlarını en iyi olacağı tercihleri yapmaya özen gösterirler. Burada seçmen kendine ekonomik olarak en iyi hizmeti vaat eden siyasal aktöre oyunu verirken siyasal aktör de en fazla sayıda seçmeni kendine çekebilecek ekonomik politikaları kullanacaktır. Durum çıkar grupları ve bürokratlar için de aynıdır. Biri maaş ve prestij gibi etmenler için tercihlerde bulunurken diğeri de kısaca rant kollama peşindedir (Aktan, 2004: 81-87). Siyasal karar alma sürecinde bu aktörler

arasında piyasa ekonomisindeki gibi bir değiş tokuş gerçekleşir. Süreçlerdeki aktörlerin isimleri ve konu farklı olsa da işleyişte aynı yol izlenecektir.

Kamu tercihi teorisyenleri devletsiz bir toplum düzeni tasarlamaz. Devleti gerekli görür ama “ne kadar?” Onlar ne anarşizmdaki gibi devleti reddeder ne de faşizimde olduğu gibi devlettirir. Uygun, işlevsel bir devlet boyutu tasarlar. Sınırlı devlet görüşünü desteklerken bunun anayasal temellerde olması gerektiğini vurgular (Aktan, 2004: 119-120).

Her görüş eleştirileri beraberinde getirdiği gibi bu durum kamu tercihi teorisi için de farklı olmamıştır. Kamu tercihi teorisyenleri kamusal faaliyetlerin kişiler tarafından çıkar maksimizasyonu gayesi ile yönlendirildiğini savunurlar. Bu yönde aldıkları eleştiri siyasal faaliyet gibi toplumsal gayesi olan bir olgunun “ salt çıkar ” sağlama unsuru olarak görülmesinin yanlışlığıdır. Bu yaklaşım olgunun işlevselliğini bozar ve onu kamu yararı sağlama amacından uzaklaştırır. İkinci eleştiri ise politik süreci piyasa işlerliğinde gören ve ona mübadele esaslı bakan yaklaşımdır. Böylesine önemli bir olgunun basit bir alışveriş olayı olarak görülerek, konunun bu denli basitleştirilmesi büyük bir hatadır. Ayrıca kamu tercihi teorisi kolektivist yaklaşıma sahip görüşler tarafından da eleştiri yağmuruna tutulur. Çünkü liberalizmin genel metodolojisi olarak kabul edilen birey, kamu tercihi teorisi için de öyledir. Teorinin diğer eleştiri aldığı kesim de evrimci görüşte olanlardır. Temel kural ve kurumların insan aklının bilinçli ürünü olduğunu, anayasal reform nerileri ile ortaya koyan kamu tercihi teorisi, evrimci teorisyenler tarafından yanlışlanmaktadır. Çünkü evrimci görüş yanlıları bu kural ve kurumların insan aklı ile belirlenme çabasını imkânsız ve hatta tehlikeli bulur. Beşeri insan aklı, bu karmaşık yapının tamamını zebilecek kapasitede olmamanın yanında bu kural ve kurumlara yönelik müdahale düzeltilemeyecek sorunlara da neden olabilir. Son olarak değinebileceğimiz eleştiri anayasal iktisat yaklaşımı ile genel anayasa savunucularına aittir. Anayasacılık geleneksel hali ile siyasi içerikli bir kavram olarak görülme eğilimindedir. Sadece siyasal kurumlara ve siyasal hakların içeriği ile ilgilendiği kabul görür. Ekonomik kurum ve bunların işleyişle ilgili kanunların anayasalarda yer alması yeterince kavranmamıştır. Bu yüzden de anayasal iktisadi savunan kamu tercihi teorisine şüphe ile yaklaşmışlardır (Aktan, 2004: 114-116).

3.3.4. Libertaryanizm

Libertaryanizm, insanın başkasına zarar vermeyen tüm eylemlerin zgr olması fikri üzerine kurulu, devletsiz ya da ultra minimal devlet tasarısı bulunan, liberalizmin aşırı uçtaki bir türüdür. Peki, 17. yüzyıldan beri varlığından söz ettiren liberal değerlerin varlığının devamı için devletin varlığı gerekli midir? Yoksa devletin olmadığı bir ortamda bu değerler var olmaya devam edebilir mi?

Libertaryanizm' in önemli temsilcilerinden biri olan Murray N. Rothbard, görüşleriyle devletsiz bir toplum düzeni tasarlar. Devletin genelin kabul ettiği üzere topluma hizmet eden ideal bir aygıt olduğu fikrine şiddetle karşı çıkar. Ona göre devlet taraftarları, demokrasinin değer kazanması ile devlet eylemlerine yeni bir kılıf olarak toplum-devlet yakınlığını “ biz devletiz ” naralarıyla kullanma yoluna girişmişlerdir. Örneğin belirli bir kesim için kâr oluşturacak kamu harcaması yaparken bunun külfetini vergi yoluyla ya da diğer herhangi cebri yollarla başkalarına ödettirmesi ve bunu açıklarken de “ biz biriz bu bizim borcumuz” safsatası ile geçiştirmesi mantıkla ve özgürlükle örtüşmez. Rothbard, devleti kısaca belirli bir toprak parçası üzerinde güç kullanma tekelini elinde bulunduran örgüt olarak tanımlar. Devletin bir sözleşme ile gönüllü olarak oluşturulduğuna inanmaz. Onun güç kullanma ve sömürüyle oluştuğunu iddia eder. Serbest piyasa mekanizmasının zenginlik üretilebilecek tek sistem olduğunu savunur. Toplumdaki insanlar ve devlet dışındaki diğer kurumlar gelirini hizmet ve gönüllü mübadele yolu ile karşılarken, devlet mekanizması bunun büyük bir kısmını cebri yollarla sağlar (Rothbard, 2004: 267-269). Piyasa mekanizması içerisinde kişi ve kurumlar aklını ve sermayesini kullanır, kıt kaynaklar doğrultusunda kendi için en cazip gelen yönde yatırımlarını gerçekleştirir. Sonrasında ihtiyaçlarını mübadelelerle sağlamaya devam eder. Bu süreç, içerisinde milyarlarca aktör olan, piyasa mekanizmasında bir çark gibi kendiliğinden işler. Bu sistem akıl, üretkenlik ve gönüllü eylemlere dayanır. Oysa devreye devletin de girdiği bu ortamda devlet yönünde üretkenlik, yerini verimsizliğe; gönüllülük ise cebir ve zor kullanmaya bırakacaktır. Kişiler, özgürlüklerini diledikleri gibi yaşamak yerine kendilerine sunulduğu şekle razı olmakla kalacaktır.

Libertaryanlar, kişilerin kendi bedeni ve mülkü üzerindeki tüm eylemlerini serbest kılar. Burada tek koşul vardır. Bununla başkalarına zarar vermemesi ve bu yönde bir eylem olmamasıdır. Örneğin çoğu ülkede yasak olan uyuşturucu kullanımı ya da bazı ülkelerde sınırlandırma getirilen içki kullanımı libertaryanlar için diğer herhangi bir özgürlükten farkı olmayan bir eylemdir. Bu nedenle de kısıtlanamaz. Lakin içki yasak değilken içki kullanmış birinin arabasını bu şekilde kullanması yasaktır. Çünkü bu eylemi ile başkasının özgürlüklerine zarar verebilir. Libertaryanlar içki ve uyuşturucu örneklerinde olduğu gibi bazı yasaklamaların, bu unsurları cazip hale getirdiğini savunur. Ayrıca bunların yasak eylemler olması gözden uzak yapılmasına neden olurken gizli ve denetimsiz üretime de kapı aralamış olur.

Libertaryan düşünürlere göre devletin müdahalesine eşitlik ekseninden bakanların görmezden geldiği bir nokta vardır. O da nesnel bir durumun belirlenme zorluğu ve bunun başkaları için de haklar doğurduğudur. İnsan ihtiyaçları çoktur ve bu ihtiyaçlar değişkendir. Kimi için tatil bir ihtiyaçken kimi için ise ihtiyaç, sadece mutfak masraflarını karşılayabilmektir.

Libertaryanlara göre devletin iyi amaçlar için bile olsa vergilendirme ya da başka bir şekilde kişilerin kazancına el koyması hırsızlıktır. Ayrıca devlet aracılığı ile kişilerin diğerlerinin emeğinden pay alması, karşı taraf içinde hak doğurur. Öte yandan libertaryanlar devletin sosyal

haklara ilişkin bu konumunu, yetkilerini genişletme ve sürekli olarak insan haklarını ihlal etme yönünde kullanacağı konusunda da hemfikirdirler.

Libertaryanlar gerçekçidirler. Dünyanın mükemmel bir yer olmadığını, eşitsizlik ve dengesizliklerin mutlaka olacağından bahsederler. Ayrıca krizler ve felaketler de yaşama eşlik edecektir. Bunlar doğal şeylerdir. O yüzden olağan karşılanmalıdır. Bu boş vermişlik durumu değildir ve her şeyin kabul edilmesi anlamına gelmez. Sadece olaylara ütöpik bir yaklaşım getirmekten uzak durduklarını gösterir. Ayrıca libertaryanlar, bu durumların atlatılması için kişiler arası güven ve özgür bir toplumun varlığı şartından bahsederler. “ Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler ” sloganının yeni uygulayıcılarıdır. Yoksulluk, eşitsizlik, çevresel sorunlar çözümlenmesi zorunlu durumlar değildir. Onlara göre beşeri ilişkiler ve doğa dengesizlikler üzerine kuruludur. Daimi bir denge yoktur. Kişiler mükemmeliyetçi duygularla planlar yapıp hayatını zindan etmemelidir. Düzen asla toplumsal kaynaklı olamaz. Bir iyileşme, gelişme olacaksa bu mutlaka birey kaynaklıdır. Bu görüşleri nedeni ile egoist, bencil olmakla yargılanmaktan uzak kalamayacaklardır (Üskül, 2003: 181-182).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. LIBERALİZM TÜRLERİ VE BİREY, TOPLUM, DEVLET ANLAYIŞI

4.1. Klasik Liberalizmde Birey, Toplum, Devlet Anlayışı

4.1.1. Klasik Liberalizmde Birey-Toplum Anlayışı

Liberalizmin temelinde birey vardır. Birey, kendi için doğru olanı kendi seçebilen rasyonel bir varlıktır. O başlı başına yegâne, biricik ve değerlidir. Birey; aile, toplum, cemaat gibi yapılanmalardan daha önce var olmuştur ve bu kolektif yapılanmaların yararı ya da çıkarı bireyin çıkarlarının üzerinde tutulamaz.

Devletin adaleti kendi eliyle dağıtma yoluna girişmesi bireylerin kişisel alanlarına müdahale teşkil eder. Klasik liberaller doğrudan ya da dolaylı olarak yapılan devlet müdahalelerine karşıdır. Çünkü devlet müdahalesi arttıkça bireysel özgürlükler ortadan kalkar. Oysa birey kendi için en doğru tercihi yapabilecek, akıl sahibi bir varlıktır. Bireysel çıkarlar kolektif çıkarlara kurban edilmemelidir. “Ortak iyi” “kamu menfaati” tanımlanması belirlenmesi zor kavramlardır. Genel anlamda bunları bireyden bağımsız düşünmek manasızdır. Toplum onu oluşturan her bir bireyin ayrı ayrı toplamından başka bir şey olmadığına göre kamu menfaati de birey çıkarları toplamından ibaret olmalıdır. Kamu menfaatini bireysel çıkarlardan tamamen bağımsız, ondan üst bir iyi değer belirlemek büyük bir yanılma olacaktır. Ayrıca milyarlarca insanın yaşadığı bir toplumda böyle bir belirleme mutlaka yanlı olacaktır. Bu bağlamda toplumu oluşturan herhangi bir kişi ya da grubun menfaatinin diğerinin üzerinde görülmesi durumu hiçbir şekilde kabul edilemez ve adaletle bağdaştırılamaz (Rand, 1999: 222-224).

Klasik liberalizmde bireylerin toplumdaki öncelikli olduğu varsayımı doğa durumu teorilerine dayanmaktadır. Bu teorilerdeki kurguya göre birey toplumdaki önce var olmuştur ve irade özgürlüğüne sahiptir. Doğa durumu sadece bireyin önceliğinin kavranması değil bireysel hakların kavranması açısından da önemlidir. Çünkü sadece bireyin topluma öncelikli oluşu değil klasik liberal hak anlayışı da doğrudan doğal haklarla temellendirilmiştir (Haklı, 2017: 45). Locke, doğal hakları doğa durumundaki bireyin sahip olduğu hayat, hürriyet, mülkiyet hakları olarak özetlemiştir. Bunlar bireylerin vazgeçilemez haklarıdır (Erdoğan, 2017: 66). Bireyler doğuştan bu haklara sahip olarak dünyaya gelmiştir. Yani bu haklar devlet ya da herhangi başka bir kurum tarafından bahşedilmiş değildir. Devlet, hakları belirlemek ya da düzenlemekle değil sadece bu

haklara yönelecek tehditleri korumakla yükümlüdür. Dolayısı ile devlet, ona verilen sınırlı alanda varlığını sürdürmek zorundadır.

Bireyin doğuştan sahip olduğu temel haklar sadece bir insan olduğu için sahip olduğu haklardır. Bu haklar onun kendini gerçekleştirebilmesi, kendi doğrularını hayata geçirip kendini ortaya koyabilmesi için gereklidir (Haklı, 2017: 121). Haklar ahlaki bir kavramdır. Ama bu kavramın fonksiyonu bireylerin ahlaki iyiliğini tesis etmek değildir. Amaç, bireylerinin özerkliklerini koruyarak, onların ahlaki iyiliklerinin içinde gerçekleşebileceği bir sosyal düzen inşa etmektir (Rasmussen, 2004: 285). Bu bağlamda devletin ahlakilik adına haklara yapacağı her türlü müdahale yanlış olacaktır.

Birey düşünme, hayal etme, planlar kurma yetisine sahip olan tek varlıktır. Yani var olan, bedeni ve ruhu ile gerçeklik oluşturan, haklara sahip olabilecek ve daha ötesinde onları kullanabilecek yegâne varlıktır. Birey kendi sosyal yaşamı için, ekonomik durumu için hedefler belirler ve kendine yollar seçer. Kolektif yapılanmaların amaçları ya da planları bireyden bağımsız, kendine ait değildir. Toplumun ya da herhangi bir grubun bir araya gelişi, kendini oluşturan bireylerin ayrı ayrı toplamı ve fikir paylaşımlarının ortak paydasından başka bir durum ifade edemez. O yüzden hak kavramı sadece düşünce ve amaçların yegâne sahibi olan bireye ait olmalıdır (Lomasky, 2017: 224, 225). Birey kendine sağlanacak alan içerisinde kendi öz benliğini geliştirebilmeli ve bireysel çıkarlarını özgürce gerçekleştirebilmelidir. Bireyin üzerinde belirlenmiş oluşumlar, yapay olarak kurgulanmış amaçlar, haklar gerçeklikten uzaktır.

Yegâne iradi gerçeklik olduğunu ifade ettiğimiz insanlar, yaşamını sürdürecekleri bilgiye düşünme eylemi ile ulaşabilir. Hayvanlar gibi duyu ya da başkasının yönlendirmesi ile bir hayat sürdürmezler. Yiyecek üretmesi gerektiğini, bunu en kolay ne şekilde yapabileceğini, bunları yapabilmek için ne gibi aletlere ihtiyaç duyacağını bilebilmek için düşünmeye ihtiyacı vardır. Belki duyu onu ihtiyacı olan bir şeye kısmi olarak yönlendirebilir, ancak bunu geliştirebilmek, kullanılabilir hale getirmek için yine mutlaka düşünme yetisine ihtiyacı olacaktır. Hiçbir duyu teknolojik herhangi bir gelişmeye nasıl ulaşacağını, o teknolojik gelişmelerin nasıl kullanılacağını ve bunlardan yeni şeylerin nasıl üretilebileceğinin ilhamını veremez. Duyular bu denli komplike eylemleri gerçekleştirme gücüne sahip değildir. İnsanlar, bunlara ulaşabilmek için düşünme eylemini aktif olarak kullanmak zorundadırlar. Bir düşünme eylemi sadece bireysel bir beyinle yapılabilir. Bilgileri başkalarından öğrenmek de mümkündür. Her düşünme bir icat, bir keşif eylemiyle sonuçlanmak zorunda değildir. Fakat bu aktarma süreci bile, özellikle bilgiyi alan taraf için aktif bir düşünme eylemi gerektirir. Ayrıca aktarılan her bilgi diğer zihin tarafından bağımsız bir keşfi de gerçekleştirebilir. Bir kişinin aktarmak istediği bilgi diğeri için bambaşka bir bilgiye dönüşebilir. Her kişinin akli yeteneği diğerinden bağımsız ve kendi içinde en değerlidir. Bireysel düşünme yetisi o denli önemlidir ki, bu yetinin kısıtlandığı ya da bir şekilde engellendiği toplumların gelişmesinin durduğu gibi “ karanlık çağlara ” mahkûm oldukları da görülmüştür.

Elbette düşünme yerine sadece taklit etme sureti ile yaşamayı seçen insanlar da vardır. Ama keşfeden, düşünen, öncülük eden en azından birileri olmalıdır ki taklit edilebilecek birileri olsun (Rand, 1999: 219-220). Akıl bir insanın insan gibi yaşamasının yegâne aracıdır. Toplumlar bireylerin aklını kullanması ölçüsünde refaha kavuşur ya da yok olurlar. Aklını kullanabilmenin gereği ise bireysel özgürlüklerdir. Özgürlük yoksa özgür düşünce de yoktur.

Klasik liberalizmin özgürlük anlayışı negatiftir. Bireylere müdahale edilmemesi temeline dayanan bu anlayışın özünde “ ihtiyaç ” olgusu vardır. Kişinin kendi yaşamı üzerindeki tatminini sağlamaya yönelik bir ihtiyaçtır. Elbette kişiye müdahalesizliği öngören bu anlayış sınırsızlık içermediği gibi yapılan her eylemi meşru da kılamaz. Kişinin hayatında ne denli önemli bir yere sahip olursa olsun bir ihtiyaç eğer başkasının hayatında özgürlük kaybına neden oluyorsa ya da onun kişisel alanına giriyorsa karşılanması imkânsız hale gelmiş demektir. Ayrıca bu ihtiyaç hak olmaktan çıkacaktır. Örneğin; yaşamı organ nakline bağlı olan bir insanı ele almak gerekirse; yaşam hakkını korumak adına organ naklini talep etme hakkına sahiptir. Fakat bu organın bulunamaması bir hak ihlali oluşturmayacağı gibi yaşamı devam etmekte olan birinden bunu zorla talep etmesi de suç teşkil edecektir (Lomasky, 2017: 224-226). Elbette böyle bir durum diğer bireyin haklarına tecavüz sayılacaktır. Liberalizm, bireysel özgürlüklerin savunulduğu bir ideoloji olmakla birlikte bu özgürlükler suç unsuru oluşturuyor ya da diğer insanların özgürlüklerine engel teşkil ediyorsa bunların önlenmesini ve cezalandırılması tercih edilecektir.

Klasik liberalizmde devletin bireysel özgürlüklere dair rolü genelde sınırlı ya da nötrdür. Devlet iç ve dış güvenliğin sağlanması, adaletin temini ve piyasa mekanizması içerisinde üretilmesi mümkün olmayan malların üretimi dışında hiçbir alanda varlık göstermemelidir (Conway, 2011: 85). Bireyi esas ontolojik gerçeklik olarak kabul eden klasik teori devletin, bireyin hayatına her türlü müdahalesine karşıdır. Beşeri yaşamın içerisinde hem sosyal hem de ekonomik alanda kendiliğinden işleyen bir mekanizmanın olduğunu düşünen klasik düşünürler müdahalenin sistemi dengeden çıkaracağından ve düzeltilmesi zor durumlara sürükleyeceğinden yanadır.

Klasik liberal öğretinin ekonomik boyutunu serbest piyasalar oluşturur. Bu sistem bireysel çıkarlara ve rekabete dayanır. Adam Smith sistemi kısaca kişisel çıkarları peşinde koşan bireylerin “ görünmez bir el ” yardımıyla toplumsal faydayı da en üst seviyeye çıkardığı bir mekanizma olarak tanımlar. Bu mekanizmanın müdahale edilmediği sürece kendi çarklarını döndürerek daima dengeye geleceğini savunur. Smith’ e göre sistemin motoru kişisel çıkarlardır. Birey sistemin vazgeçilmez unsurudur. Ancak birey tüm ihtiyaçlarını tek başına karşılayamaz. O yüzden toplumsal yaşamın rasyonel bir sonucu olarak iş bölümü kavramı gelişir. Bu planlanan bir eylem, aklın bir ürünü değildir. İnsan aklının sınırları ötesinde oluşan bu eğilim piyasa mekanizmasının ilk aşamasını oluşturur. Piyasa mekanizması, kişisel çıkarlarla işleyen ve kendiliğinden gelişen doğal dengesi sayesinde ekonominin vazgeçilmez sistemlerinden biri haline gelir. Yalnız burada temel bir varsayım vardır. O da “ ekonomik insan ” yani bireyin emeği ve yeteneği ile kısıt olan tüm

kaynakları en ideal şekilde kullanacağıdır. Kendiliğinden dengeye gelen bu sisteme dışarıdan yapılacak devlet müdahaleleri ile sistem etkinliğini kaybedecektir (Ölmezoğulları, 2008: 26-57). Rasyonel insan güdülere ve bu güdülerle harekete geçen eylemler kendi başına ideal sonuçlara ulaşmada yeterli olacaktır.

Toplumcu zihniyet serbest piyasanın adil sonuçlar doğurmadığını öne sürer. İtirazları genellikle temel birkaç örnek üzerinden ilerler. Bunlardan biri de dahi diyebileceğimiz bir bilim adamının bir şarkıcı ya da bir sporcudan daha az kazanması örneği üzerinden ilerlemesidir. İkisi farklı oranlarda emekler sarf etmiştir. Ama toplumcu genel görüşe göre daha çok emek sarf etmiş olan bu bireyin piyasadan payına düşen, diğeri ile karşılaştırılmayacak kadar azdır ve bu durum nasıl adil görülebilecektir. Klasik teorisyenler buna şu şekilde yanıt verir: Kişiler dünyadan zevk aldıkları şeyi yapmakta ve bu yönde para harcamakta özgürdür. Bir şarkıcı için ödenen yüksek meblağlar zorla toplanmış bir bağış olmadığı gibi, bilim adamının hesabından zorla transfer de edilmemiştir (Rand, 1999: 228). Ayrıca özgür bir toplumda kişi yaptığı işten büyük paralar kazanmaktan ziyade itibar saygınlık kazanmak istiyor olamaz mı? ya da bunu sadece kendi için, zevk aldığı için yapıyor olamaz mı? Bu soruların cevabı hayır olsa dahi, kişi bu eylemine sonuçlarını kısmen tahmin edebilecek bir zihinle ve irade ile yön verdiği için sonuçları da onun için olasıdır. Yani şikâyet etme hakkına sahip olmayacaktır. Keza yaptığı eylem beklediği sonuçları verebileceği gibi beklenmedik sonuçlar da doğurabilir. Riskleri hesaplayarak tercih yapmakta özgürdür. Sonuçlarına katlanacak olan da bizzat kendisidir.

Klasik liberalizmin en çok eleştiri aldığı konulardan biri ekonomik sisteminin ahlaki değerlere zarar verdiğiidir. Peki, gerçekten piyasa ekonomisi ahlakın bozulmasına yol açan bir sistem midir? Materyalist yönü ile manevi tahribata neden olur mu?

Sorulara ilişkin açıklamaya başlamadan önce klasik liberallerin özgürlüğü kısıtlayıcı her türlü eylemi gayri ahlaki olarak nitelendirdiğini belirtmek uygun olacaktır. Şimdi klasik teorinin piyasa ekonomisinin ahlakiliğine ilişkin görüşlerine bakalım. Klasik liberalizmin ekonomi anlayışı gelişigüzel tasarlanmış, denetimsiz, kuralsız bir sistem değildir. Devlet müdahalesinin sınırlılığını öngörse de bu her türlü müdahaleye kapalı olduğunu göstermez. Bu açıdan liberalizm, katı bir “laissez faire” ideolojisi tarafları olan fizyokratlarla karıştırılmaktadır. Liberalizm; girişim özgürlüğü, özel mülkiyet ve rekabet ilkeleri temelinde bir ekonomik düzen tasavvur etmiştir. Bu doğrultuda söz konusu ilkelerin bulunmadığı ekonomik düzenleri adaletsiz olarak addeder (Aktan, 2009: 49). Bu ilkeler ışığında gerçekleşen bir düzenin ise en adil sonuçları vereceği konusunda kararlı bir duruş sergiler.

Mülkiyet hakkı liberal ekonomik sistemler için en mukaddes hak olarak sayılır. Kişi özgürce gerçekleştirmiş olduğu iktisadi faaliyetlerinden gelen gelirlerini istediği şekilde harcamakta özgürdür. Tabii ki bu faaliyetinin kurallara aykırı olmaması koşulu ile bu hakka sahiptir. Liberal

ekonominin diğ er önemli kurumu olan, rekabet ilkesidir. Bu kavram ahlakilik sorgulamasına en çok takılan ilkedir. Oysa düşünölenin tersine ahlaki bir kurumdur. Piyasa mekanizması içerisinde faaliyetini sürdürmek isteyen üreticiler en uyguna, en kaliteli malı üretip piyasaya sunmak için yarışırılar. Yani iş ahlakının gelişimi açısından rekabet ilkesi olumlu bir etkiye sahiptir. Devlete düş en görev ise rekabet düzeninin piyasa içerisinde iş lerliğini arttırmak ve haksız rekabetin önüne geçmektir. Piyasada diğ er her türlü faaliyet ve eylemler bireyler tarafından sağ lanılacaktır. Ekonomi içerisinde kendi çıkarları için emek sarf eden birey bu emeğ i ile toplumsal çıkarın sağ lanmasında katkıda bulunacak ve böylelikle adil, ahlaki bir ekonomik düzen kendiliğ inden sağ lanmış olacaktır (Aktan, 2009: 49-50). Bu bağ lamda klasik teorisyenlere göre, bencil olarak yargılanan bireyin eylemlerinin ahlakiliğ e uygun olmasının yanında, toplum refahı üzerindeki olumlu etkileri göz önüne alındığında bencillikle yargılanmasının haksız bir suçlama olacağı muhakkaktır.

Liberalizmin haklılaştırılmasına ilişkin temel görüşlere değ inecek olursak bunlardan ilki liberal ekonomik sistemlerin planlı ekonomilere göre daha başarılı sonuçlar verdiğ idir. Liberal ekonomiler hem bireyler için hem toplum için en etkin sonuçları verir. Eldeki verilerle bu doğrulanabilmektedir. Tabii ki bu doğrulama her kesim için eş it sonuçlar doğ urmaz. Zaten klasik liberalizm mutlak bir eş itlik vaat etmez. Buradaki genel anlamda bir zenginlik ve ferah artışıdır. Liberal ekonomiler bu görüş te olduğu gibi sonuçlarındaki başarıya bakılarak haklı görölebilir. İkinci görüş birinci görüşü doğru bulmakla birlikte yeterli görmez. Çünkü bu bakış sadece sonuç odaklı olduğu için ahlaki görölmez. Kant' ın da savunduğu üzere insanların araç olarak kullanılması gayri ahlaki olacaktır. İnsan kendi başına bir amaç olması itibari ile bu yönde muamele görmelidir. Liberalizm; bireye, temel haklarına saygı göstererek onun üstün ahlaki değ erdeki bir varlık gibi yaşamasına destek olması sebebiyle haklılık kazanmalıdır. Tabii ki pratik sonuçlar ve fayda etmenleri temel amaç olmasa da, bunlarla aynı düzlemde olmayan bir liberalizmin -haklılaşmayı bırakın- yaşama şansı bile yoktur. Planlı ekonomilerdeki refahın ve gelişimin daha üst seviyelerde olduğ unu varsayalım. Bu durumda liberal değ erlerin haklılığına birilerini ikna etmek ne derece mümkün olabilecektir (Yayla, 2000a: 184-187). O yüzden liberalizmin haklılaştırılmasında sonuç ve fayda odaklı olunmaması gerektiğ i gibi bu değ erlerin etkilerinin de yadsınamayacağı bir gerçektir.

4.1.2. Klasik Liberalizmde Devlet Anlayışı

Liberal anlayış a göre bireysel özgürlöklere yönelebilecek en büyük tehdit siyasal iktidarın yani devletin varlığıdır. Klasik liberalizmde devletin yegâne görevi hukukun uygulanmasının gerekliliklerini yerine getirmektir.

Genel anlamda liberaller devlete hep temkinli yaklaşır ama klasik liberaller bu konuda daha da dikkatlidir. Klasik liberal düşüncede devletin rolü çok sınırlıdır. O, sadece bireyin hak ve

özgürlüklerini azami düzeyde kullanabilecekleri barış ortamını tahsis etmekle yükümlüdür. Bireyler ne kadar çok hak ve özgürlüğe sahip olursa olsun eğer bunları kullanacakları barış ortamı yoksa bu haklar hiçbir anlam ifade etmez. Elbette bu ortamı sağlayacak otoritenin kabulü ancak bireylerin ortak kararıyla mümkün olacaktır. Bireyler devletin barış ortamını tahsisine karşılık birtakım davranışlarının sınırlandırılmasına razı gelir. Devlet ise kuruluşuna rızası ile onay vermiş olan bireylerin sınırlara saygı göstermek zorundadır. Karşılıklı çıkarların ortak buluşması olan bu durum elbette sadece güven esaslı olamaz. Devlet otoritesi gibi bir gücün yöneticilerinin de insan olduğu düşünüldüğünde insani kötü içgüdülerle hareket edebilme ihtimali mümkündür. Bu ihtimal asla göz ardı edilmemelidir. Çoğunluğun iktidarı dahi olsa mutlak otorite erken dönem liberalleri tarafından kabul edilebilir bir durum değildir (Butler, 2018: 69, 70).

Bireylere yönelebilecek iki çeşit tehlike vardır. Bunlardan birincisi yine kendi gibi bir bireyden gelebilir. Bu bir suç niteliğindedir. Birey kendini korumaya ilişkin bu hakkını devlete devretmiştir. Kendi başına gelebilecek bu türden herhangi bir olayda suç faktörünü gerçekleştirmiş olan birey, kanunlarla belirlenmiş cezalarla devlet tarafından cezalandırılır. Bireye yönelebilecek ikinci ve birincisine oranla daha büyük tehlike unsuru ise devlettir. Devlet güç kullanma tekeli elinde bulundurur. Onun hak ihlalleri hem bireyinkinden daha büyük olabilecekken hem de engellenmesi çok daha zor olacaktır. Bunu gerçekleştirebilecek aygıtları ve gücü elinde bulunduran devlet, buna kılıflar üretebilecek konumdadır. Böylelikle insanların modern kölelere dönüştürülmesi mümkündür (Yayla, 1993: 186). Bunun önüne geçmek adına devletin görev ve yetki sınırları net bir şekilde tanımlanıp, yeterli önlemler en baştan alınmalıdır.

Klasik liberaller devletin sınırlandırılması hususunda hukuk, kuvvetler ayrılığı, yargının bağımsızlaştırılması gibi yolları benimsemekle birlikte bunların yeterli olmayacağı konusunda hemfikirdir. Büyük ve güçlü bir devleti, geniş bir yetki alanında bu araçlarla dahi kontrol etmek imkânsız olabilir. Devlet ne kadar az alanda faaliyet gösterirse bireysel özgürlükler o oranda koruma altında olacaktır. Klasik düşünürler devletin faaliyet alanı olarak piyasada karşılansın etkin olmayan savunma, güvenlik ve adalet alanlarını kabul etmiştir. Daha sonraki süreçte klasik teorisinin devamı olarak görülen neo-liberaller tarafından kamusal bazı mal ve hizmetlerin de devlet tarafından sağlanması öngörülmüş olsa da bu aslında büyük bir belirsizliğe kapı aralamaktan başka bir şey değildir. Bu durumda ortaya çıkan daha büyük bir belirsizlik kamusal malların ne olduğu ve devletin bu alanı daha da genişleterek özgürlüklere ne boyutta zarar verebileceğidir (Erdoğan, 1998: 26). Klasik teoride devlet, özgürlüklere ilişkin kendine verilen en ufak tavizi bile kendi lehinde kullanıp, bunu daha da genişletebilecek büyük bir tehlikedir.

Devleti sınırlandırma yöntemlerinden biri, belki de en önemlisi hukuk devleti kavramıdır. Günümüzde anlam erozyonuna uğramış olsa da hukuk devleti, orijinal anlamıyla “ yasayla denetlenen devlet ” demektir. Hukuk devleti, devletin bireysel özgürlükler önünden engel oluşturmaması adına tercih edilen araçlardan biri olarak ortaya çıkmıştır. Bugün anlamı

“demokratik yönetimin belirlediği çoğunluğun iradesiyle denetlenen devlet ” tir. Demokrasi, yönetimin kimde olması gerektiği ile ilgili iken liberal değerler yönetimde her kim olursa olsun gücünün sınırlarının net olarak çizilmesi ile ilgilidir. Liberalizmin hedefi hukukla sınırlandırılmış bir devlettir. Böylece yönetimin keyfiliğinin önüne geçilerek bireysel özgürlükler muhafaza altına alınmış olacaktır. 17. ve 18. yüzyıllarda İngiltere’de hâkim ideoloji olarak hüküm sürmüş olan gerçek anlamdaki hukuk devleti, bu toplumu hem özgür hem de varlıklı millet haline getirmiştir. Daha sonrasında bu durum klasik teorisyenler tarafından incelenip geliştirilmeye çalışılmıştır (Yumer: 1999: 161-163). Daha fazla özgürlük beklenenin aksine, düzensizlik ve kargaşa yerine daha büyük oranda üretkenlik ve daha çok zenginlik getirmiştir.

Dile getirildiği gibi demokrasi her zaman özgürlüklerin lehinde bir uygulama olarak karşımıza çıkmaz. Constant çoğunluğun yönetiminin her zaman özgürlük getirmeyeceğini savunur. Sadece mutlak iktidarlar değil bazen demokratik çoğunluk da baskı unsuru olabilir. Çoğunluğun bazı durumlarda gerçeklere bakarkör olabileceği, belirli vaatlerle bazı kişi ya da grupların peşine takılıp gidebileceği bir gerçektir. Bu tehlikeleri asgariye indirmek adına çoğunluğun yönetimi dahi olsa düşünce özgürlüğü ve mülkiyete müdahale edilmesinin önüne geçilmesinin önemini vurgular (Kışlalı, 2003: 89). Buradan da anlaşılacağı üzere günümüzde anlam kayması yaşayan demokrasi kavramı her daim yüceltildiği kadar büyük bir değer taşımaz. Bu bağlamda liberal değerlerle karıştırılmaması gerekir.

Sınırlı devlet araçlarından hukuk devleti aslında anayasacılık faaliyetlerinin gelişimi ile ortaya çıkar. Hukuk devleti ile yapılmaya çalışılan, iktidarın sınırlandırılması iken korunmaya çalışılan insan haklarıdır. Anayasalar temel düzenlemeler içerir, herkesin ya da güçlü çoğunluğun kararı ile kabul edilir. Anayasalar, bireylerin temel haklarını koruduğu gibi hükümetlerin muhalefettekiler aleyhine düzenlemeler yapabilmesini de engeller. Bazı anayasalar devletin olağan büyüme sınırını aşmaması için ulusal servet üzerinden devlet harcamalarına oranlı bir kota getirir. Ayrıca siyasetçiler ve kamu görevlileri için yasal süre sınırlamaları getirerek devletin büyümesinin ve kişilerin çıkarları yolunda kullanılabilmesinin önüne geçmeye çalışır (Butler, 2016: 71-73). Görüldüğü üzere hukuk devleti doğru yönde kullanıldığında oldukça etkin bir sınırlama aracı olabilecek kapasiteye sahiptir.

Anayasacılık fikri, temellerini doğal hukuk ve doğal haklar öğretisinden alır. Doğal hukuk düşüncesinin temelleri ise Stoacı gelenek ve Roma hukukuna kadar dayandırılabilir. Yaklaşımlar esas olarak akıl sahibi insanın evrensel nitelikte doğal haklara sahip olduğu fikri üzerine kuruludur. Bu düşünce orta çağ ilahi doğal hukukundan kopmayı kolaylaştırmış ve liberal düşünürlerin iktidarı sınırlandırma düşüncesine sağlam bir kaynak teşkil etmiştir. Anayasacılık faaliyetleri devleti sınırlandırma projeleridir. Amaç keyfi yönetimi önlemek, üst bir yasa ile özgürlükleri güvence altına almaktır. Tarihsel olarak da gözlenmiş olduğu üzere liberal kökenli devrimler genel olarak anayasacılık faaliyetlerinin güç kazanması ile sonuçlanmışlardır. Bu, liberal değerlerin

korunmasında anayasaların önemini ortaya koyar. Lakin her anayasa liberal kültürün arzuladığı niteliklere sahip değildir. Öncelikli olarak bu anayasalar yapılış gayelerine uygun olmalıdır. İkinci olarak ise anayasaların üstünlüğünü sağlamanın kalıcı ve daha güvenli yolu olan yazılı anayasaların tercih edilmesi gerekmektedir (Erdoğan, 2013: 10-21).

Liberaller, bireysel özgürlüklerin korunmasını ister. Lakin özgürlüğe ilişkin düzenleyici müdahalelere karşıdır. İnsanların doğuştan sahip olduğu hakları olduğuna inanırlar. Lakin insanların doğuştan itibaren mutlak bir eşitliğe sahip olduğunu kabul etmezler. Kişilerin ahlaki eşitliği, piyasa mekanizması içerisindeki ve sosyal hayattaki fırsat eşitliği dışındaki eşitlikleri ve eşitleme çabalarını yersiz, hatta zararlı bulurlar. Liberaller, zenginliklerin yönetim eliyle dağıtılmasına karşıdır. Yeniden dağıtımcı adalet olarak adlandırabileceğimiz bu eylem, bireycilik ilkesine aykırıdır. Birey amaçlarının üzerinde ondan bağımsız bir toplumsal amacın varlığı söz konusu değildir. Ayrıca bu yeniden dağıtım oluşturacak belirleme nesnel bir kriterle bağlanamayacağı için böyle bir dağıtım daima gayri adil olacaktır. Baskı grupları tarafından talep edilen bu yaklaşımlar siyasilerin popülist eğilimler amaçlı kullandığı birer seçim aracı olarak gelişecektir. Başta bazı kesimlerce kulağa sıcak gelen politikaların uygulanması ile devlet daha geniş alanlarda faaliyette bulunacak ve daha büyük bir güç haline gelerek bireysel özgürlükler karşısında kaçınılmaz bir kötülük halini alacaktır (Erdoğan, 1998: 26-27).

Klasik liberal düşüncenin devletin varlığına ilişkin görüşleri genelde sözleşme teorileri ile ortaya koyulur. Lakin bu teoriler her zaman iktidarı sınırlama yönünde sonuçlar vermez. Devletin ortaya çıkışını sözleşme teorisi ile ortaya koyan Hobbes ve Rousseau mutlak bir iktidar fikrine yönelir. Hatta Hobbes barış ortamının devamı için güçlü bir yönetimi zorunlu görür. Locke ise devletin ortaya çıkışını iktidarın sınırlandırılması yönünde kararlı bir duruş sergilediği sözleşme teorisi ortaya koyar. Bu yönüyle de klasik liberalizmin temelini oluşturur (Yayla, 1993: 187). Locke' un minimal devlet savunusu, onun meşruiyeti ile doğrudan bağlantılıdır. Devletin amacı adalet, iç güvenlik ve dış güvenlidir. Devletin varlık amacı hakları korumakla sınırlıdır. Bu haklar kişilerin doğuştan sahip olduğu haklardır. Mülkiyet de bu doğal haklardan biridir. O zaman devlet, kuruluş amacı sınırlarında davrandığı sürece meşrudur. Locke meşru iktidarı kontrol altında tutmak üzere yasamayı diğer kuvvetlerden üstün tutar. Yasamada yönetim ve işleyişe ilişkin yeni kanunlar çıkarılır. Ancak bu kanunlar doğal hukuka aykırı olamaz (Uslu, 2011: 232-240).

J.J Rousseau doğa düşünürlerine, özellikle Hobbes ve Locke' a, eleştiriler yöneltir. Akıl, adalet, mülkiye ve ahlak gibi değerlerin insan doğasında doğuştan var olduğuna ilişkin görüşlerine şiddetle karşı çıkar. Rousseau'ya göre Locke' un savunduğu mülkiyet hakkının, Hobbes' un savunduğu savaş durumunun doğuştan insan doğasının bir parçası olduğu fikirleri sadece bir yanılgıdır. Bu kavramlar insanın toplumsallaşması ile ortaya çıkmış kavramlardır. Keza "ahlaksallık " da öyle toplum halinde yaşama sonucu doğallığın kaybolmasıyla ortaya çıkar ve gelişir (Wokler, 2001: 169).

Bireyciliğe sıkı sıkıya bağlı olan klasik liberal düşünürler için devlet Tom Paine' in deyiimiyle “ zorunlu kötülük ” tür. Devlet güvenlik, savunma gibi temel fonksiyonları yerine getirme açısından zorunludur. Bununla birlikte bireysel özgürlüklerin kullanım alanını daraltma ve potansiyel bir tehlike oluşturma bakımından “ kötülük ” tür. Bu yüzden klasik teoride devlet sadece bireyi, diğer bireyin özgürlüklerini tacizden korumakla görevli bir “ gece bekçisi ” olmaktan ibarettir (Heywood, 2006: 63). Bu bağlamda genel fikir devletin sorumluluk alanı ne kadar dar tutulur ise tehlike o kadar küçük olacaktır, yönündedir.

4.2. Modern Liberalizmde Birey, Toplum, Devlet Anlayışı

4.2.1. Modern Liberalizmde Birey-Toplum Anlayışı

Klasik liberaller kendi çıkarlarını sağlama peşinde olan bireylerin bunu gerçekleştirebilmesi için eylem ve davranışlarının kısıtlanmaması gerektiğini savunurken, modern liberaller kişisel çıkar tatmininden öte insani gelişimi hedefleyen gelişmeci bireyciliği savunur (Heywood, 2007: 37). Birey içine doğduğu ortam ya da sahip olduğu bedenle birlikte, yaşama diğer bireylerden onlarca adım geride başlamış olabilir. Yoksul bir ailesinin olması, cinsiyeti, doğduğu toplumun gelenekleri, sosyal imkânlar mesafesi gibi faktörler bu eşitsizlikleri daha da büyütebilir. Bu koşullar göz önüne alındığında üstün ahlaki değerde olduğu kabul edilen bireyin, kendini gerçekleştirebilmesi için gerekli asgari koşulların sağlanmasının gerekliliği ortaya çıkar. Bazen kendiliğinden gerçekleşmesi imkânsız olan bu koşullar ancak dışarıdan bir destekle sağlanabilir. Nitekim modern liberallerde bu gücün devlet otoritesinden başka bir güç olamayacağını savunur.

Modern liberallerin savunusu klasik liberallere eleştirisi ile başlar. Onlara göre, klasik liberallerin savunduğu gibi birey üstün değere sahiptir, lakin içinde doğup gelişmiş olduğu toplumdaki ayrı düşünülemez. Toplumdan bağımsız bir varlık olarak kabulü tamamen bir uydurmacadan ibarettir. Bireyin bencil çıkarları doğrultusunda yaşayıp, toplumsal bir varlık olduğu gerçeğini inkâr edebileceği bir kurgudan başka bir şey olamaz.

Bireyler toplumda yaşarken toplumsallığın gereği olan belirli kuralların varlığını ve bunlara uyulması gerektiğini öğrenir. Birilerinin onaylamadığı şeyleri yapmak toplumsal dışlanma ile karşılaşırken onaylanan hareketler bireyin, toplumsal bir varlık olarak hayatını sürdürmenin garantisi olarak görülür. Aslında bu genel anlamda bir ödül ceza mekanizmasıdır. Toplumsal yaşamda bunlar kendiliğinden gerçekleşir. Bu kurallar bireyi toplumun uygun bir parçası hâline getirir. Toplumsal kurallara uymanın ödülü bazen makam, mevki gibi statüler olurken bazen de saygınlık, prestij gibi soyut nitelikte ödüller olacaktır. Cezalar ise toplumda genellikle dışlanma yönünde gerçekleşmektedir. Toplumsal grubun normlarına aykırılık bunu gerektirir. Bireyler çoğunlukla bu ödül ve ceza mekanizmasının farkında olmadan bunları yaşar. Toplum sadece bireye kurallar dayatan, kısıtlayan bir mekanizma değildir. Aynı zamanda onu, uygun yeteneklerle

donanmış, kendi için doğru tercihler yapabilen bireyler olarak geliştiren bir mekanizma olarak da vardır (Demir, 2003: 46-51). Bireyin önemi inkar edilemeyeceği gibi toplumun birey için önemi de yadsınamayacak kadar büyüktür. O yüzden bu iki kavramı birbirinden ayırmak gerçeklikten uzak olmanın yanı sıra yaşamın düzenli bir şekilde devamı için de tehlike oluşturacaktır.

Ekonomik politik, toplumsal zenginliklerin dağıtılması ve beşeri hayatın içerisindeki ekonomik ilişkilerin incelenmesi ile ilgilenen bir bilim dalıdır. 19. yüzyılda sosyal hakların gündeme gelmesi ile önem kazanmıştır. O dönem itibari ile bunun öncüllerinin sorgulanması dahi gündeme gelmeden temel önerme olarak kabul edilmiştir. Kaynakların “ ortak iyi ” yolunda nasıl kullanılacağına irdelenmesi bu bilimin öncelikli amaçları arasındadır. Klasik iktisatçıların yoğun eleştirisi altında olan ekonomik politik savunucuları, insanı üretim faktörlerinden biriymiş gibi kabul ederek onun yetenek ve kendine has özelliklerini ikinci plana itip yeni ekonomik düzen kurgulanmasını desteklemişlerdir. Daha sonrasında ise insanların üretkenliği ve bu üretkenliğin devamlı olacağı ön kabulü üzerine toplum için en iyi olanın nasıl gerçekleştirileceği sorusuna yönelinmiştir. Bu yönelimin en önemli nedenlerinden biri “altruist ahlak” tır (Rand, 1999: 215-216). Altruist ahlak, bireyin salt kendi mutluluğu peşinde koşan bir varlık olamayacağı düşüncesine dayanır. Birey toplumsal sorunları görmezden gelemez. Bu bağlamda bireyin topluma dair ödev ve sorumlulukları hiçe sayılamaz. Bu ahlak anlayışı bireysel mutluluğu esas alan “egoist ahlak” ın tam zıddıdır (Aktan, 2009: 41). Bu yönüyle de yine klasik liberaller ve modern liberaller karşı karşıya gelir.

Ekonomik politikçiler tanımlarını toplum üzerinden gerçekleştirmeye çalışır. Klasik liberaller bu durumu da tasvip etmez. Onlara göre toplum üzerinden insan varlığına ilişkin herhangi sağlam bir veriye ulaşılamaz. Doğru olan insan üzerinden topluma ilişkin çözümlere ulaşmaktır. Ekonomik politikçilerin bu muğlak anlayışı bireyin üretim sürecine dair fikirlerinde de devam eder. Onlara göre geçimini sağlamak, para kazanmak üzere çalışan bir ayakkabıcının asıl amacı topluma ayakkabı sağlamaktır. Yani üretime dair her eylem öncelikle toplumsal amaçlar içerir (Rand, 1999: 218).

4.2.2. Modern Liberalizmde Devlet Anlayışı

Klasik liberal değerlere en büyük darbe sanayileşme ile gelmiştir. Bireyciliğe dayalı genel felsefesi ile vaatleri karşılayamaması ve sanayi kapitalizmi ile toplumsal eşitsizliklere yol açmış olması, toplumsal gerilimler baş göstermesi ile sonuçlanmıştır. Bu bağlamda 1848 “ Komünist Manifestosu ” toplumsal gerilimin en net yansımasıdır. Bu süreç sonrasında devlet kendinden bekleneni yapacak yeni bir toplumsal yapı inşasına girişecektir. Nitekim yasa ve düzenlemeler ardı arkasına sıralanacaktır. Ayrıca işçi sınıfın düzen, değişim talepleri daha büyük bir baskı ile karşılanacak ve bu gelişimler Birinci Dünya Savaşı sonrası faşist devlet oluşumları ile karşılık bulacaktır. Artık kapitalizmin bolluk ve özgürlük vaatleri ile liberal değerlerin hümanist ütopyası,

tüm gerçekleşme beklentilerini yitirmiş olacaktır. Bu sorunlar yaşanırken her şeye rağmen gelişip güçlenen bir değer olarak demokrasi kendini göstermeye başlamış, ona bir kurtarıcı gözü ile bakılmış ve gereğinden çok yüceltilmiştir. Aslında o tarihlerde demokratikleşmenin ifade ettiği tek şey siyasi seçme özgürlüğünün daha geniş kitlelere bir hak olarak tanınmasıydı. Lakin demokratikleşme diğer sosyal haklar için bir araç olarak kullanılmaya meyilli bir yapıya da sahiptir. Demokratikleşme hareketleri, devletin kuramsal yapısının değişimini de etkileyerek yeni yaklaşımları gündeme getirmiştir. Bu yaklaşımlar toplumsal eşitsizliklerin yol açtığı toplumsal gerilimleri yok etme yönünde devletin ekonomi ve yaşamın diğer alanlarını içine alan geniş bir müdahaleler yelpazesinden oluşuyordu. Söz konusu gelişmeler İkinci Dünya Savaşı sonrasında modern devletlerde siyasal bir mekanizmanın kuramsal yapısını simgeleyen “refah devleti” kavramını ortaya çıkarmıştır (Şaylan, 1995: 45-60).

Refah devleti bir anda belirmiş bir kavram değildir. Uzun ve zor bir dönüşüm sürecinin mahsulüdür. Temel varsayım tüm vatandaşların ait olduğu toplumun zenginliklerden faydalanmaları düşüncesidir. Bu doğrultuda devlet kendi eliyle adil, eşit bir bölüşüm gerçekleştirmeye girişecektir. Refah devleti sadece sosyal bir müdahale değildir. Yönetimin hem ekonomiye hem de sosyal düzene ilişkin kapsamlı müdahalelerini içerir (Şaylan, 1995: 60-61). Bu oluşum modern liberaller için, klasik liberal öğretiyeye karşı kazanılmış bir zafer niteliğindedir.

19. yüzyılda teorik anlamda gelişme gösteren sosyal haklar düşüncesi 20. yüzyılda pratiğe geçirilmiştir. Bu uygulamalardan en önemli ve en sistematik olanı Marx’ın sosyalist ideolojisidir. İlk olarak Çarlık Rusya’sında uygulamaya koyulan bu düşünce, işçi sınıfın haklarına yönelik olmuştur. Temel hedefi eşitlikçi bir toplum olan bu düşünce ile devlet sosyal ve ekonomik politikalar ile aktif hale gelmiş olur. Marksist düşünceye göre kapitalist sistemlerin mutlak sonu sosyalist düzen olacaktır.

Marx’a göre kapitalist sistem küçük işletmeleri zamanla ortadan kaldıracak ve üretim tedricen zengin, sayılı kişilerin egemenliğine geçecektir. İşçinin üretimde hiçbir söz hakkı olmazken sermaye sahipleri onlar sayesinde büyük zenginlikler kazanacaktır. Bu ayrıcalıklar toplumsal sorunlara neden olacak ve bu durum bir noktada patlak verecektir. Bu doğrultuda kapitalist düzeni ortadan kaldıracak kesim de eşitsizliklere, ezilmeye daha fazla tahammülü kalmayan işçiler olacaktır. Hem üretim aşaması tamamen sırtından yürütülürken hem de çalışma koşulları ve gelir durumları giderek kötüleşen işçiler bir noktadan sonra buna dayanamaz hale gelecektir. İşte bu nokta kapitalizmin kaçınılmaz sonu olacaktır. Böylelikle üretim araçları toplumsallaşacak ve sosyalist düzene geçiş sağlanacaktır (Kışlalı, 2003: 277).

Liberalizm ortaya çıkışı itibariyle güçlü bir sınıfın isteklerini yansıtırken, sosyalizm ise ekonomik bakımdan sıkıntı içerisindeki bir kesimin isteklerinin yansımasıydı. Liberalizm tüm bireyler için hukuksal bir eşitliği vaat eder. Bireyin istediklerini gerçekleştirebilmesi için de özgür

bir ortamın varlığını garanti eder. Nitekim işçi sınıfı için de özgürlük ve hukuksal eşitlik önemlidir ama verilen hak ve özgürlükten yararlanılmadıktan sonra çok da bir anlam ifade etmeyecektir. Durum böyleyken işçi sınıfı yeni haklar elde edebilmek için büyük mücadeleler vermek zorunda kalacaktır. Bu mücadeleden ilk kazanımı eşit oy hakkı olmuştur ve bu diğer kazanımlar için önemli bir adımdır. Ekonomik sorunları olmayan kesimler için klasik liberalizmin sunduğu haklar yeterlidir. Ancak ekonomik sıkıntılar sadece müdahalesizlik ve kâğıt üzerindeki haklar ile çözülemez. O yüzden devletten yardım bekleyen kesimin vahşi kapitalizmin acımasız ortamında insana yakışır bir yaşam sürdürmesinin imkânsızlığını fark edip mücadelelerini arttırdığı noktada sosyal devlet doğacaktır (Kışlalı, 2003: 263).

Sosyal adalet sloganı ile siyaset teorisine giren modern liberal düşünce yapısı, adalet anlayışının tekrar gözden geçirilmesine girişmiştir. Elbette insanlar çalışmalarının karşılığını almalıydı. Fakat yoksulluk çıkmazından başka şeylere yönelemeyen, eğitimden uzak kalan birey toplum için ne kadar faydalı olabilecektir. Bu nedenle devlet yeni görevler üstlenerek, güçsüz durumdakilere yardım elini uzatarak onları en azından asgari düzeyde güçlendirmeliydi. “Sosyal adalet; asgari ücretin saptanması, çalışma saatlerinin azaltılması, ücretli izin, sağlık ve emeklilik sigortası hakkı, grev, sözleşme gibi” konularla bireylere güç kazandırırken hem sosyal haklar sağlıyor hem de gelir eşitliğine yönelik destek vermiş oluyordu (Okutan, 2005: 42).

Bu şekilde bir uygulama, yani devlete yeni görevler yüklenmesi, klasik liberal teoriye aykırı bir hareket olmanın yanında baskıcı totaliter rejimlere kapı aralamak olarak görülebilirdi (Yayla, 2003b: 176). Elbette modern liberal görüşün vaat ettiği sosyal adalet kulağa hoş gelen ve insani yönü ile cezbeden bir politikadır. Lakin bu onun her koşulda uygulanabilir olduğunu göstermez ve oluşturduğu tehlikeler de yok sayılamaz. Nitekim klasik teorinin minimum görev yüklemiş olduğu devlet, modern liberal görüşte alanı genişlediğinden ister istemez daha güçlü hale gelecektir. Bu şekilde alanı genişleyen devlet, bu alanı daha da genişletecek gücü kendinde bulabilecek ve bireysel özgürlükler için büyük tehlike olacaktır.

Her ne kadar bir takım olumsuzluklara gebe olsa da müdahalesizliğin ondan daha büyük sorunlara yol açacağını düşünen modern liberaller herşeye rağmen devlet müdahalesini gerekli görür. Devletin müdahalesi iki yönlüdür. Bunlardan birincisi piyasanın başarısızlığı durumudur. Piyasanın kendiliğinden dengeye gelemediği durumlarda, etkin olmadığı koşullarda ya da gerekli görülmesi durumunda devlet devreye girer. Piyasada üretilmesi verimli olmayan ya da tekelleşme eğilimi yaratan kamusal malların devlet tarafından sağlanması buna en güzel örnektir. Durgunluk döneminde kamusal yatırımlarla ekonomiye etkin hareket sağlanması görevi de bir diğer önemli müdahale örneğidir. İkinci durum ise sosyal amaçlı müdahalelerdir. Bunlar genellikle sosyal sorunları çözmeye yöneliktir. İşsizlik, yaşlılık yardımı sağlanması, temel eğitim, sağlık ve barınma gibi giderlerin teminini içermektedir. Bu şekilde pozitif görevler yüklenen devlet, sosyal devlet olarak adlandırılır. Bu kullanımı genellikle gelişmekte olan ülkelerde yaygındır. Gelişmiş ülkelerde

bu kullanım genellikle refah devleti olarak adlandırılmaktadır. Refah devleti toplumun geneline asgari bir yaşam seviyesi sunmayı amaçlar ve bu yönde faaliyetlerde bulunur. Bunu hak ve sorumluluk ilkesi temelinde gerçekleştirir (Ölmezogulları, 2008: 91-94).

Refah devleti uygulaması ülkeden ülkeye değişiklik gösterir. Müdahalenin boyutları, uygulanan programlar, hedeflenen kitle olarak her ülkenin uygulaması kendine hastır. İsveç örneğine bakılacak olursa; burada refah devleti uygulaması genel olarak istihdam temellidir. Hedef tam istihdamın sağlanması iken, gelir transferlerinin de çalışma karşılığında olması planlanmaktadır. Bu bağlamda telafi edici gelir grubuna işlevsel bir rol verilmez. Devlet ülkede genel istihdam sorumlusu pozisyonundadır. Bu durum, akla sanayi mülkiyetinin devlete ait olup olmadığı sorusunu getirecektir. Sadece küçük bir kısmı kamu mülkiyetindeyken çoğunluğu özel mülkiyettir. İstihdam sıkıntısı durumunda devlet yeni iş alanları yaratma ve bu yönde destekler sağlama yönünde girişimlerde bulunur. Eğitimli işçi gerektiren kolların tespiti ve bu alanda eğitimlerin sağlanması da devletin hizmetleri arasındadır. Benzer iş kollarında çalışanların ücret farklarının kapatılması için değişik politikalar uygulanır. Bunlardan bir tanesi de dayanışma ücreti uygulamasıdır. Bu uygulama emeğin akışkanlığını da sağlamaya destek olur. Üretken şirketler bu şekilde piyasada tutunurken diğerleri iflasa sürüklenecektir (Ölmezogulları, 2008: 94).

4.3. Neo- Liberalizmde Birey, Toplum, Devlet Anlayışı

4.3.1. Neo-Liberalizmde Birey-Toplum Anlayışı

Klasik liberal düşünürler için bireycilik, liberal değerlerin olmazsa olmaz çıkış noktası olmuştur. 20. yüzyıl liberal düşünürleri de onların izinden gitmiş ve bireycilik ilkesini büyük bir tutkuyla savunmuşlardır. Lakin tıpkı klasik liberallerde olduğu tek bir bakış açısı ile yol alınmamış, zamanla değişik görüşler geliştirilmiştir.

20. yüzyılda bireyciliğin önemli savunucularından biri Hayek olmuştur. Hayek düşünce yapısı oldukça gelişmiş bir yazardır. Yazılarındaki yoğunluk nedeniyle de anlaşılması bir hayli zor bir düşünürdür. Bu doğrultuda oluşturduğu sosyal teori de mükemmel olmakla birlikte anlaşılması son derece zordur. Hayek, kendi deyimiyle bir bireycidir. Bireyci kimliğinin yanında sosyal düzeni de toplum yaşamının vazgeçilmezleri arasında görür. Bu düzenin insan aklının bir ürünü de değil kendiliğinden gelişen bir düzen olduğunu savunur. Kendiliğinden gelişen bu düzen, Hayek' in evrim teorisinde temellerini bulmaktadır. Hayek' in evrimciliği David Hume' ye kadar dayanan Adam Smith ve Adam Ferguson tarafından geliştirilen evrimciliğidir. Hayek bunu kendiliğinden doğan düzen olarak adlandırmıştır. Hayek' in hem bir bireyci olup hem de bireylerin sosyal düzen içerisinde varlıklarını sürdürmeye mecbur oluşlarını işleyişi gerçekten ustacadır. Chandran Kukathas 1990 yılında yayınladığı kitabında bu durumu; Hayek' in kendiliğinden doğan düzen olarak tanımladığı olgu içerisindeki bireyi, diğer bazı anti- rasyonalist düşünürlerden daha farklı

şekilde “ homo economicus ” olarak değil “ kural izleyici ” olarak tanımlamasının taşıdığı ustalık yönüyle vurgulamıştır (Yayla, 2000b: 107-111).

Güçlü bir anti-rasyonalist bakış açısı savunusuna sahip olan Hayek anti-rasyonalist kavramın, anlam yanlışlarına yönlendirdiği fikrindedir. Bu kelimesinin aklın kullanılmasına ilişkin bir yoksunluk olarak algılanması yönünde şüpheleri vardır. Aslında bu kavramın kullanılış amacı “ bilinçli aklın her eylemi belirlemesi ” yönünde yetersiz olacağından başka bir şey içermez. Bu yüzden Hayek bu ayrımı yaparken karmaşayı ortadan kaldırmak adına anti-rasyonalist kelimesi yerine evrimci rasyonalizmi kullanmayı yeğler (Yayla, 2000b: 67).

Hayek (1973) “ Rules and Order ” kitabında toplum halinde yaşamın insan açısından faydaları olduğuna değinir. Toplum halinde yaşamak kurallara uymayı beraberinde getirir. Toplum içerisindeki birey, bu kurallara uyma eylemini gerçekleştirirken bir yandan da farkında olmadan bilgiyi kullanır. Bu bilgiler vasıtasıyla yeni bilgilere ulaşmanın yöntemini keşfetmenin yanında kendi doğrusunu bulma anlamında yönlennmiş de olur. Hayekçi bilgi kuramı, kendi içinde tutarlı bir yapıdadır. Bilgi kuramı ve sosyal düzen kuramı anti- rasyonalist karakterdedir (Yayla, 2000b: 66).

Neo- liberal düşüncenin temelindeki birey her şeyden önce Kant’ın nitelendirdiği gibi araç olamayacak vasıfta olup, üstün ahlaki değere sahiptir. İnsan kendini gerçekleştirmek üzere kendi amaçlarına sahip olduğu gibi bu doğrultudaki hedeflerini gerçekleştirmek, kendini ortaya koymak için etrafında değişiklikler ve düzenlemeler yapacaktır. Kendi başına bu kadar değerli sayılan bireyin kendini gerçekleştirebilmesi için dış baskılardan arındırılması gerekecektir. Bu baskılar yalnızca yönetimden değil gelenek-görenek ve inanç gibi toplumsal değerlerden de gelebilir. Bireyin otonom bir alanı olmalı ki kendini gerçekleştirme eylemini bağımsız bir şekilde, yönlendirilmeden gerçekleştirebilsin. Bireysel farklılıklar toplumu karıştırmaktan çok geliştirip, ona renk katacaktır. Bireylere ortak bir iyinin aşılmasına çalışılması demokrasilerde çoğunluğun azınlığı tahakkümü altına alması gibi bir şeydir (Erdoğan, 1998: 21-22). Çoğunluğun kararı her zaman doğru olamayacağı gibi, doğru olsa neye kime göre doğru olacağı da önemlidir. Belki de doğruluğunun sorgulanması bile gereksizdir.

4.3.2. Neo-Liberalizmde Devlet Anlayışı

Keynesyen politikalar ile devletin ekonomideki alanını büyütülmüştür. Bu durum zamanla devletin müdahalelerinin artması, enflasyon ve bütçe açıkları ile daha da derinleşmiştir. 1970' lerde iktisadi sorunlar devasa bir ekonomik krizle kendini göstermiş ve modern liberallerin talep yönlü politikalarının ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri gün ışığına çıkmıştır. Bu klasik teoriler için yeni bir başlangıç olmuş ve klasik teorilere dönüş pusulası olan neo-liberal okullar tarih sahnesinde yerini almıştır. Bahsi geçen okullar; Hayek kurucusu olduğu Neo-Avusturya Okulu,

Friedman'ın öncük ettiği Chicago İktisat Okulu, James Buchanan önderliğinde yol alan Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Okulu'dur (Tayyar ve Çetin, 2013: 117).

Neo-klasik teori, klasik teoriye bir dönüş olarak görülmekle birlikte tam olarak aynı sınırlara sahip olduğu söylenemez. Klasik teori piyasada tam rekabetin daimi olduğunu savunur. Devletin piyasaya hiçbir koşulda müdahalesini gerekli görmez. Neo-liberaller ise “ Piyasa Başarısızlığı Teorisi ” ile devletin müdahalesinin gerekli olabileceği durumların varlığını ortaya koymuştur. Lakin bu müdahale modern liberallerin savunduğu gibi sürekli bir müdahale değildir. Devlet müdahalesi sadece piyasadaki aksaklıklar giderilene kadardır (Tayyar ve Çetin, 2013: 119).

Hayek neo-liberal öğretinin en yetkin isimlerindedir. Liberal teorinin en güçlü savunucularından olan Hayek bireysel özgürlüklerin korunması üzerinde siddetle durur. Hayek 'in özgürlük savunusunu Mill ve Berlin' den daha yetkin kılan şey onun kanun hâkimiyeti ile özgürlük arasında kurduğu bağlantıdır. Özgürlük basit bir anlatımla zorlamanın yokluğu durumu olarak tanımlanırsa bu durumun gerçekleşmesi pratik olarak neredeyse imkânsızlaşır. Peki, zor kullanma tekeline sahip devlet mekanizması ile özgür olmak mümkün müdür? Hayek “ The Constitution of Liberty ” adlı eserinde bunun kanun hâkimiyeti, yani anayasa ile mümkün olabileceğini söyler. Lakin bu anayasanın temel kuralların yanı sıra, bu kural ve yasaların üstlük-altlık hiyerarşisini de içermesi gerektiğine vurgu yapar. Ayrıca Locke'den bu yana klasik liberal düşünürlerin savunduğu iktidarın güç kullanma tekeli bölerek kullanmasını sağlayıp, bu şekilde devletin kontrol altında tutulacağı kuvvetler ayrılığını sisteminin önemine de dikkat çeker (Yayla, 2000b: 32, 42). Elbette tek başına kuvvetler ayrılığı ya da anayasanın varlığının özgürlükleri tam olarak koruyabileceği düşünülemez. Bu nedenle Hayek sınırlandırmaya ilişkin tüm unsurların bir bütün olarak ele alınıp, dikkatle uygulanmasına vurgu yapar.

Bu bağlamda Hayek “ The Political Order of a Free People ” kitabında özgürlükleri teminat altına almanın ne yalnız demokrasi ne de kuvvetler ayrılığı ile mümkün olmadığından bahseder ve ayrıntılarına değinir. Günümüzde nüfusun artmış olması nedeniyle temsili demokrasiler zorunlu hale gelmiştir. Ayrıca çoğunluğun hâkimiyeti de giderek parlamentonun mutlak üstünlüğüne dönüşmüştür. Bir de buna, parlamentodan çıkan her kararın kanun niteliğinde sayılmasının yanlışlığı eklenmiştir. Oysa kanunlar genel ve soyut oluşumlardır. Bunun için kanun yapılması deyiminden ziyade kanun oluşturulması ibaresini kullanmak daha doğru olacaktır. Parlamentolar sadece kanun yapmaz. Kanun dışında parlamentonun çıkarmış olduğu kısa vadeli, somut kararlar vardır. Bu kararların kanunlarla eşit tutulmaması gerekir. Kanunlar onlarca olay baz alınıp, yüzlerce fikir süzgecinden geçirilerek tamamlanır. Kararlar ise bir olaya, bir duruma yönelik somut, basit fikir birliklerinden ibarettir. Aynı eserinde Hayek, demokrasilerin yozlaşma tehlikesiyle yüz yüze olduğundan bahseder. Buraya giden süreci, kuvvetler ayrılığının zayıflaması, kanun kelimesinin gerçek anlamını yitirmesi ve parlamentoların hükümetlerin emrine geçmesi olarak kısaca özetler. Bir de demokrasinin her sıkıntının yegâne çözümü olarak gösterilip siyasal

bir kontrol aracı olarak siyasetçiler tarafından kullanılmasının sorunu daha da derinleştirdiğine vurgu yapar (Yayla, 1993: 232-233).

Neo-klasik teori, klasik teoriye bir dönüş olarak görülmekle birlikte tam olarak aynı sınırlara sahip olduğu söylenemez. Klasik teori piyasada tam rekabetin daimi olduğunu savunur. Devletin piyasaya hiçbir koşulda müdahalesini gerekli görmez. Neo-liberaller ise “ Piyasa Başarısızlığı Teorisi ” ile devletin müdahalesinin gerekli olabileceği durumların varlığını ortaya koymuştur. Lakin bu müdahale modern liberallerin savunduğu gibi sürekli bir müdahale değildir. Devlet müdahalesi sadece piyasadaki aksaklıklar giderilene kadardır (Tayyar ve Çetin, 2013: 119).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Liberal teorinin temel sorunsallarından biri bireyin toplumdaki yeridir. Genel anlamda liberal teori içerisinde ayrıcalıklı bir konuma sahip birey, aynı ideoloji içerisindeki farklı yaklaşımlar tarafından değişik konumlamalara oturtularak birbirinden farklı şekillerde yorumlanmıştır.

Sosyal teorilerin olaylara ilişkin iki temel yaklaşımı vardır. Bunlardan ilki bireyciliktir. Bireyi toplumun en küçük yapı taşı ve temel gerçekliği olarak gören bu yaklaşım olay ve olguları birey esaslı açıklama yolunu seçer. Birey, toplumdan önce var olmuştur ve tek değişmeyen gerçekliktir. Akıl sahibi yegâne varlık olarak gördükleri bireylerin tercihlerinin de kendileri için en iyi olacağına hemfikirdirler. Klasik liberallerin savunduğu bu ilkedен modern liberaller döneminde sapma yaşasa da 1970'lerden sonra yeniden neo-liberaller tarafından tutkuyla savunulmaya başlanmıştır. İkinci yaklaşım, bireycilik ilkesinin liberal teori içerisindeki genel eleştiricisi modern liberallere aittir. Onların yaklaşımı kolektivisttir. Yani olay olguları birey değil de toplum temelli açıklama yolunu seçmişlerdir. Klasik liberaller bu yönde şöyle bir sorgulamaya girişmişlerdir. Birey kendisi için neyin doğru olduğuna karar veremeyecek kadar aciz midir? Onun için doğru olanı ondan daha iyi bilebilecek bir kişi ya da gruba kaderini teslim etmek ne derece doğrudur (Yayla, 1998: 142-146)?

Klasik liberal teori içerisindeki birey kendini gerçekleştirebilmek, ona bahşedilen hayatı dilediği gibi yaşama noktasında özgürdür. Devlet, başkasının özgürlüklerine zarar vermediği sürece ona müdahale etme hakkına sahip değildir. Rasyonel olduğu kabul edilen bireyin bencil duygularla hareket ettiği ve kendi için daima en doğru kararı verdiği kabul edilir. Bu doğrultuda birey her hareketini toplum için değil kendi adına gerçekleştirir. Ekonomideki tek hedefi bireysel çıkar maksimizasyonunu sağlamak olan birey, piyasadан çabalarının karşılığını alır. Nitekim kendi için çalışan birey tüm yetenek ve gücünü bu doğrultuda ortaya koyacaktır. Yani serbest piyasa mekanizması bireylerin özgürce ekonomik isteklerini gerçekleştirdiği bir ortamı sağlarken onları daha fazla çalışmaları yönünde fazlası ile teşvik eder. Toplumun, toplumsallığın ikinci plana atıldığı klasik teori insanın duygusal, insani yönünün görmezden geldiği lakin üretim kapasitesi ve verimliliğin en yukarılara taşındığı bir sistemdir.

Modern liberaller ise toplumsal sorunlara kayıtsız kalmaz, toplumsal sorunları görmezden gelerek bireysel bir hayat planlamaz. Bunu yapan klasik liberalleri de şiddetle eleştirir. Toplumsal zenginlik sağlamak elbette önemlidir. Ama bunu yaparken toplumsal sorunları yok saymak üstün ahlaki değerdeki insana uygun bir davranış olmaz. Lakin bu sorunları tespit etmek ve onlardan hangisine ne oranda müdahale edileceğine karar vermek o kadar da kolay değildir. Bir kere bunu

yaparken kullanılabilir nesnel bir ölçüt olmadığı gibi bu konudaki uygulamaların hakkaniyete uygunluğu da daima bir tartışma konusu olacaktır. Sonuçta bunu gerçekleştirecek olan görünüşte devlet aygıtı olsa da bu kararların arkasındaki beyinler birer insan olmaktan, bilinçli ve öznel kararlar vermekten uzak olamayacaktır.

Devletin ekonomideki ve siyasetteki rolü sorunsalı, liberal siyasi düşünürler ve ekonomistlerin en mühim gündem maddelerinden bir tanesidir. Elbette devletin varlığının kabulü meşru bir güç kullanma yetkisini de beraberinde getirir. Liberal tezler boyutları farklı olmakla birlikte devletin sınırlandırılmasına ilişkin farklı görüşlere sahiptir. Devletin sınırlandırılması konusunda genel olarak kararlı bir duruş sergileyen klasik liberaller bile gücün sınırları konusunda kararlı bir duruş sergilemez. Ama yine de klasik liberaller ve neoliberaler için bu meşru güç kullanma yetkisinin sınırlarını belirleme, siyasal iktidarın buna uygun davranmasını sağlama, en önemli gündem maddeleri arasında yer alır (De Jasay, 1991: 21). Modern liberaller ise bu konuyu ikinci plana alır. Kısaca özetlemek gerekirse devletin piyasa ekonomisindeki boyutu, hak ve özgürlüklerin genişliği ile devletin alanı arasında oluşturulacak sınırlar sabit değildir. Yaşanan dönemin siyasal ve ekonomik olayları, toplum yapısı, savaşlar ve krizler bu sınırları etkileyen temel etmenlerdir. Liberal teori içerisindeki yaklaşımlar da bu doğrultuda şekillenmiştir.

Her siyasal-sosyal teorinin olduğu gibi liberalizmin de kendine ait bir ekonomik sistemi vardır. Bu sistem de piyasa ekonomisidir. Ortaya çıktığı günden itibaren temel kurumları, uygulanacak politikaları ve devlet müdahalesine bakışı değişikliklere uğramış olsa da bu sistemden vazgeçilmemiştir. Bugünkü anlamıyla 18. yüzyılda ortaya çıkmış olan piyasa ekonomisi klasik teorinin uygulayış biçimiyle 19. yüzyıla gelindiğinde anavatanı olarak bilinen İngiltere’ de bile henüz siyasal talepleri tam anlamıyla karşılayamasa da bu kısıtlı uygulamasına rağmen önceki yüzyıllara kıyasla ortaya koyduğu gözle görülür refah artışı ile ekonomik büyüme ile kendini ortaya koymuştur (Von Mises, 2016: 33). Gözle görülür refah artışı inkâr edilmese de klasik teorinin sosyal sorunlara karşı ilgisizliği çokça eleştiri almaktan geri kalmamıştır.

Klasik teori, toplumda eşitlik ilkesini sağlayamamakla ve belirli bir sınıfın çıkarını korumakla da yargılanır. Bu eleştiri ne kadar doğru olabilir? Liberal teorinin oluşup gelişmesinde burjuva sınıfının rolü inkâr edilemez. Lakin klasik düşünürler teorinin doğuşuna katkı sağlamasının, onun ve diğer grupların çıkarlarının korunduğunu göstermeyeceğini savunurlar. Eşitlik ilkesine gelince kapitalist toplumlar zaten bireylere mutlak eşitliğini vaat etmezler. Kişiler farklı yetenek ve becerilere sahip olduğu gibi farklı oranlarda mal varlığına sahip olabileceğini savunurlar. Onların eşitliğe dair duruşu hukuk önünde eşitliklidir. Kişiler doğuştan sahip olduğu temel hakları diledikleri gibi kullanabilirler. Bu haklar bir yalnızca bir grup ya da zümreye yönelik değil, tüm bireyler içindir (Yayla, 2000a: 180-181). Ayrıca bu hakların kullanımı yasal güvence altına alınmıştır. Görüldüğü üzere klasik liberal öğretisi mükemmel bir özgürlük, ideal bir eşitlik politikası kaleme alır. Peki, bu pratiğe ne oranda yansır, yani gerçek bir eşitlik ve özgürlük ne oranda sağlanır. Piyasa

herkese özgürce karar anlamında bir fırsat eşitliği sağlar. Birey bu şekilde birey çalışmada özgür hâle gelir. Yani yasal bir eşitlik ve haklarını kullanma imkanını ulaşabilen kesim için yeterli özgürlük sunulmuş olur. Fakat sunulan bu eşitlik ve özgürlükten, güçsüz olan yoksul kesim çoğunlukla faydalanamaz. Örneğin sözleşme özgürlüğü. Bu hak, yoksul birey için mecburiyetten imzaladığı bir kölelik fermanından farksız olmaz (Okutan, 2005: 41). Modern liberaller ise tam da bu noktada eşit haklara sahip olmanın herkes için aynı sonuçları doğurmayacağına ilişkin eleştirileri ile devreye girmiştir.

Bu durum zamanla eşitlik ve adalet sloganlarının yükselmesine ve sosyal adalet kavramının gündeme gelmesine neden olmuştur. Sosyal adalet, adaletin siyasal karar alma mekanizmasının tekeline verilme durumudur. İnsani açıdan masum, hatta ideal görünen bu durum uygulamada aynı sonuçları doğurmayacaktır. Yeniden dağıtımçı politikalarla adaletin sağlanması, bireyin kendi gayretlerini boşa çıkaracaktır. Bireyler gerçekleştireceği tercihlerin sonucunu almak yerine siyasal mekanizma tarafından belirlenen sonuçlara razı gelmek durumunda kalacaktır. Burada bireyin iradesinin ve eylemlerinin değeri yavaş yavaş yok olacaktır. Ayrıca bu durum keyfiliğin ve kayırmacılığın kabulü demektir. Kişiler bu şekilde kişisel özelliklerinden uzaklaştırılarak nesneleştirilmeye başlanmış olacaktır. Böyle bir ortam baskıcı rejimlere doğru gitmeye mahkûmdur (Erdoğan, 1998: 159).

Devletin ekonomideki rolü nedir? Devlet ekonomide hangi boyutlarda var olmalıdır? Son zamanlarda ve hatta uzun zamandır liberal öğretiler içerisinde cevabı aranan sorular olmuştur.

Klasik liberalizm, serbest piyasa ekonomisinin güçlü bir savunucudur. Kesinlikle devletin ekonomiye müdahale etmesini istemez. Piyasanın başarısızlığa uğradığı durumlarda bile bu durumun zamanla kendiliğinden düzelmesini beklemekten yanadır. Düzeltme amacı ile müdahalelerin dahi piyasa ekonomisinde sonradan ortaya çıkacak sorunlara neden olduğunu düşünür. Bu düşüncesini en net şekilde 20. yüzyılın başlarında görebiliriz. Savaşlar ve ekonomik krizlerden büyük darbeler almış durumdayken dahi müdahale edilmemesi ve beklenmesini savunmuşlardır. Klasik liberal iktisatçılar ekonominin bireylerin çıkar güdülleri ile şekillenmiş rasyonel kararları ile kendiliğinden en mükemmel dengeye ulaşacağına hemfikirdir. Bu yönde işleyen ekonomi mekanizmasına en ufak müdahalenin çarkları dengesinden saptıracağını ve piyasa düzeninin tamamen alt üst olacağını kabul eder. Devlet katlanması gereken bir zorunluluktur. Kontrol altında tutulması için alanının mümkün olduğunca daraltılması gerekir. Bu hem ekonomik hem de sosyal ve siyasi alanda geçerlidir.

Klasik ve neo-liberal iktisatçılara göre piyasa sistemi kusursuz işleyen bir zenginlik üretme mekanizması olmanın yanında çok adil bir kazanç dağıtım sistemidir de. Çünkü kazanç dağılımı bir kişi ya da grubun bilinçli yönlendirmeleri ile değil sistemin doğal sürecinde üretici ve tüketici eylemlerinin etkileşimi ile belirlenir. Nitekim piyasa sistemi içerisinde kişinin hizmetinin değeri

her zaman önceden belirlenebilir değildir. Kimileri kişisel bir yeteneği sayesinde çok çalışmadan ortaya koyduğu hizmet ile bazı insanların gecesini gündüzüne katarak oluşturduğundan daha çok kazanabilir. Bu piyasadaki mal ve hizmetlerin değerlerinin önceden belirlenmeyip piyasadaki arz talep durumuna göre şekillenmesi ile alakalıdır. Bu mal ve hizmetlerin değerini sadece emek ya da herhangi bir kritere göre belirlemeye çalışmak ortaya büyük problemler çıkarır. Çünkü subjektif değerleri ölçmenin bir yöntemi yoktur. Çok büyük emekler ve büyük yeteneklerle ortaya koyulan bir hizmet başarısız olabilirken basit, kolay, az emekle ortaya koyulan bir hizmet büyük değer görebilir (Butler, 1996: 118-119).

Modern liberaller, klasik liberallerin aksine birçok alanda olduğu gibi ekonomide de devletin aktif rolünün ve etkin müdahalelerinin gerekli oluşacağını savunur. Bu yönüyle kısmen paternalist yani “ baba devlet ” modelini savunduklarını söylemek mümkündür. Devlet bu düşüncede gerekli görülen alanlarda kısıtlama sağlayabilecek belirli yetkilerle donatılmıştır. Modern liberal iktisatçılar ekonomideki bozulan dengelerin her zaman kendiliğinden dengeye gelemeyeceğini savunur. Nitekim enflasyon ve işsizlik gibi sorunlara devletin müdahalesi olmadan kalıcı çözümler üretilemez. Ayrıca piyasa ekonomisinin gelir dağılımı her zaman adaletli değildir. Bazen müdahalelerle adil dağılım için destek olunması gerekebilir. Bunu da yapacak olan devlettir (Aktan, 1999: 49).

Devlet ne kadar büyürse siyasal süreçte çıkarları o kadar çok devreye girer. Bu durum tekrar seçilme beklentisindeki politikacının kamusal harcamaları artırma çalışmaları ile sonuçlanır. Arttırılan kamu harcamaları yüksek oranlı vergiler ile karşılanmaya çalışıldığında halkın tepkisi ve politik destek kaybı ile karşılanacağı için bu durum tercih edilmeyecektir. Vergi dışı yöntemlerle finanse edilmeye çalışılan bütçe her geçen gün açık vermeye ve borçlanmaya devam edecektir. Seçmenin artan kamu hizmeti talebi ve siyasal aktörün çıkar çalışmaları ekonomik dengede uzun vadede büyük problemlere neden olacaktır (Aktan, 2004: 47-48).

Liberal ideoloji içerisindeki sorunlar gelişmiş bir liberal demokratik kültür ve toplumca benimsenmiş, düzgün bir yapılanma içerisinde uygulama alanı bulacak sivil toplum örgütlerince çözülebilecek problemler olmakla beraber birçok ülkenin fazlasıyla uzak olduğu değerler olmaktan ibarettir.

Ayrıca birçok ülkede liberal ideolojinin batı kökenli bir düşünce sistemi olmasından kaynaklı algılanma ve benimsenme sıkıntıları da yaşamaktadır. Liberal değerler Batı’da belirli mücadelelerin kazanımları olarak yerini almakla beraber diğer ülkelerde sadece belirli kurallar ve kalıplar olarak varlığını sürdürmektedir. Bu da onun benimsenmesini zorlaştırmakta ve ayrıca gerçek anlamında uzaklaşmasına neden olmaktadır.

Ülkemizde de bu durum aynen böyle cereyan etmekte ve liberal kelimesi insanlar üzerinde olumsuz izlenimler bırakmaktadır. Uygulamayı bırakın üzerinde bahsedilmesi bile güç bir konu halini alan bu düşünce ülkemizde yeterince kavranamamıştır.

Liberal ideoloji her ne kadar büyük eleştiriler olsa da liberalizmin ekonomik boyutunu oluşturan serbest piyasa ekonomilerinin başarısı dünya üzerinde kabul gören bir değer olarak varlığını sürdürmektedir. İyi bir zenginlik üretme mekanizması olan bu sistem dünya genelinde başarı ile uygulanmaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Ağaoğulları, M. Ali ve Köker, Levent (2004), **Kral Devlet Ya da Ölümlü Tanrı**, İmge Yayınları, Ankara.
- Aktan, Coşkun Can (1994a) **Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat**, Doğu Matbaası, Ankara.
- _____ (1994b), **Gerçek Liberalizm Nedir**, T Yayınları, Mart Matbaacılık, İzmir.
- _____ (1999), **Müdahaleci Devletten Sınırlı Devlete**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- _____ (2004), **Yeni İktisat Okulları**, 2. Basım, Seçkin Yayıncılık, Ankara
- _____ (2009) “Ahlak Ve Ahlak Felsefesine Giriş” **Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi**,1(1), 38-59. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/325317> (10.04.2019)
- Aktaş, Sururi (2018), **Hayek’ in Hukuk ve Adalet Teorisi**, Liberte Yayınları, Ankara.
- Arnhart, Larry (2008), **Siyasi Düşünce Tarihi**, (Çev. Ahmet Kemal Bayram), 3. Baskı, Adres Yayınları, Ankara.
- Ashford, Nigel (2009), **Özgür Toplumun İlkeleri**, (Haz. Atilla Yayla), Liberte Yayınları, Ankara.
- Ayferi, Göze (2005), **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Basım ve Yayımları, İstanbul.
- B. Rasmussen, Douglas (2004), Haklar, Hukuk ve Ahlak, (Çev. Mustafa Erdoğan), **Liberal Düşünce**, 36,285-288.
- Başdemir, Hasan Yücel (2009), **Liberalizmin Ahlaki Temelleri**, Liberte Yayınları, Ankara
- Berktaş, Fatmagül (2010), “Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji”, Birsan Örs (Der.), **Modern Siyasal İdeolojiler**, 4.Baskı içinde (47-114), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Berlin, İsaiah (2007), “İki Özgürlük Kavramı”,(Çev. Mustafa Erdoğan), **Liberal Düşünce**, 12(45), 59-72.
- Butler, Eamonn (1996), **“Hayek”**, (Çev. Yusuf Ziya Çelikkaya), İmaj Yayınevi, Ankara.
- _____ (2016), **“Özgür Toplumun Temelleri”**, (Çev. Hakan Şahin), Liberte Yayınları, Ankara.
- _____ (2018), **“Klasik Liberalizm-Bir El Kitabı”**, (Çev. Arda Ayçiçek), Liberte Yayınları, Ankara.

- Büyük Larousse (1986), Cilt XIV, İnterpress Basın ve Yayıncılık, İstanbul.
- Büyükbuğa, Belgin (2015) Anarko Kapitalizm Üzerine Birinci İnceleme-Piyasa Anarşizmi Nedir? **Liberal Düşünce Dergisi**, 78, 23-43.
- Conway, David (2011), “Klasik Liberalizm”, (Çev. Atilla Yayla), **Liberal Düşünce**, 64, 85-90.
- Çaha, Ömer (2012), **Dört Akım Dört Siyaset**, Orion Kitabevi, Ankara.
- Çalışkan, Akçetin ve N. Akçetin, E. (2013) **Liberalizmin Dönüşümü**, Humanitas, Tekirdağ.
- Çetin, Halis (2002), “Liberalizmin Tarihsel Kökenleri”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 3(1), 79-96.
- Daver Bülent (1976), **Siyaset Bilimine Giriş**, 5. Baskı, Kalite Matbaası. Ankara.
- Davies, Stephen (2011), “Libertaryanizme Tarihi ve Güncel Açından Kısa Bir Bakış”, (Çev. Atilla Yayla), **Liberal Düşünce Dergisi**, 64, 107-127.
- De Jasay, Anthony (1991), **Tercih, Sözleşme, Rıza: Liberalizme Yeni Bir Bakış**, (Çev. Alişan Oktay), Liberte Yayınları, Ankara.
- Demir, Ömer (2003), **İktisat ve Ahlak**, Liberte Yayınları, Ankara.
- Ekmekçi, İdil Su (2013), John Locke’ un Liberalizm Kuramı Üzerine, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 26, 205-214.
- Ekonomi Ansiklopedisi (1983), Cilt II, Paymaş Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan, Mustafa (2013), **Anayasal Demokrasi**, 10. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara
- _____ (1998), **Liberal Toplum Liberal Siyaset**, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- _____ (2017), “Liberalizme Yeniden Bakış: Tarihi ve Felsefi Temelleri”, Cennet Uslu (Ed.), **Liberalizmin El Kitabı**, 2. Baskı içinde (63-97), Liberte Yayınları, Ankara.
- Gray, John (2001), “John Stuart Mill: Liberalizmin Krizi”, (Çev. Gonca Bayraktar), Brian Redhead (Der.), Hikmet Özdemir (Ed.), **Siyasal Düşüncenin Temelleri içinde** (199-213), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Growitz, Samuel (1993), John Rawls: Bir Adalet Kuramı, (Çev. Serap Can), Anthony de Crespigny, Kenneth R. Minogue (Der.), **Çağdaş Siyaset Felsefecileri**, 2.Baskı içinde (267-282), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Haklı, Salih Zeki (2017), **Özgür Toplumda Birey ve Cemaat**, Liberte Yayınları, Ankara.
- Hayek, Friedrich A. (2013), **Özgürlüğün Anayasası**, (Çev. Yusuf Ziya Çelikkaya), BigBang Yayınları, Ankara.
- Heywood, Andrew (2006), Siyaset Teorileri, (Çev. Bekir Berat Özipek), **Siyaset**, 1. Baskı içinde (1-147), Liberte Yayınları, Ankara.

- _____ (2007), **Siyasi İdeolojiler**, (Çev. Ş. Akın ve A.K. Bayram), Adres Yayınları, Ankara.
- _____ (2016) **Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları**, 3. Baskı, (Çev. Fahri Bakırcı) BB101 Yayınları, Ankara.
- Hobbes, Thomas (2013), **Leviathan**, (Çev. Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Holden, Barry (2007), **Liberal Demokrasiyi Anlamak**, (Çev. Hüseyin Bal), Liberte Yayınları, Ankara
- Horwitz, Steven (2011), “Smith’ den Menger’ e ve Hayek’ e: Kendiliğinden Doğan Düzen Geleneğinde Liberalizm” (Çev. Atilla Yayla), **Liberal Düşünce**, 64, 91-106.
- John Rawls (2007), **Siyasal Liberalizm**, (Çev. Mehmet Fevzi Bilgin), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kant, Immanuel (2002), **Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi**, (Çev. İoanna Kuçuradi), Türkiye Felsefe Kurumu Yayını, Ankara.
- Kapani, Münci (1981), **Kamu Hürriyetleri**, A.Ü. Hukuk F. Yayınları, Ankara.
- _____ (1997), **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Kazgan, Gülten (2000), **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Keynes, J. Maynard (1967), **The General Theory of Employment**, 7. Edition, Interest and Money, London.
- Kışlalı, Ahmet Taner (2003), **Siyasal Sistemler ve Siyasal Çatışma**, 6. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- Locke, John (2018), **Yönetim Üzerine İkinci İnceleme**, (Çev. Fahri Bakırcı), 4. Baskı, Eksi Kitaplar, Ankara.
- Lomasky, Loren E. (2017), İki Liberalizm Anlayışı , (Çev. Mustafa Erdoğan) Cennet Uslu (Ed.), **Liberalizmin El Kitabı**, 2. Baskı içinde (223-266), Liberte Yayınları, Ankara.
- Mises, Ludwig Von (2016), **Liberalizm**, (Çev. Yaman Ögüt), Liber Plus Yayınları, İstanbul.
- Okutan, Şadiye (2005), **Liberal Devlette Sosyal Politikalar**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ölmezoğulları, Nalân (2008), **Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm**, 5. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Pekel, Vahide (1994), **Liberalizmden Yeni Liberalizme Dönüşümün Nedenleri ve Boyutları**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Quinton, Anthony (1993), “Karl Popper: Özler Olmadan Siyaset”, (Çev. Tuğrul Eryılmaz), Anthony De Crespigny ve Kenneth R. Minogue (Der.), Mete Tuncay (Ed.), **Çağdaş Siyaset Felsefecileri**, 2. Baskı *içinde* (151-168), Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Rand, Ayn (1999), “Kapitalizm Nedir?” (Çev. Atilla Yayla), Atilla Yayla (Der.), **Sosyal-Siyasal Teori**, 1. Baskı *içinde* (215-235), Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Rothbard, Murray Newton (2004), “Devletin Anatomisi”, (Çev. Mustafa Erdoğan), **Liberal Düşünce**, 36, 267-84.
- Sabine, George (2000), **Yakın Çağ Siyasal Düşünceler Tarihi**, (Çev. Özer Özankaya), Cem Yayınları, İstanbul.
- Sağlam, Rabia (2008), **Liberalizm Adalet ve Ütopya**, Legal Yayıncılık, İstanbul.
- Sallan Gül, Songül (2006), **Sosyal Devlet Bitti, Yaşamın Piyasa! Yeni Liberalizm ve Muhafazakârlık Kısılcığında Refah Devleti**, Ebabil Yayıncılık, Ankara.
- Sandel, J. Michael (2014), **Liberalizm ve Adaletin Sınırları**, (Çev. A. Emre Zeybekoğlu), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Şaylan, Gencay (1995), **Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, İmge Kitabevi, Ankara.
- Şenel, Alaeddin (2004), **Siyasal Düşünceler Tarihi**, 11. Baskı, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Tayyar, Ayşegül ve Birol Çetin (2013), "Liberal İktisadi Düşüncede Devlet." **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 14(1), 107-119.
- Urhan, Veli (2016), “Siyaset Felsefesinde Adalet, Eşitlik, Özgürlük”, **Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi**, 26, 103-119.
- Uslu, Cennet (2011), **Doğal Hukuk ve Doğal Haklar: İnsan Haklarının Felsefî Temelleri**, 2. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara.
- Ünalı, Elif Yeşim (2002), **Liberalizm Düşüncesinin Temeli Olarak John Locke’ da Devlet Fikri**, Yayımlanmamış Master Tezi, Gazi Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Üskül, Zeynep Özlem (2003) **Bireyciliğe Tarihsel Bakış**, Buke Kitapları, İstanbul.
- Wokler, Robert (2001), “Jean-Jacques Rousseau: Ahlaki Çöküş ve Özgürlük Arayışı”, (Çev. Mimar Türkkahraman), Brian Redhead (Der.), Hikmet Özdemir (Ed.), **Siyasal Düşüncenin Temelleri içinde** (161-179), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Yayla, Atilla (1993), **Liberal Bakışlar**, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- _____ (1998), **Siyaset Teorisine Giriş**, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- _____ (2000a), **Liberalizm**, 3. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara.
- _____ (2000b), **Özgürlük Yolu-Hayek’ in Sosyal Teorisi**, Liberte Yayınları, Ankara.

_____ (2003a), **Fikir Hareketleri ve Liberal Düşünce Topluluğu**, Liberte Yayınları, Ankara.

_____ (2003b), **Siyasal Düşünce Sözlüğü**, Liberte Yayınları, Ankara.

Yumer, Ruhdan (1999), “Hayek’ ç i Liberalizmin Temel İlkesi”, Atilla Yayla (Der.), **Sosyal ve Siyasal Teori**, 2. Baskı *içinde* (159-170), Siyasal Kitabevi, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

Semra AKTUĞ, 25.06.1986 tarihinde Trabzon'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Trabzon'da tamamladı. 2010 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi - İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümünü bölüm birincisi olarak bitirdi. Aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim dalında yüksek lisansa başladı. 2011 yılında Kredi ve Yurtlar Kurumunda Yurt Yönetim Memuru olarak göreve başlayan AKTUĞ halen bu görevine devam etmektedir.

AKTUĞ, evli olup orta düzeyde İngilizce bilmektedir.